ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIË.

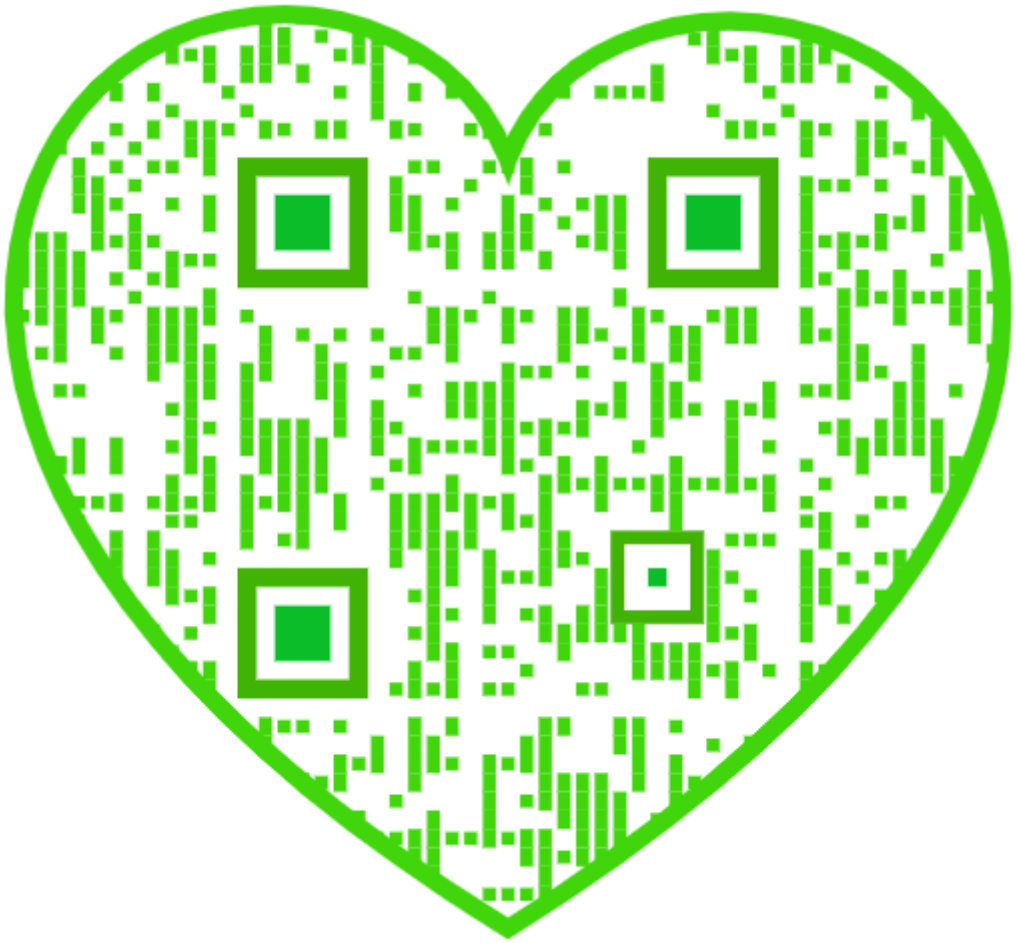

ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIË.

A.

VOOR EUROPEANEN EN INLANDSCHE CHRISTENEN;

OPGEMAAKT DOOR DE HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

B.

VOOR INLANDERS,

OPGEMAAKT TER ALGEMEENE SECRETARIE,

C.

GYMNASIUM WILLEM III,

OPGEMAAKT DOOR HET COLLEGIE VAN CURATOREN.

Afgesloten onder ultimo 1861.

BATAVIA,

TER LANDS-DRUKKERIJ.

1862.

INDEX

OP HET ALGEMEEN VERSLAG VAN DEN STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN IN NEDERLANDSCH-INDIE, ONDER ULTIMO DECEMBER 1861.

VOOR EUROPEANEN EN INLANDSCHE CHRISTENEN.

HOOFDSTUK I.

ALGEMEEN OVERZIGT.

BLZ.

A. *Bestuur over het onderwijs* 1
Op verzoek eervol ontslag verleend aan de leden der Hoofdcommissie van onderwijs *D. Schuurman* en *J. C. Rappard* —
Benoemd tot leden der Hoofdcommissie van onderwijs de heeren *J. van Lennep* en mr. *F. M. C. Pels Rijcken* . —
Aftreding wegens vertrek van den resident van *Batavia*, Vice-President der Hoofdcommissie van onderwijs de heer *J. C. de Kock van Leeuwen* . . . . . —
Optreding in zijne plaats als Vice-President, van den nieuw benoemden resident van *Batavia*, de heer *D. F. Schaap* —
B. *Gouvernements onderwijzers* 2
Recapitulatie van het personeel van het Schoolwezen over 1861 3
Toegekende onderwijzers-rangen en verleende admissiën . —
Eervol ontslag van den in *Nederland* benoemden onderwijzers-kweekeling *A. Klasing* 5
Ontslag van den in *Nederland* benoemden onderwijzers-kweekeling *W. Hofstede* . . . . . —
Overleden idem idem *H. Postma* en *G. C. Valkenhoff* . —
C. *Uitbreiding van het onderwijs* . . . . . —
De 1e en 2e Gouvernements lagere school te *Ambarawa* in werking gebragt . . . . . —
Idem de school te *Poerbolingo* (Residentie *Banjoemaas*) 6
Oprigting van eene Gouvernements lagere school te *Muntok* (eiland *Banka*) . . . . . —

BLZ.

Particuliere school te *Batavia* van den heer *J. P. Freyss* 7
Voorstel om te *Batavia* eene teekenschool opterigten . . 8
Het locaal der 3e school beschikbaar gesteld tot het houden eener herhalingsschool der Maatschappij tot nut van het algemeen 10
Ambachtsschool te *Soerabaija* . . . . . —
Aanstelling van meerder hulppersoneel 11
Onderwijzers uit *Nederland* . . . . . —
D. *Mededeelingen van onderscheiden aard* 12
Onderwijzers op reis zijnde worden gerangschikt als passagiers der 1e klasse . . . . . —
Nederlandsch onderwijzers-genootschap 13
Het oudste lid der Subcommissie van onderwijs treedt bij ontstentenis van den voorzitter in zijne plaats op . . 14
Benoeming van onderwijzers in een anderen tak van 's lands dienst . . . . . —
Beloonigen en restitutiën aan eenige onderwijzers toegekend —
Schoolkaart van den Nederlandsch-Indischen archipel en van het eiland *Java* 15
Over de verhouding tusschen het aantal gratis en betalende leerlingen op de *drie* hoofdplaatsen van het eiland *Java* 16
Aanbieding van het ontwerp reglement op het lager onderwijs in *Nederlandsch-Indie* 20

HOOFDSTUK II.

Plaatselijk overzigt omtrent den staat van het Gouvernements en particulier onderwijs 21
Bantam . . . . . —
Batavia (Gouvernements scholen) 22
Idem (Particuliere scholen) 26
Buitenzorg (Gouvernements school) 29
Idem (Particuliere school) 31
Krawang . . . . . —
Cheribon 32
Tagal 33
Pekalongan 34
Samarang (Gouvernements scholen) 35

BLZ.

Samarang (Normaal school) 41
Idem (Particuliere scholen) . . . . . —
Salatiga 42
Ambarawa 43
Japara (Pattie) 45
Idem (Gouvernements school) 46
Idem (Pattie, Particuliere school) 48
Rembang . . . . . —
Soerabaija (Gouvernements scholen) 49
Grissee 53
Soerabaija (Particuliere scholen) 54
Bangkallang 55
Sumanap 56
Pasoerocan . . . . . —
Malang 58
Probolingo (Gouvernements school) . . . . . —
Idem (Particuliere school) 60
Bezoekie . . . . . —
Banjoewangie 61
Banjoemaas 62
Tjilatjap 64
Poerbolingo . . . . . —
Poerworedjo (Bagelen) 66
Wonosobo (idem) 67
Magelang (Kadoe) 68
Djokjokarta (Gouvernements school) . . . . . —
Idem (Particuliere school) 70
Soerakarta (Gouvernements school) . . . . . —
Idem (Particuliere school) 72
Madioen en Ngawie . . . . . —
Kedirie (Particuliere school) 73
Padang (Gouvernements scholen) . . . . . —
Idem (Particuliere scholen) 75
Fort de Kock 76
Padang-Pandjang . . . . . —
Benkoelen 77
Riouw 78

BLZ.

Pekalongan 183
Samarang . . . . . —
Salatiga 184
Japara, school te Pattie 185
» » » Japara . . . . . —
Rembang, scholen te Rembang, Toeban, Blora en Bodjonegoro 186
Soerabaija 187
Madura, school te Pamakassan 188
Pasoeroean, scholen te Pasoeroean, Bangil en Malang 189
Bezoeki . . . . . —
Bagelen, school te Poerworedjo 190
» » » Ambal . . . . . —
» » » Keboemen 191
Banjoemaas, school te Banjoemaas 192
» » » Poerbolingo . . . . . —
Banjoewangi . . . . . —
Kadoe, scholen te Magelang en Temanggoeng . . 193
Soerakarta 194
Madioen, scholen te Madioen, Magetan, Ponorogo, Ngawi en Poerwodadi . . . . . —
Patjitan 195
Kediri, scholen te Kediri, Toeloeng-Agoeng, Berbek en Blitar . . . . . —

BUITENBEZITTINGEN.

Gouvernement Sumatra's Westkust 196
Normaalschool voor Inlandsche onderwijzers te Fort de Kock . . . . . —
Inlandsche scholen in het Gouvernement Sumatra's Westkust 197
Benkoelen, school ter hoofdplaats 198
Idem, scholen te Moko Moko, Tallo, Manna en Kroe —
Lampongsche districten . . . . . —
Banka, school te Muntok 199
Celebes, school te Makassar . . . . . —
» » » Maros . . . . . —

BLZ.

III. Schoolboeken 200
Verzamelings-staat van verstrekte en verkochte schoolboeken aan den Inlander over het jaar 1861 —
Staat der Inlandsche scholen over 1860 en 1861 . —

GYMNASIUM WILLEM III.

Verslag van het Collegie van Curatoren van het Gymnasium *Willem III*, tot ultimo December 1861 205

HOOFDSTUK I.

ALGEMEEN OVERZIGT.

A. Bestuur over het Onderwijs.

Onder de leden der Hoofdcommissie van onderwijs hadden gedurende dit verslagjaar *drie* mutatiën plaats.

Het Lid de heer *D. Schuurman* verzocht uithoofde van vertrek naar *Europa* om eervol ontslag uit die betrekking, welk verzoek bij Gouvernements besluit (1) werd toegestaan onder dankbetuiging voor de als zoodanig door hem bewezen diensten, terwijl in zijne plaats werd benoemd de heer *J. van Lennep*, lid der firma *Reijnst* en *Vinju* te *Batavia*. (2)

Ook de heer *J. C. Rappard*, Majoor der Infanterie, Directeur der Militaire school te *Meester Cornelis*, verzocht uithoofde zijner benoeming tot Adjudant van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal, eervol ontslag uit zijne betrekking van lid der Hoofdcommissie van onderwijs, welk verzoek almede bij Gouvernements besluit (3) werd toegestaan onder dankbetuiging voor de als zoodanig door hem bewezen diensten.

In de ontstane vacature werd voorzien door de benoeming van den heer *Mr. F. M. C. Pels Rijcken*, Raadsheer bij het Hoog-Geregtshof van *Nederlandsch Indië*.

De Resident van *Batavia* Vice President der Hoofdcommissie van onderwijs, de heer *J. C. de Kock van Leeuwen* met het einde des jaars naar *Europa* vertrokken zijnde, trad in zijne plaats als Vice President op, de nieuw benoemde Resident van *Batavia*, de heer *D. F. Schaap*.

(1) dd. 7 Mei 1861 no. 15.

(2) dd. 13 Junij 1861 no. 1.

(3) dd. 24 December 1861 no. 1.

De zamensteling der Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch Indie* onder ultimo December 1861 was mitsdien als volgt:

Jhr. Mr. H. C. van der Wijck, Lid van den Raad van *Nederlandsch Indië*, *President*.
D. F. Schaap, Resident van *Batavia*, *Vice President*.
J. W. C. Diepenheim,
G. W. Fredzess,
H. P. Barkmeijer,
H. van der Grinten,
Ds. A. van Davelaar,
Mr. W. Rappard,
J. van Lennep,
Mr. F. M. C. Pels Rijcken,
} *Leden*
J. A. Pattijn, Secretaris.
H. Perrison, Kommies.

B. Gouvernements onderwijzers.

Op ultimo 1860 bestond het in Gouvernements dienst zijnde personeel uit:

87 onderwijzers,
44 ondermeesters,
22 kweekelingen,

Totaal 153 personen.

Blijkens den hier achter gevoegden staat *Lett. B.* zijn overleden, ontslagen, eervol op verzoek ontslagen, uit de dienst getreden of met verlof naar *Nederland:*

6 onderwijzers op verzoek eervol ontslagen.
2 » met verlof naar *Nederland.*
1 » overgeplaatst bij het gijmnasium Willem III.
2 ondermeesters overleden.
1 » ontslagen.
7 » op verzoek eervol ontslagen.
7 kweekelingen Idem

Totaal 26 personen,
zoodat nog in dienst bleven 127 personen.

Daarbij nu moeten worden geteld, de hier te lande aangestelde:

2 onderwijzers,
3 » van verlof uit *Nederland* teruggekeerd.
3 » uit *Nederland* aangekomen.
3 ondermeesters
6 kweekelingen

17 personen.

Een ondermeester werd tot onderwijzer bevorderd en *drie* kweekelingen tot ondermeester, zoo dat het in Gouvernementsdienst zijnde personeel op ultimo December 1861 bestond uit:

87 onderwijzers,
39 ondermeesters,
18 kweekelingen,

Totaal 144 personen.

Voorts nog 4 onderwijzers met verlof in *Nederland* en 5 onderwijzers op wachtgeld, die eerlang eene plaatsing zullen erlangen.

RECAPITULATIE.

1860,		153	1861,		127
af:			*bij:*		
onderwijzers	9		onderwijzers	8	
ondermeesters	10		ondermeesters	3	
kweekelingen	7	26	kweekelingen	6	17
Totaal		127	Totaal		144

Na behoorlijk afgelegd examen is hier te lande toegekend:

de 2e onderwijzersrang.

Aan *L. E. Boijer*; (1)

de 3e onderwijzersrang,

Aan *H. J. Hicks*, (2)
» *H. A. Hummelgens*, (3)
» *H. W. Doeve.* (4)

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 17 Mei 1861 no. 36/136.
(2) » » » 4 Junij 1861 no. 5/135.
(3) » » » 4 » » no. 70/137.
(4) » » » » » » no. 5/137.

Aan *C. Doelitzsch*, (1)
» *A. H. van den Worm*, (2)
» *J. A. Boijer*, (3)
» *J. F. E. Jorissen*, (4)
» *L. W. van Buel*, (5)
» *M. ten Cate*, (6)
» *H. W. Beck*, (7)
» *J. F. Benz*, (8)
» *G. C. Valkenhoff*, (9)
» *J. E. Nijhoff*, (10)
de 4e onderwijzersrang,
Aan *J. Smit*, (11)
» *J. H. H. de Bell*, (12)
» *J. Claeijs*, (13)
» *E. A. Callewaerd*, (14)
» *J. A. van Orssagen*, (15)
» *C. Broekhuijzen*, (16)

terwijl verder acten van toelating zijn uitgereikt tot het geven van openbaar onderwijs,

te *Batavia*:

Aan den Heer *R. J. L. Weijhenke*, (17)
» » » *W. H. Snethlage*, (18)
» » » *G. Warnar*, (19)
Aan Mej. *H. D. L. Scharp*, (20)
» » *M. F. Widmann*, (21)

(1 t/m 4) Besluit H. C. V. O. dd. 4 Junij 1861 no. 5/137.
(5) » » » 30 Mei 1861 no. 44/137.
(6) » » » 31 Augustus 1861 no. 14/140.
(7 en 8) » » » 4 Januarij 1861 no. 6/133.
(9 en 10) » » » 25 Junij 1861 no 28/138.
(11) » » » 5 Junij 1861 no. 93/136.
(12) » » » 31 Januarij 1861 no. 44/136.
(13) » » » 28 December 1861 no. 21/144.
(14 en 15) » » » 5 Junij 1861 no. 93/136.
(16) » » » 15 Mei 1861 no. 40/133.
(17) » » » 4 Januarij 1861 no. 41/133.
(18) » » » 11 December 1861 no. 12/144.
(19) » » » 11 December 1861 no. 12/144.
(20) » » » 6 Februarij 1861 no. 52/134.
(21) » » » 7 Augustus 1861 no. 72/139.

Aan Mevr. *E. von Gebauer*, geboren *Kool*, (1)
te *Samarang:*
Aan Mevr. *M. Keijzer*, geboren *de Bruine*, (2)
te *Soerakarta:*
Aan Mej. *J. H. A. Wolff*, (3)
te *Rembang:*
Aan Mevr. *C. J. P. Maurenbrecher*, geboren *Stolze*, (4)
te *Pasoeroean:*
Aan Mej. *J. B. Specht Grijp.* (5)

Van de in *1854* uit *Nederland* aangekomen onderwijzers kweekelingen is *A. Klasing* (6) op verzoek eervol ontslagen; en van die, uitgekomen in *1857*, *W. Hofstede* (7) ontslagen, terwijl van de in *1860* uit *Nederland* aangekomen onderwijzers kweekelingen *H. Postma* en *G. C. Valkenhoff* zijn overleden.

C. Uitbreiding van het onderwijs.

Ambarawa.

Ten vervolge van het aangeteekende in het vorige verslag, kan thans worden medegedeeld, dat de *eerste* en *tweede* Gouvernements lagere scholen te *Ambarawa* in volle werking zijn.

Tot *eerste* en *tweede* onderwijzers aan de 1e. school werden benoemd *F. W. S. von Staedel* (8) en *J. G. van der Geugten*, (9) onderwijzers aan de 2e school te *Ambarawa* en aan de school te *Tagal.*

Tot onderwijzer aan de 2e School te *Ambarawa* werd aangesteld *H. C. A. Cornelius*, (10) tweede onderwijzer aan de 2e school te *Padang.*

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 5 Junij 1861 no. 31/137.
(2) » » » 1 Mei 1861 no. 61/136.
(3) » » » 28 September 1861 no. 62/141.
(4) » » » 5 October 1861 no. 16/144.
(5) » » » 4 Junij 1861 no. 85/135.
(6) Gouvernements besluit dd. 6 Maart 1861 no. 6.
(7) » » » 4 Maart 1861 no. 18.
(8) Besluit H. C. V. O. dd. 7 Augustus 1861 no. 5/140.
(9) » » » 31 Augustus 1861 no. 33/140.
(10) » » » 7 Augustus 1861 no. 5/140

Nopens de aanvankelijke goede uitkomsten van het onderwijs op deze beide scholen wordt verwezen naar het hoofd stuk » Plaatselijk overzigt. »

Eene som van *f 829*, werd toegestaan voor den eersten aanmaak van schoolmeubelen op de eerste school. (1)

POERBOLINGO.

(BANJOEMAAS).

Zoo als het vorige verslag vermeldde, wachtte het in werking brengen van de school te *Poerbolingo* slechts op de benoeming van den onderwijzer. Als zoodanig nu werd in de maand Januarij aangesteld *H. Plantema*, onderwijzer van den 2en rang, uit *Nederland* aangekomen. (2)

Ten gevolge der plaats gehad hebbende overstroomingen kon de school eerst op den 2den April worden geopend. Zij is thans in volle werking en zijn de aanvankelijke goede uitkomsten van het gegeven onderrigt meer uitvoerig vermeld bij het hoofdstuk » Plaatselijk overzigt.»

MUNTOK (BANKA).

Door den Resident van *Banka* werd reeds in December van het jaar 1860 een voorstel gedaan om te *Muntok* eene Gouvernements lagere school op te rigten. Uit den bij het voorstel overgelegden nominativen staat bleek, dat er *22* kinderen aanwezig waren, die van het onderwijs gebruik zouden maken, waarom de oprigting der school door de Hoofdcommissie werd voorgesteld, en bij Gouvernements besluit (3) toegestaan.

Als inkomsten voor den onderwijzer werden uitgetrokken eene som van *f 100* 's maands tractement, benevens *f 30* 's maands als indemniteit voor huishuur, en een tiende aandeel in de schoolgelden, terwijl *f 60* 's jaars werden aangewezen tot bezoldiging van een schoolbediende, benevens *f 100* 's jaars voor aanschaffing en onderhoud van schoolmeubelen.

---

(1) Gouvernements Besluit dd. 15 Januarij 1861 no. 25.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 26 Januarij 1861 no. 82/134.

(3) dd. 7 September 1861 no. 1.

Bij eene latere Gouvernements beschikking (1) werd de Resident van *Banka* nog aangeschreven door tusschenkomst van den Directeur der Burgerlijke openbare werken in te dienen een project van een schoollocaal met onderwijzerswoning te *Muntok*, met daarbij passende begrooting van kosten, en om voorts het noodige te verrigten, ten einde in afwachting van de voltooijing van het bedoelde gebouw, tot het houden van school te mogen gebruik maken van het tijdelijk of hulpkerk- gebouw der Protestantsche gemeente te *Muntok*.

Bij datzelfde besluit werd ook bepaald, dat te *Muntok* eene subcommissie van onderwijs zou worden zamengesteld, bestaande uit den tijdelijken Resident als voorzitter, drie leden, en den tijdelijken Secretaris der Residentie als Secretaris, terwijl tot leden werden benoemd *J. H. R. Köhler*, Majoor der Infanterie, *A. M. van Deinse*, Ingenieur der 2e klasse bij de Burgerlijke openbare werken, en *Dr C. L. Vlaanderen*, mineralogisch scheikundige.

De onderwijzer van den 3den rang *L. F. Buffo* van *Padang* is bestemd om de school te *Muntok* in het begin van 1862 in werking te brengen.

Particuliere school te Batavia van den heer J. P. Freijss.

Voornoemde onderwijzer verzocht aan de Hoofdcommissie vergunning tot het oprigten eener particuliere school in de Stad *Batavia* met genot eener subsidie. *Twee* redenen gaven tot dit verzoek aanleiding. *Ten eerste* was de heer *Freijss* door eenige ingezetenen met nadruk aangezocht om in de stad zelve eene school te openen, omdat de afstand voor vele kinderen naar de Gouvernementsschool in het Diakonie gesticht op *Molenvliet* te groot was.

Ten tweede vermeenden die ingezetenen dat, wanneer hunne kinderen behalve in de *Nederlandsche*, ook eenige oefening ontvingen in de *Fransche*, *Engelsche* en *Hoogduitsche* talen, zij voor hen een beter emplooi zouden vinden op de handelskantoren in de stad. Het eerste onderrigt zou plaats hebben in de Maleische taal.

De Hoofdcommissie in het midden latende de beoordee-

(1) Gouvernements Besluit dd. 12 December 1861 no. 63.

ling, in hoeverre zulk een methode overeenstemde met een streng begrip van wetenschap, lette alleen op het feit, dat voor kinderen van zoo geringe ontwikkeling, en van te vermoeden beperkten toekomstigen werkkring, die leerwijze in practijk reeds verrassende uitkomsten gaf, en was dus van oordeel dat zoodanige school, al ware het maar voorloopig als proef, geldelijke ondersteuning verdiende.

Die geldelijke ondersteuning was vooral noodig, omdat de meeste ingezetenen van de eigenlijke stad *Batavia* door beperkte inkomsten niet in staat waren de kosten van dat onderwijs te dragen. De bijval, die aan de school van den heer *Freijss* reeds te beurt viel, mogt wel als een bewijs aangemerkt worden, dat daaraan behoefte bestond.

Voor alles echter, achtte de Hoofdcommissie het van belang voor het onderwijs in het algemeen, dat eene eenigzins afdoende proef wierde genomen met eene leerwijze, die van zeer gunstigen invloed scheen te kunnen zijn op de ontwikkeling der Nederlandsch Indische jeugd.

Bij Gouvernements besluit (1) werd dan ook aan den heer *Freijss* aanvankelijk voor den tijd van een jaar, bij wijze van proef, verleend eene ondersteuning van *f 150* 's maands ten einde zijn leermethode in de maleische taal te kunnen toepassen.

Teekenschool te Batavia.

Bij de Hoofdcommissie was van een bekwaam teekenmeester het verzoek ingekomen, om aan eenige leerlingen van de Gouvernements lagere scholen in de namiddag uren onderwijs te geven in het regtlijnig of bouwkundig teekenen; daarvoor een der schoollocalen ter beschikking te stellen, en eene geldelijke maandelijksche toelage te ontvangen.

Het geopperde denkbeeld was niet nieuw, daar reeds tot een dusdanig doel bij Gouvernements besluit van den 24 October 1833 no. 4 eene som van *f 50* 's maands werd toegestaan voor de bezoldiging van een teekenmeester bij de Gouvernements lagere scholen te *Weltevreden*.

Bij gebrek aan geschikte personen, die hunne diensten

(1) dd. 25 December 1861 no. 10.

voor eene zoo uiterst matige bezoldiging wilden leenen, was die teekenschool reeds sedert jaren te niet gegaan.

Wel werd in *1854* op nieuw eene poging beproefd tot oprigting der teekenschool, doch de toen gevraagde bezoldiging van *f 300* 's maands werd voor het doel te hoog bevonden.

Intusschen achtte de Hoofdcommissie het steeds van belang, dat de leerlingen der Gouvernementsscholen van eene plaats als *Batavia* vooral, in de gelegenheid wierden gesteld om ook in de teekenkunst onderwijs te ontvangen, iets dat zonder medewerking en ondersteuning van het Gouvernement evenwel niet tot stand kon worden gebragt, daar de ouders der kinderen, die de Gouvernementsscholen bezoeken wel eenige gelden kunnen bijdragen, doch niet voldoende om den teekenmeester eene eenigzins voldoende bezoldiging te verschaffen.

De kennis van het regtlijnig of bouwkundig teekenen toch, zou vele leerlingen geschikt maken om na volbragten cursus in dienst te treden als opzieners bij den waterstaat, als bruikbare personen op fabrieken en ondernemingen van landbouw, en hen daardoor een goed middel van bestaan openen.

De lessen konden in het locaal der Gouvernements eerste lagere school te *Weltevreden* geopend worden, en de leerlingen der overige scholen zouden tegen geringe betaling ook aan dat onderwijs kunnen deel nemen, in diervoege evenwel, dat ook eenige daartoe lust en aanleg hebbende *gratis* onderwijs genietende leerlingen, die door gedrag en vlijt zoodanige belooning verdienden, van die lessen voordeel konden hebben.

In voorschreven geest werden daarop in de maand Augustus 1861 voorstellen aan het Gouvernement gedaan en eene som van *f 300* 's maands gevraagd tot gedeeltelijke bezoldiging van een teekenmeester. (1)

Reeds bij besluit van November daaraanvolgende (2) werd de Hoofdcommissie medegedeeld, dat de magtiging des Ko-

(1) Missive H. C. V. O. dd. 10 Augustus 1861 no. 73/139

(2) Gouvernements Besluit dd. 23 Novemher 1861 no. 21

nings was gevraagd tot het doen van deze meerdere uitgave.

Er bestaat dus gegronde hoop dat de teekenschool spoedig in werking zal komen.

Herhalingschool van de Maatschappij tot nut van 't Algemeen.

Op verzoek van gezegde Maatschappij werd voor het houden eener herhalingschool tweemaal in de week, des avonds beschikbaar gesteld het locaal der Gouvernements *derde* lagere school te *Weltevreden*.

Ambachtsschool te Soerabaija.

Ingevolge Gouvernements besluiten van den 22 November 1860 no. 3 en van den 22 September 1861 no. 5, is van Gouvernementswege opgerigt eene ambachtsschool, waarop als leerlingen zullen worden toegelaten jongelingen van Europesche afkomst, die den vollen ouderdom van *12* jaren hebben volbragt, en het bewijs leveren, dat zij het lager onderwijs, zoo als het op de Gouvernements lagere scholen wordt gegeven, met vrucht gevolgd hebben, terwijl bovendien ook nog bij de werkplaatsen bij de onderscheidene korpsen van het Leger, gelegenheid zal worden gegeven tot de opleiding van zulke jongelieden, voor de daarbij beoefende handwerken.

Die milde bedoelingen der Regering bevordelijk willende zijn, heeft de Hoofdcommissie van onderwijs bij circulaire (1) alle Subcommissien van onderwijs op *Java* en de *Buitenbezittingen* uitgenoodigd, om de aan haar ondergeschikte onderwijzers met warmte aan te bevelen, geen gelegenheid te laten voorbijgaan, om het nuttige en eervolle van den ambachtsstand aan de kinderen, hunnen ouders, voogden en verzorgers, te doen kennen en begrijpelijk te maken, en hen voor zoo ver zij geen beter bestaan kunnen vinden over te halen, om gebruik te maken van de kostelooze gelegenheid, die hun tot beoefening daarvan thans door het Gouvernement wordt aangeboden.

Bij Commissoriaal (2) had de Hoofdcommissie bereids te

(1) dd. 9 November 1861 no. 13/142.

(2) dd. 14 Februarij 1861 no. 32/135.

kennen gegeven, dat na afloop der gewone schooluren, gelegenheid bestond, om in afwachting van de daarstelling van een afzonderlijk locaal voor de ambachtsschool, het onderwijs te geven in een of meer der localen van de Gouvernements lagere scholen te *Soerabaïja*.

Op grond van het korte tijdsbestek sedert de verzending van bovenvermelde circulaire aan de Subcommissien van onderwijs, is nog niet gebleken welke de uitkomst is geweest der daarin vervatte uitnoodiging.

Aanstelling van meerder hulppersoneel.

Voor de Hervormde weeshuisschool te *Samarang* werd toegestaan een *derde* onderwijzer op een tractement van *f 100* 's maands, benevens *f 30* als indemniteit voor huishuur. (1)

Voor de school te *Djokjokarta* een *tweede* onderwijzer op een tractement van *f 100* 's maands, benevens eene indemniteit voor huishuur ad *f 30* 's maands en *een tiende* aandeel in de schoolgelden. (2)

Voor de *tweede* school te *Macasser* een *tweede* onderwijzer op een tractement van *f 100* 's maands, benevens eene indemniteit van huishuur ad *f 50* 's maands en *een tiende* aandeel in de schoolgelden. (3)

Onderwijzers uit Nederland.

De in *Nederland* benoemde *zes* onderwijzers voor de Oost-Indische dienst (4) zijn in den loop des jaars aangekomen, en verkregen de volgende standplaatsen.

H. Plantema, te *Poerbolingo* (Residentie *Banjoemaas*,)

A. C. Uljee, te *Samarang*.

A. Pol, te *Weltevreden* (*Batavia*.)

JJ. Ruitenschild, te *Japara*.

C. F. Julius, te *Tagal*.

J. van Maaswinkel, te *Weltevreden* (*Batavia*.)

Bij Gouvernements Commissoriaal van den 16den Maart 1861 werd het advies der Hoofdcommissie gevraagd op het door Zijne Excellentie den Minister van Koloniën aangegeven

(1) Gouvernements Besluit dd. 11 April 1861 no. 5.
2 en 3) » » » 25 April 1861 no. 53.
(4) » » » 20 October 1661 no. 4.

denkbeeld om jaarlijks zonder aanvrage van het Indisch bestuur af te wachten, voor de schooldienst in *Nederlandsch Indie* uit te zenden *vier* onderwijzers en *vier* onderwijzers kweekelingen.

De Hoofdcommissie gaf daarop te kennen (1) dat het bovenvermeld denkbeeld voor zooverre zulks de *onderwijzers* betrof, in het belang der Indische schooldienst zeer wenschelijk en aannemelijk voorkwam.

Nopens de *onderwijzers kweekelingen* moest zij evenwel aanteekenen, dat de sedert opgedane ondervinding met die jonge lieden, haar terughield van verdere aanvrage, te meer omdat bij het aangeboden ontwerp van een nieuw reglement op het lager onderwijs, de kweekelingendienst beduidend was gewijzigd, en het ontbrekend getal kweekelingen gevoegelijk uit de Indische jongelingschap kon worden aangevuld. Met het oog op de steeds toenemende uitbreiding en behoefte bij het schoolwezen in *Nederlandsch Indie* zou de Hoofdcommissie het getal uittezenden onderwijzers evenwel gaarne op *zes* instede van op *vier* gebragt zien.

Bij een later aan het Gouvernement gerigt schrijven (2) drong de Hoofdcommissie nogmaals aan op eene zoo spoedig mogelijke uitzending der bovenbedoelde zes onderwijzers, daartoe genoopt door de bestaande dringende behoefte aan onderwijzers personeel.

D. Mededeelingen van onderscheiden aard.

Onderwijzers op reis zijnde, worden gerangschikt als passagiers eerste klasse.

Eene gunstige beschikking voor de onderwijzers in het bijzonder werd reeds in het vorig verslag vermeld, (3) namelijk de bepaling, dat altijd transportkosten voor rekening van den lande bij overplaatsing zullen worden verleend, alsmede bij het toekennen van binnenlandsch verlof wegens ziekte, van af de plaats van vestiging tot die alwaar de zieke zich

(1) Commissoriaal dd. 1 Mei 1861 no. 24/136.
(2) Missive H. C. V. O. dd. 11 September 1861 no. 5/141.
(3) Gouvernements besluit dd. 26 October 1860 no. 2.

volgens geneeskundig certificaat tot genezing zijner ziekte moet ophouden, en van daar terug naar de plaats zijner bestemming. Ter aanvulling en wijziging nu van het daarop gevolgd reglement voor reis en verblijfkosten Staatsblad 1861 no. 6, werd bij een later Gouvernements besluit (1) bepaald:

dat Gouvernements onderwijzers, daaronder niet begrepen ondermeesters en kweekelingen, ook dàn wanneer zij door de Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch Indië* zijn benoemd, worden gerangschikt als passagiers *eerste* klasse.

Nederlandsch onderwijzers genootschap.

Met belangstelling nam de Hoofdcommissie kennis van een schrijven van het Hoofdbestuur van het *Nederlandsch* onderwijzers genootschap te *Amsterdam*.

In korte trekken werd haar daarin een overzigt gegeven van het doel en den werkkring des genootschaps, met de mededeeling dat reeds enkele leden uit het moederland naar *Indië* vertrokken, hunne betrekking tot het genootschap hadden aangehouden, en omgekeerd, uit *Indië* tijdelijk terugkeerende onderwijzers zich hadden aangesloten. Dat in de verstandhouding met enkele der bedoelde leden, het Genootschap eene uitnoodiging tot de onderwijzers in *Nederlandsch Indië* had gerigt om toe te treden tot het lidmaatschap. Dat voor deze des Genootschaps pogingen de ondersteuning der Hoofdcommissie werd gevraagd.

In antwoord op dat schrijven gaf de Hoofdcommissie te kennen, dat zij een zoo edel doel als de verspreiding van kennis, licht en leven bij den onderwijzersstand, niet anders dan ten volle kon toejuichen, en dat zij het gaarne zoude zien, dat de onderwijzers in *Indië* daartoe van hunne zijde door ruime deelneming aan het onderwijzers genootschap in *Nederland* mede werkten.

Dat de Hoofdcommissie evenwel vermeende zich tegenover die onderwijzers van regtstreeksche aanbevelingen te moeten onthouden, omdat zij door hare stelling tegenover de

(1) dd. 20 September 1861 no. 9.

onderwijzers, die van haar in vele opzigten afhankelijk zijn, daaraan al ligt het voorkomen van indirecten dwang zoude geven.

Dat zij echter van hare belangstelling ten aanzien van den werkkring des Genootschaps zoude doen blijken, wanneer de gelegenheid zich daartoe voordeed.

Beantwoording der vraag of bij tijdelijke afwezigheid van den Resident, de Secretaris al dan niet bevoegd is, om als President der subcommissie van onderwijs op te treden.

Reeds meermalen werd de Hoofdcommissie van onderwijs deze vraag gesteld, en gaf zij daarop ten antwoord, dat in den regel bij ontstentenis van den voorzitter het oudste lid der vergadering presideert, en dat zulks ook bij de subcommissiën van onderwijs kon plaats vinden; dat bij aldien de Secretaris der Residentie tijdelijk als Resident optrad, hij des geraden oordeelende, een ander in zijne plaats kon delegeren als Secretaris der Subcommissie van onderwijs.

In dien geest werd dan ook door het Gouvernement eene beschikking genomen. (1)

Benoeming van onderwijzers in een anderen tak van 's lands dienst.

Op verzoek en om redenen van gezondheid werd de onderwijzer op wachtgeld *W. Broers* benoemd tot kommies op het Residentie bureau der *Zuid en Ooster- afdeeling van Borneo*, op een tractement van *f 200* 's maands, (2) en de onderwijzer bij de Gouvernements lagere school te *Banjoewangie J. H. Beer* benoemd tot postkommies tevens pakhuismeester te *Palembang* op een tractement van *f 150* 's maands.

Belooningen en restitutiën aan eenige onderwijzers toegekend.

1e. Aan den tweeden onderwijzer bij de Gouvernements

(1) Gouvernements Besluit dd. 29. April 1861 no. 13.
(2) » » » 18 Januarij 1861 no. 10.

2e lagere school te *Samarang P. C. Mierop*, eene gratificatie van *ƒ 600* als een blijk van tevredenheid voor zijnen *dertigjarigen* onafgebroken diensttijd (1)

2e. Aan den zendeling-leeraar *A. Goudswaard* te *Bonthain* eene gratificatie van *ƒ 600* ter belooning van de voortdurend door hem belangloos bewezen zeer goede diensten in het geven van onderwijs aan de christen Europesche jeugd te *Bonthain*. (2)

3e. Aan *A. P. Godefroi* eene belooning van *ƒ 80* voor de door hem aan de Gouvenements lagere school te *Poerworedjo* bij afwezigheid van een ondermeester bewezen diensten. (3)

4e. Aan den op verzoek eervol ontslagen onderwijzer *R. J. L. Weijhenke ƒ 1320,96* als restitutie van $\frac{1}{5}$ gedeelte der door hem in 's lands kas terug betaalde gelden voor genoten passage en voorloopig tractement op zijne reize van *Nederland* naar *Batavia*. (4).

5e. Aan *N. Jordan*, ondermeester aan de Gouvernements 2e lagere school te *Ambarawa ƒ 150* als belooning voor de loffelijke wijze, waarop hij het bestuur der school tijdens het verlof wegens ziekte van den onderwijzer heeft waargenomen. (5)

Schoolkaart van den Nederlandsch Indischen Archipel en het eiland Java.

Door den heer *C. A. Oehler*, teekenaar en lithograaf bij het Marine Departement, werd aan de Hoofdcommissie te kennen gegeven, dat hij, doordrongen van het besef der algemeene behoefte aan eene goede schoolkaart van den Nederlandsch Indischen Archipel, een aanvang had gemaakt met de vervaardiging van zoodanige kaart. Dat hij die kaart zal doen bestaan uit *14* bladen, die tot *twee* kaarten kunnen worden zamen gevoegd, als *één* van den Indischen Archipel en *één* van het eiland *Java*.

---

(1) Gouvernements Besluit dd. 20 Maart 1861 no. 49.
(2) » » » 9 April 1861 no. 41.
(3) » » » 1 Junij en 25 Augs. 1361 no. 37 & 22.
(4) » » » 20 November 1861 no. 9.
(5) » » » 26 November 1861 no. 9.

Genoemde heer bood daarbij tevens aan *twee* proefbladen der kaart, bestaande in het *verzamelblad* en in het *eerste* blad van het eiland *Java*.

De zamenstelling dier kaart had nu reeds niet alleen veel moeite en arbeid, maar ook vele geldelijke opofferingen gekost, waarom hij verzocht eene geldelijke ondersteuning, ten einde met dat werk te kunnen voortgaan, als wanneer hij zich verbinden wilde om het werk binnen *één* jaar gereed te hebben.

De Hoofd- en de eerste- onderwijzers der scholen te *Batavia* ter zake geraadpleegd zijnde, gaven bij onderscheidene nuttige wenken en opmerkingen te kennen, dat het voorschreven werk in het belang van het onderwijs alle mogelijke aanmoediging en ondersteuning verdiende.

Daar de Hoofdcommissie ten volle beäamde de behoefte aan eene goede op groote schaal bewerkte schoolkaart van den Indischen Archipel en van het eiland *Java*, zoo is zij te dien einde met den Heer *Oehler* in overleg getreden, en stelde zij daarop de Regering voor:

aan den heer *Oehler* in eens een voorschot te geven van *f 3000*, onder voorwaarden, dat hij daarvoor aan het Gouvernement zal leveren *350* exemplaren der voorschreven kaart, die in *één* jaar tijds gereed moeten zijn:

dat hij voorts de bladen der kaart verder zal afwerken onder toezigt van een of meer door de Hoofdcommissie van onderwijs aantewijzen personen, en eindelijk geen blad af zal drukken alvorens het namens de Hoofdcommissie nagezien en des noodig verbeterd is.

De Hoofdcommissie vermeende door deze maatregelen voldoende zekerheid te hebben, dat de kaart in haar geheel binnen een niet te lang tijdsbestek goed zou worden uitgevoerd.

Over de verhouding tusschen het aantal betalende en gratis leerlingen op de drie hoofdplaatsen van Java.

Ten einde het schoolgaan der minvermogende kinderen in de Residentie *Batavia* zooveel mogelijk te bevorderen, was reeds in het vorige jaar een onderzoek ingesteld naar

het getal kinderen in iedere wijk tusschen de *zes* en *veertien* jaren, om als dan eene vergelijking te kunnen maken met de bevolking op de Gouvernements en particuliere scholen, waardoor de Hoofdcommissie tevens zoude bekend worden met het aantal kinderen, vooral in de geringere wijken, hetwelk nog van onderwijs mogt verstoken zijn. De gunstige verhouding van het getal schoolgaande kinderen gaf de Hoofdcommissie de verblijdende overtuiging, dat te *Batavia* bijna geen of althans zeer weinig kinderen van onderwijs verstoken waren.

Ten vervolge van dat onderwerp rezen bij de Hoofdcommissie verder twee vragen, namelijk:

1e. waaraan het is toe te schrijven dat bij een nagenoeg gelijk getal schoolgaande kinderen als *Samarang* en *Soerabaija*, te *Batavia* zooveel minder betalende kinderen zijn?

2e. dat in verhouding tot de bevolking te *Batavia* zoo weinig kinderen de Gouvernements-scholen bezoeken?

nopens wier beantwoording het volgende kan worden aangeteekend.

Blijkens hierbij gevoegden staat, bezoeken te *Batavia 123* betalende en *226* gratis leerlingen de Gouvernementsscholen, dat is in verhouding $\pm \frac{8}{24}$ betalende, $\frac{16}{24}$ gratis.

Die 123 kinderen betalen *f 6125* of ieder *f 50* 's jaars.

te Samarang,

197 betalende en *132* gratis leerlingen, dat is in verhouding $\pm \frac{15}{24}$ betalende, $\frac{9}{24}$ gratis.

Die *197* kinderen betalen *f 8522* of ieder *f 44* 's jaars.

te Soerabaija,

214 betalende en *145* gratis leerlingen, dat is in verhouding $\pm \frac{14}{24}$ betalende, $\frac{10}{24}$ gratis.

Die *214* kinderen betalen *f 10084* of ieder *f 43*'s jaars.

Het is dus een feit, dat te *Batavia minder* kinderen schoolgeld betalen op de Gouvernements-scholen dan te *Samarang* en *Soerabaija*.

Doch het is tevens eene waarheid, dat te *Batavia* de meeste particuliere scholen worden gevonden, waar de meer gegoede ouders hunne kinderen heen zenden.

Volgens het schoolverslag van 1860 zijn:

te *Batavia* 481,
te *Samarang* 190,
te *Soerabaija* 194

kinderen, die de particuliere scholen bezoeken;

dus *méér* te *Batavia* ± *300*. Bezochten deze *300* kinderen óók de Gouvernements-scholen, dan zoude de verhouding der betalende leerlingen in het *voordeel* van *Batavia* zijn en bedragen *423* of $\frac{16}{24}$ betalende tegen *226* of $\frac{8}{24}$ gratis, terwijl *Samarang* $\frac{15}{24}$ en *Soerabaija* $\frac{14}{24}$ betalende aanwijst.

Het antwoord op de eerste vraag is dus eenvoudig:

» te *Batavia* gaan ± *300* kinderen méér op de » particuliere scholen dan te *Samarang* en *Soerabaija* » en dáaraan is het toe te schrijven, dat er op de Gou» nements scholen minder betalende kinderen zijn.»

De tweede vraag staat in regtstreeksch verband tot de eerste.

Batavia telt *4793* zielen, van welke *1908* kinderen.

Van die *1908* kinderen hebben $\frac{1}{3}$ den schoolpligtigen leeftijd bereikt van *6—14* jaren, of volgens officieele opgaven *662*.

Van die 662 bezoeken er
349 de Gouvernements-scholen.

rest 313 voor de particuliere scholen;
maar *481* bezoeken in het geheel de particuliere scholen,

zoo dat *168* kinderen overblijven, die ondersteld worden van elders te *Batavia* naar school te zijn gezonden.

Samarang telt *3780* zielen, van welke *1542* kin-

deren; *539* gaan er op de Gouvernements en particuliere scholen, dus even als te *Batavia* $\frac{1}{3}$.

Soerabaija telt *3643* zielen, van welke *1427* kinderen; *553* gaan er op de Gouvernements en particuliere scholen, dus bijna $\frac{1}{3}$.

Het blijkt alzoo:

a. dat op de *3* kinderen in den regel er *1* wordt gevonden, dat den schoolpligtigen leeftijd heeft bereikt,

b. dat te *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaija* blijkens de statistiek der bevolking, *bijna alle kinderen* van 6—14 jaren schoolgaan;

c. dat te *Batavia* op de Gouvernements-scholen van *80* tot *90* betalende leerlingen *minder* zijn, dan te *Samarang* en *Soerabaija*, doch te Batavia ook *300* kinderen *méér* de particuliere scholen bezoeken.

Voor het grootere getal kinderen, dat te *Batavia* de particuliere scholen bezoekt, kunnen drie redenen worden opgegeven:

1e. geven gegoede ouders aan particuliere boven de Gouvernementsscholen de voorkeur, omdat op de eerste ook des *namiddags* school wordt gehouden, en het onderwijs ook de *vreemde talen* omvat (welk bezwaar bij het nieuwe reglement door het opnemen van uitgebreid lager onderwijs op de Gouvernements-scholen, zal kunnen wegvallen);

2e. zenden de meer gegoede ouders de *meisjes* allen naar particuliere scholen om daar afzonderlijk onderwezen te worden, terwijl de gouvernements-scholen *jongens* en *meisjes* te zamen opnemen;

3e. worden de kinderen van *elders*, voor het grootste gedeelte op de particuliere scholen te *Batavia* in den kost besteed.

RECAPITULATIE.

Particuliere scholen.

Batavia	*Samarang*	*Soerabaija*
481 kinderen.	*399* kinderen.	*394* kinderen.

Gouvernements-scholen.

te Batavia:

	betalende	*gratis*	*Schoolgeld*	*Verhouding*
1e school	61	9	*f* 3890.	
2e »	11	83	» 225.	$\frac{8}{24}$ betalende
3e »	18	53	» 399.	$\frac{16}{24}$ gratis
stadsschool	20	70	» 670.	
Meester Cornelis	13	11	» 941.	
Totaal	123	226	*f* 6125.	
	349			ieder betalend kind *f 50* 's jaars.

te Samarang:

	betalende	*gratis*		
1e school	77	»	*f* 5170.	$\frac{15}{24}$ betalende
2e »	91	48	» 2623.	$\frac{9}{24}$ gratis
3e »	29	81	» 729.	
Totaal	197	132	*f* 8522.	
	329			ieder betalend kind *f 44* 's jaars.

te Soerabaija:

	betalende	*gratis*		
1e school	101	»	*f* 6410.	
2e »	78	46	» 2073.	$\frac{14}{24}$ betalende
3e »	25	87	» 724.	$\frac{10}{24}$ gratis
4e »	10	12	» 847.	
Totaal	214	145	*f* 10084.	
	359			ieder betalend kind *f* 43 's jaars.

Ontwerp Reglement op het lager onderwijs in Nederlandsch Indië.

In het vorige verslag werd medegedeeld dat het ontwerp Reglement op het lager onderwijs in *Nederlandsch Indië* met het daarbij behoorende finantieel overzigt der Regering zou worden aangeboden, op Ultimo April 1861, thans kan worden berigt dat op voorschreven dagteekening die aanbie ding plaats vond.

HOOFDSTUK II.

PLAATSELIJK OVERZIGT omtrent den staat van het Gouvernements- en particulier onderwijs onder de Europeanen en hunne afstammelingen, getrokken uit de verslagen der onderscheidene Subcommissiën.

BANTAM.

Het getal leerlingen bij de Gouvernements lagere school te *Serang* bestond in den aanvang van het jaar 1861 uit 19 leerlingen
in den loop van het jaar vermeerderd met 11 »
te zamen 30 leerlingen,
terwijl daarentegen de school hebben verlaten 14 »
zoo dat bij het einde van het jaar overbleven 16 leerlingen, zijnde *10* jongens en *6* meisjes.

Gemiddeld kan men dus rekenen, dat gemelde school gedurende 1861 werd bezocht door *20* leerlingen, van welke *7* tegen betaling en *13* gratis onderwijs genoten.

De groote mutatiën in het getal der leerlingen zijn ontstaan door vertrek naar elders en volbragten leeftijd van verscheidene kinderen.

Op den 6 Februarij 1861 deden 4 jongelieden, met name *J. van Beusekom*, *W. de Lannoÿ*, *H. F. Conté en H. B. Conté*, op de meest voldoende wijze hun examen voor het gijmnasium *Willem III.*

De beide jaarlijksche examens gaven insgelijks stof tot groote tevredenheid.

Het openbaar examen werd gehouden op den 27sten Julij 1861.

In alle vakken van het lager onderwijs gaven de leerlingen bewijzen van goed geleerd te hebben. Bijzonder bewezen zes leerlingen der hoogste klasse, veel kennis van de geschiedenis, aardrijks- reken- en taalkunde te bezitten. Eenige voorstellen over de wiskundige aardrijks-beschrijving werden vlug en naauwkeurig met behulp van de aardglobe opgelost.

De Subcommissie en de leerlingen werden aangenaam verrast door een geschenk van den heer *Brouwer*, bestaande uit eene prachtige verzameling van boekwerken, bestemd om te gelijk met de door de Hoofdcommissie van onderwijs als eereprijzen herwaarts gezondene boekjes ter belooning onder al de leerlingen der school verdeeld te worden.

Bij het onderwijzend personeel hebben geene mutatiën plaats gehad.

Het schoolgebouw voldoet in alle opzigten Het meubilair wordt goed onderhouden.

Leermiddelen en schoolbehoeften zijn ruimschoots aanwezig.

Het lid der Subcommissie, Militaire kommandant in het *Bantamsche*, Majoor *Donleben* trad in de maand Februarij af, ten gevolge van zijne overplaatsing naar *Batavia* en werd in dat lidmaatschap vervangen door den tegenwoordigen Militairen Kommandant in het *Bantamsche*, Kapitein *von Sternbach*.

BATAVIA.

Gouvernements 1e lagere school.

Gedurende dit jaar had geene verandering plaats in het onderwijzend personeel.

De voor de Oost Indische dienst benoemde en in 1860 uit *Nederland* aangekomen onderwijzer *J. H. Beddigs* bleef nog gedurende eenige maanden aan deze school werkzaam, waarna hij werd geplaatst aan het hoofd der school, te *Magelang*.

Op Ultimo December 1861 was het getal leerlingen *67*, van welke *6* gratis, alzoo *1* minder dan bij het einde des vorigen jaars. *40* leerlingen verlieten de school, waartegen *39* nieuw werden aangenomen.

Het onderwijs behield zijn geregelden goeden gang. De wonin-

gen, schoollocalen, meubelen en leermiddelen waren in voldoenden staat.

Gouvernements 2e lagere school.

Tot in de maand Junij bestond het personeel van deze school uit:

H. W. C. de Roock,	1e	onderwijzer	
W. Meijer,	2e	»	
J. O. Boulet,	3e	»	en
F. Orth.	4e	»	

Na dien tijd hebben er twee veranderingen in het personeel plaats gehad: de 1e onderwijzer *H. W. C. de Roock*, die, wegens ziekte, met een tweejarig verlof naar *Nederland* vertrok, werd in Junij (1) vervangen door den van verlof teruggekeerden onderwijzer *W. Retgers*, die vroeger reeds negen jaren aan het hoofd dezer inrigting stond, en de 3e onderwijzer *J. O. Boulet*, die sedert October aan de 3e school op *Goenong Saharie* gedetacheerd was, werd in December benoemd tot tweeden onderwijzer aan die school en in zijne plaats tot 3den onderwijzer aan de 2e school *O. E. Hansen*, onderwijzer aan de Gouvernements-school te *Padang-Pandjang* (2).

Van October tot het einde des jaars bleven alzoo aan de 2e lagere school werkzaam de 1e onderwijzer *W. Retgers*, in de hoogste klasse met *44* en in de laagste klasse 1e afdeeling met *22* kinderen; de 2e onderwijzer *W. Meijer*, in de middelste klasse met *22* kinderen; en de 4e onderwijzer *F. Orth* in de laagste klasse 2e afdeeling met *39* kinderen.

Het getal leerlingen, dat in Junij *81* beliep, was met het einde des jaars tot *97* geklommen, van welke slechts *73* betalende waren.

Er werden *44* leerlingen toegelaten en *40* verlieten de school. Gemiddeld hebben 88 leerlingen onderwijs ontvangen.

Het openbaar examen, waarvan de uitslag bevredigend was, had op den 2den Julij plaats in tegenwoordigheid van eene commissie, gekozen uit de leden der Hoofdcommissie van onderwijs.

(1) Gouvernements Besluit dd. 1 Junij 1861 no. 3.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 28 December 1861 no. 57/144.

Het besloten examen werd in de maand December niet gehouden, uithoofde van de vele mutatiën en absentiën der leerlingen, welke nadeelig op hunne vorderingen hadden gewerkt.

In de werkzaamheden is gedurende het laatste halfjaar eenige verandering gekomen, daar de tegenwoordige 1e onderwijzer er meer op let de klassen niet naar de getal sterkte, met eene vaste lijst van werkzaamheden, maar de werkzaamheden naar de ontwikkeling der leerlingen te regelen, zoodat het lezen, schrijven en rekenen, in uitgebreide beteekenis, als hoofdzaak, en geschiedenis, aardrijkskunde en zingen voor alsnog in minder mate worden beoefend. Van de *97* kinderen der 2e school zijn er weinige, die elders dan in de school Nederlandsch spreken, ja zelfs hooren spreken.

De leermiddelen zijn voldoende, het schoolgebouw en de meubelen bevinden zich in goeden toestand, de woning van den eersten onderwijzer werd veel verbeterd.

Gouvernements 3e lagere school.

In het laatste kwartaal van het verslagjaar onderging het onderwijzend personeel bij deze school de volgende verandering:

de 2e onderwijzer *J. C. Tamson* werd sedert 5 October door ziekte verhinderd zijne betrekking waar te nemen.

Ter voorziening hierin werd de 3e onderwijzer bij de 2e school te *Weltevreden J. O. Boulet* tijdelijk werkzaam gesteld (1) en nog voor het einde des jaars definitief tot tweeden onderwijzer bij deze school benoemd (2), ter vervanging van den tweeden onderwijzer *J. C. Tamson*, die tot onderwijzer bij de Gouvernements eerste lagere school te *Macasser* benoemd werd. (3)

Het geprojecteerde schoolgebouw op *Kramat* kwam dit jaar nog niet tot stand, zoo dat nog altijd school gehouden werd in het door het Gouvernement ingehuurde gebouw op

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 9 October 1861 no. 13/142.
(2) » » » 28 December 1861 no. 57/144.
3) » » » 28 December 1861 no. 57/144.

Goenong Saharie, hetwelk tevens dient tot woning van den eersten onderwijzer.

Mogt het aantal leerlingen zoo blijven toenemen als in het afgeloopen jaar, dan zal dit locaal echter spoedig te klein worden.

Op den 4den Julij had het openbaar examen bij deze school plaats, welk onderzoek de meeste reden gaf tot tevredenheid, zoowel over de wijze, waarop het onderwijs wordt gegeven, als over de vorderingen der leerlingen.

Behalve in de vakken, voorkomende in het vorige verslag over deze school, gaven de leerlingen der hoogste klasse, bij deze gelegenheid, ook eenige proeven van met vrucht onderwezen te zijn in de *vormleer*, practisch toegepast op de berekening van de in het dagelijksch leven voorkomende ruimte uitgebreidheden. Deze wijze van toepassing der vormleer, volgens de handleiding van *J. H. Stratemeijer*, droeg bijzonder de goedkeuring der Hoofdcommissie van onderwijs weg.

Op 31 December 1860 telde deze school *71* leerlingen, van welke *18* betalende en *53* gratis.

In den loop des jaars kwamen er *39* leerlingen bij, en werden er *20* afgevoerd, zoodat het aantal leerlingen op 31 December bedroeg *90*, van welke *18* betalende en *72* gratis.

Stadsschool te Batavia.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *90*.

Gedurende 1861 zijn er bijgekomen *33* en hebben *36* leerlingen de school verlaten.

In de eerste *vijf* maanden was het aantal leerlingen steeds klimmende, en in de laatste maanden afnemende, waarvan als oorzaak wordt aangewezen de oprigting eener particuliere school door den heer *Freijss* in de stad Batavia.

Op ultimo December bedroeg het getal leerlingen weder *87*, waaronder *19* betalende en *68* gratis.

De onderwijzer voor de Oost-Indische dienst *J. van Maaswinkel* werd in de maand Mei aan deze school werkzaam gesteld (1), terwijl de ondermeester *G. van Mill* in de maand

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 17 Mei 1861 no. 43/137.

October tot onderwijzer werd bevorderd aan de Gouvernements-school te *Bandjermasin*. (1)

Het openbaar examen werd in de maand Julij gehouden, en leverde het bewijs, dat er met vrucht gewerkt wordt.

De 1e en 2e onderwijzer *J. Schoonderbeek* en *J. Kunst* bleven het geheele jaar onafgebroken aan de school werkzaam.

Meester-Cornelis.

Zoo als in het verslag onder ultimo December 1860 werd aangemerkt, stond de onderwijzer *R J. L. Weijhenke* tot dien tijd aan het hoofd dezer school, doch verliet 's lands dienst om eene particuliere inrigting voor opvoeding en onderwijs op *Noordwijk* te openen, hetgeen met 1 Januarij 1861 heeft plaats gehad.

In zijne plaats werd benoemd de heer *C. Pieck*, vroeger 1e onderwijzer der stadsschool te *Batavia*, kortelings van verlof uit *Nederland* teruggekeerd.

Het onderwijs van deze school ondervond dus niet den minsten stilstand.

23 scholieren zijn er bij gekomen, terwijl *19* werden afgevoerd, zoodat gemiddeld *24* kinderen de school bezochten.

Het in Julij gehouden openbaar examen gaf reden van tevredenheid, daar de leerlingen blijken gaven van in het lezen, schrijven en rekenen vorderingen te hebben gemaakt.

Met het begin des jaars werd nog aan deze school werkzaam gesteld de ondermeester *C. H. L. Croes*.

De school wordt gehouden in de pendoppo van een gehuurd huis, dat echter door bouwvalligheid niet langer kan bewoond worden.

PARTICULIERE INRIGTINGEN TE BATAVIA.

Particuliere dag- en kostschool van den heer G. Verhulp.

Deze school verkeerde ook wederom dit jaar in bloeijenden toestand. Gemiddeld werd zij door *95* leerlingen bezocht, die onderrigt ontvingen in de gewone vakken van het lager onderwijs, de *wiskunde*, het *hand-* en *topografisch* tee-

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 5 October 1861 no. 57/141.

kenen, benevens de *Fransche*, *Engelsche*, *Duitsche*, *Maleische* en *Javaansche* talen.

Een voldoend hulppersoneel was aan deze school werkzaam.

Particuliere dag- en kostschool van den heer J. J. J. Snellebrand

Volgens mededeeling in het vorige verslag verlieten *20* leerlingen deze inrigting, na het voor het gijmnasium *Willem III.* vereischte examen te hebben afgelegd, en aldaar te zijn toegelaten.

Aanvankelijk begon deze school zich weder van haar verlies te herstellen, doch toen ook in dit jaar onderscheidene leerlingen de school verlieten, om, na afgelegd examen, op het gijmnasium te worden geplaatst, besloot de heer *Snellebrand* zijne inrigting bij het einde des jaars te sluiten.

Particuliere school van den heer W. H. Snethlage.

Op daartoe gedaan verzoek, en na overlegging van eene acte van toelating tot schoolonderwijzer van den derden rang, afgegeven door de Provinciale Commissie van onderwijs in *Friesland*, werd aan den heer *Snethlage* vergunning verleend tot het geven van openbaar onderwijs (1) en dien ten gevolge door dien onderwijzer eene particuliere school geopend, die aanvankelijk goede uitkomsten geeft.

Eene gelijke admissie werd ook op het einde des jaars verleend aan den heer *G. Warnar* (2), vroeger eerste onderwijzer in het Parapattan weeshuis.

De heer *Snethlage* heeft het voornemen, om, in vereeniging met den heer *Warnar*, uitbreiding aan die inrigting van openbaar onderwijs te geven, en een ruim en goed gelegen huis aan het Koningsplein voor het houden eener kostschool in te rigten.

Particuliere school van den heer R. J. L. Weijhenke.

Nadat door den heer *Weijhenke* een eervol ontslag als Gouvernements onderwijzer was verzocht en verkregen werd hem, na overlegging eener acte van algemeene toela-

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 4 Januarij 1861 no. 41/133.
(2) » » » 11 December 1861 no. 12/144.

ting tot schoolonderwijzer van den *tweeden* rang, benevens voor de *Fransche* en *Engelsche* taal, afgegeven door de Provinciale Commissie in *Gelderland*, vergunning verleend om eene particuliere school op te rigten. (1) Aanvankelijk geeft deze inrigting van openbaar onderwijs, gevestigd in een ruim en goed gelegen huis op *Noordwijk*, goede uitkomsten. Bij het einde des jaars telde de school reeds *90* leerlingen.

Particuliere Meisjes dag- en kostschool van Mevrouw A. Klussmann, geb. Wendt, en Mejufvrouw H. D. L. Scharp.

Aan Mejufvrouw *H. D. L. Scharp* was op het einde des jaars 1860 vergunning verleend om te *Batavia* op te rigten een Instituut voor jonge jufvrouwen voor het onderwijs in de *Nederlandsche*, *Fransche*, *Hoogduitsche* en *Engelsche* talen, tot welk onderwijs zij bevoegd was verklaard bij eene acte van algemeene toelating tot schoolhouderes, afgegeven door de Provinciale Commissie van onderwijs in *Gelderland*.

Door Mevrouw *A. Klussmann* en Mejufvrouw *H. D. L. Scharp* werd nu in Januarij van dit verslagjaar de vergunning gevraagd en verkregen, om de aan ieder harer verleende speciale admissie, te verleenen op beider naam. (2)

Mevrouw *Klussmann* tot herstel van gezondheid naar *Europa* moetende vertrekken, bleef Mejufvrouw *Scharp* tijdelijk alleen met de Directie van dit Instituut belast.

Een goed en talrijk hulp-personeel stond haar ter zijde, zoodat deze inrigting den goeden naam, dien zij sedert jaren genoot, waardig handhaafde. Op het einde des jaars telde het Instituut 95 leerlingen.

Particuliere dag- en kostschool der Ursulinen (Religieusen), onder de leiding van Mejufvrouwen A. C. Verhuijght en J. A. G. F. van Gemert.

Dit Instituut bleef in twee afzonderlijke inrigtingen verdeeld, waarvan het eene op *Noordwijk* voornamelijk voor internen bestemd is, wier getal *54* bedraagt.

Het onderwijs, dat niets te wenschen overlaat, omvat de

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 15 Mei 1661 no. 40/133.
(2) » » » 6 Februarij 1861 no. 52/134.

Nederlandsche, *Fransche*, *Engelsche* en *Duitsche* talen, het *teekenen*, *schilderen*, de *muziek*, *zang* en alle *vrouwelijke* handwerken.

De *tweede* afdeeling op *Weltevreden* gevestigd, is voornamelijk voor externen bestemd, wier getal op het einde des jaars tot 157 was gestegen. De gewone vakken van onderwijs, benevens de *Fransche* taal, de *muziek* en *vrouwelijke* handwerken worden hier op doeltreffende wijze onderwezen.

Aan een groot getal meisjes wordt het onderwijs gratis gegeven.

Een zeer talrijk en bekwaam hulppersoneel is aan beide inrigtingen verbonden.

Particuliere school van Mejufvrouw Brusse.

Ook deze inrigting bleef het geheele jaar met goed gevolg doorwerken, en werd gemiddeld door *30* leerlingen bezocht. Het onderwijs omvat de gewone vakken, benevens de *Fransche* en *Engelsche* taal en *vrouwelijke* handwerken.

Particuliere school van Mejufvrouw Gaijmans.

Deze inrigting voortdurend op Kramat gevestigd, werd door ruim *30* leerlingen bezocht. Het onderwijs mag goed genoemd worden. Het omvat de gewone vakken van het lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde, benevens de *Fransche*, *Duitsche*, *Engelsche* en *Italiaansche* talen.

Een bekwaam hulppersoneel is aan deze inrigting verbonden.

BUITENZORG.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars	49
bijgekomen	31
te zamen	81
vertrokken	26
zoo dat er	55

bij het einde des jaars aanwezig waren, waarvan 38 jongens en 17 meisjes.

Het getal gratis onderwijs genietende bedroeg *26*.

Eenige der scholieren, die de school verlieten, kregen betrekkingen, andere waren op te gevorderden leeftijd om

de lessen langer bij te wonen, terwijl de overige hunne naar elders vertrekkende ouders moesten volgen.

Over het algemeen liet de gezondheids-toestand niets te wenschen over, en kwamen de kinderen vrij geregeld ter schole.

Het openbaar examen had plaats op den 3 Junij en het besloten op den 20sten December.

De uitkomsten dezer examina waren zeer bevredigend en het was der Subcommissie van onderwijs aangenaam bij die gelegenheid den onderwijzer *H. van der Wulp* hare goedkeuring te kunnen betuigen over zijnen ijver en de doelmatige wijze, waarop hij zich weder gedurende het jaar 1861 van zijne taak had gekweten.

Hij werd daarin met ijver bijgestaan door de ondermeesters *G. C. Valkenhoff* en *E. J. Nijhoff*.

Beide ondermeesters legden in de maand Junij met goed gevolg het voor den *derden* onderwijzersrang bepaalde examen af (1), ten gevolge waavan aan *G. C. Valkenhoff* in October eene tractements verhooging werd verleend, terwijl *E. J. Nijhoff* met gelijke vermeerdering van tractement naar *Pekalongan* werd overgeplaatst. (2)

Plaatselijke omstandigheden, en het overlijden van den ondermeester *G. C. Valkenhoff* op den 23 November bragten echter in de door de Hoofdcommissie te hunnen aanzien genomen beschikking eene verandering te weeg; zijnde de overplaatsing door haar ingetrokken van *E. J. Nijhoff* en hij met verhoogd tractement op zijne standplaats gelaten.(3)

De ondermeester *Valkenhoff* werd niet vervangen, zoodat het hulppersoneel bij het eindigen des jaars bestond uit één ondermeester.

Ook werd in 1861 de indemniteit van huishuur van den onderwijzer met *f 30* 's maands verhoogd en alzoo gebragt op *f 60* 's maands. (4)

---

(1) Besluiten H. C. V. O. dd. 13 April 1861 no. 46/136 en 25 Junij 1861 no. 28/138.

(2) Besluit H. C. V. O. dd, 5 October 1861 no. 59/141,

(3) » » » 30 November 1861 no 16/143.

(4) Gouvernements besluit dd. 22 April 1861 no. 4.

In de maand Januarij werd de heer *D. W. Rost van Tonningen* wegens vertrek eervol als lid der Subcommissie van onderwijs ontslagen, en vervangen door *Mr. K. H. Tutein Nolthenius.* (1)

In diezelfde maand is ten gevolge der benoeming tot Secretaris der Residentie *Bagelen*, van den kommies kashouder te *Buitenzorg*, *Jhr. A. W. Cornets de Groot*, op diens vervanger *C. M. de Rochemont* de betrekking van Secretaris der Subcommissie overgegaan.

De Assistent- Resident van *Buitenzorg Jhr. C. L. de Jonge* in Mei tot Inspecteur van Financiën benoemd zijnde, trad diens opvolger, de heer *Mr. F. Th. Pahud* als voorzitter der Subcommissie op.

Het schoollocaal, de meubelen en leermiddelen bevinden zich in goeden staat.

Instituut voor jonge jufvrouwen van Mevrouw Hoofa van Nooten geb. van Dolder.

Dit instituut was uitsluitend ingerigt voor een *12* tal kostleerlingen en telde gedurende 1861 *negen* élèves (internen).

In October 1860 werd deze inrigting geopend, doch heeft met Ultimo December opgehouden te bestaan, door het vertrek van Mevrouw *Hoofa van Nooten* naar *Batavia*.

Het onderwijs liet niets te wenschen over.

KRAWANG.

Het getal leerlingen bedroeg onder ultimo 1860. *20*.

Gedurende 1861 zijn er bijgekomen *6* en vertrokken *5*, zoodat onder ultimo December van dat jaar *21* aanwezig bleven, van welke *10* jongens en *11* meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg 7.

De uitkomst van het op 15 Julij 1861 gehouden openbaar examen was allezins bevredigend.

Over het algemeen kwamen de kinderen geregeld ter schole.

Het onderwijzend personeel heeft gedurende 1861 geene verandering ondergaan, zoodat de onderwijzer *A. J. L. Lempe* bij voortduring werkzaam bleef.

(1) Gouvernements besluit dd. 22 April 1861 no. 4

Thans wordt tijdelijk tot schoollocaal gebezigd, een planken gebouw vroeger tot Assistent- Residentie kantoor gebezigd, doch als zoodanig afgekeurd en door een steenen gebouw vervangen.

De meubelen bevinden zich in een goeden toestand, en worden goed onderhouden.

De leermiddelen kunnen voldoende genoemd worden.

Bij het personeel der Subcommissie van onderwijs had de volgende mutatie plaats.

De in het vorige jaar vertrokken leden *A. C. Simons* en *J. W. Cordromp* werden vervangen door *A. C. Vogler*, Civiel geneesheer en *A. J. Dutrieux*, Chef van het telegraaf kantoor, terwijl de voorzitter *O. van Polanen Petel* mede wegens vertrek werd vervangen door *Jhr. W. K. L. van Hogendorp.*

CHERIBON.

Het getal leerlingen, waaraan gedurende 1861 onderwijs is gegeven, bedroeg gemiddeld *29*, waarvan *12* betalende en *17* gratis onderwezen werden.

De gemiddelde getalsterkte was in 1858, 41 leerlingen,
1859, 35 »
1860, 30 »

Onder ultimo 1861 waren er weder *33*.

Bij het vorige verslag werd die vermindering toegeschreven aan mutatie onder de ing zetenen.

Zonder de plaats gehad hebbende oprigting eener particuliere school zou, naar het voorkomt, het aantal leerlingen bij de Gouvernements-school evenwel weder zijn toegenomen.

De leerlingen kwamen op een paar uitzonderingen na, nog al vlijtig ter schole.

De resultaten der gehouden examens waren bevredigend.

Moeijelijk is het echter daarover veel te zeggen, omdat het meerendeel der leerlingen behoort tot de eerst beginnenden.

De uitspraak bij het lezen was minder goed.

Werd bij het vorige verslag vermeld, dat het met het schrijven slecht ging, nu is daarin wat verbetering te bespeuren, doch laat het toch nog te wenschen over.

In het onderwijzend personeel kwam geene verandering.

De onderwijzer *J. J. W. Abell* staat aan het hoofd der school, hij wordt bijgestaan door den ondermeester *J. Claeijs*.

De voorzitter der Subcommissie de heer *H. Kleijn van de Poll*, werd vervangen door den heer *Wiggers*.

Onder de leden der Subcommissie kwam geene verandering.

De school wordt gehouden in een daarvoor gehuurd huis, dat tevens dient tot onderwijzers woning.

Voor het aantal leerlingen is de localiteit voldoende.

Het meubelair is goed, en vereischt geene voorziening.

TAGAL.

Bij den aanvang van het jaar bedroeg het aantal leerlingen *23*, bijgekomen in den loop des jaars *22* en vertrokken *8*, zoodat onder ultimo 1861, *37* kinderen de school bezochten, en wel *25* jongens en *12* meisjes, onder welke *16* gratis leerlingen.

De opkomst der kinderen was over het algemeen vrij goed.

Bij het gehouden examen op den 19 Julij gaven de leerlingen blijken, dat zij met vrucht aan het onderwijs hadden deel genomen.

In alle vakken waren goede vorderingen te bespeuren, bijzonder in het rekenen en de Nederlandsche taalkunde, jammer dat bij het lezen nog altijd het onduidelijk accent, en niet de minste kennis van den verschillenden zin der woorden werd opgemerkt.

De onderwijzer *J. G. van der Geugten*, werd tot 2den onderwijzer bij de Gouvernements 2de lagere school te *Padang* benoemd (1), doch later met intrekking dier benoeming als 2de onderwijzer bij de gouvernements 1ste lagere school te *Ambarawa* overgeplaatst (2) en vervangen door den onderwijzer van den 2den rang *C. F. Julius jr.*, onlangs uit *Nederland* aangekomen. (3)

De ondermeester *A. Klasing* werd wegens ziekte eervol

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 7 Augustus 1861 no. 5/140.
(2) » » » 31 Augustus 1861 no. 33/140.
(3) » » » 7 Augustus 1864 no. 5/140.

uit die betrekking ontslagen, onder toekenning van wachtgeld, (1) in zijne plaats is echter nog geen ander ondermeester benoemd, uithoofde van gebrek aan geschikte personen voor deze tak der schooldienst.

Van het besloten examen, gehouden den 20 December, valt weinig te zeggen, aangezien de tegenwoordige onderwijzer te kort werkzaam is, om met eenigen grond te kunnen oordeelen over de vruchten, die zijn onderwijs heeft kunnen afwerpen.

De gang van het onderwijs schijnt echter goed te zijn.

De schoolmiddelen verkeeren in een slechten staat; men is dan ook reeds bezig hierin te voorzien.

De school en het huis van den onderwijzer (het eigendom van een der ingezetenen) verkeerden in zeer gebrekkigen toestand; aan beide worden echter door den eigenaar de noodige herstellingen en verbeteringen aangebragt.

Door vertrek naar elders zijn de heeren *J. D. Mispelblom Beijer* als Secretaris en *W. J. A. Nieuwenhuizen* als lid der Subcommissie van onderwijs afgetreden.

De eerste is vervangen door den Secretaris der Residentie *J. H. Koelman*, terwijl in de vacature van een lid eerstdaags zal worden voorzien.

PEKALONGAN.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars 89,
bijgekomen 21,
110,
vertrokken 25,
aanwezig bij het einde des jaars 85,
waarvan *46* jongens en *39* meisjes,

Het getal gratis leerlingen bedroeg *43*.

De oorzaak van vermindering in het getal schoolgaande kinderen is het vertrek in den laatsten tijd van *drie* familiën, die te zamen *11* kinderen ter school hadden.

Over het algemeen werd de school goed bezocht, slechts enkelen kwamen ongeregeld ter school.

(1) Gouvernements besluit dd. 6 Maart 1861 no, 15.

Het schoolexamen heeft op den 25sten Junij 1861 plaats gehad; de uitkomsten van dat examen waren bevredigend.

Het onderwijzend personeel bestaat uit den onderwijzer *J. van der Veer* en den ondermeester *J. Strijkers*.

In verband met het groot getal schoolgaande kinderen zal het onderwijzend personeel moeten vermeerderd worden.

In het personeel der Subcommissie is geene verandering gekomen.

Het schoollocaal verkeert in goeden staat, zoo ook grootendeels de meubelen.

SAMARANG.

Als leden der subcommissie van onderwijs te *Samarang* zijn, wegens vertrek, afgetreden de heeren *H. Rietveld* en *C. G. Heiligers* en vervangen door de heeren *W. J. Brouwer* en *J. Dixon*.

De voorlaatste was intusschen als secretaris opgevolgd door den heer *F. D. de Chauvigny de Blot*, die tijdelijk vervangen is door den tijdelijken secretaris *Mac Gillavrij*, en weder opgevolgd door den secretaris der Residentie *Samarang*, de heer *F. H. W. von Ranzow*.

Gouvernements 1ste lagere school.

Bij het onderwijzend personeel dezer school hebben gedurende den loop van dit jaar de volgende veranderingen plaats gehad,

1e. is de kweekeling *P. W. F. Voorneman* op zijn verzoek, eervol als zoodanig ontslagen. (1)

2e. is tot kweekeling benoemd de leerling *W. C. van den Worm*. (2) en

3e. is genoemde kweekeling op zijn verzoek weder als zoodanig eervol ontslagen, (3) zoo dat het personeel thans bestaat uit:

den Hoofdonderwijzer *J. Wilkens*,
» 2den onderwijzer *P. R. Marcks*,
» 3den » *H. J. Scheffer*,
» ondermeester *C. Doelitzsch*,
» » *A. H. van den Worm*.

(1 en 2) Besluit H. C. V. O. dd. 13 April 1861 no. 30/136.
(3) » » » 9 November 1861 no. 2/142.

Van dit personeel is de ondermeester *C. Doelitzsch* tijdelijk werkzaam bij de Gouvernements 2de lagere school, om redenen, reeds vermeld in het verslag van het vorige jaar.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars 77.

Hierbij zijn opgenomen *41* en vertrokken *39*, zoodat op ultimo 1861 deze school door 79 leerlingen werd bezocht, van welke *58* jongens en *21* meisjes.

Gratis leerlingen zijn bij deze school niet aanwezig, behalve de kinderen der onderwijzers, die in gevolge Gouvernements besluit dd. 11 Februarij 1820 no. 10 het onderwijs kosteloos kunnen bijwonen.

De opkomst der kinderen ter school laat niets te wenschen over.

De toestand van het onderwijs blijft gunstig en kan hieromtrent hetzelfde als ten vorige jare gezegd worden.

De vakken van het onderwijs zijn thans met de eerste gronden der natuurkunde vermeerderd.

Het gewoon openbaar examen heeft op den 5 Augustus plaats gehad.

De uitkomst van het onderzoek naar de gemaakte vorderingen der kinderen was zeer bevredigend.

Het schoollocaal, waarin men het optrekken van muren, ter vervanging van de thans daarin bestaande houten beschotten, verkieslijk acht, om stoornis van het onderwijs in de verschillende klassen te voorkomen, is overigens uitmuntend.

De schoolmeubelen bevinden zich in eenen goeden staat, terwijl de leermiddelen weinig te wenschen overlaten.

Gouvernements 2de lagere school.

Het onderwijzend personeel bestaat thans uit:

den 1sten onderwijzer *J. W. Stoot*,
» 2den » *P. C. Mierop*,
» ondermeester *H. W. Doeve*,
» » *J. F. E. Jorissen.*

Bij deze school was sedert de maand Januarij 1861 gedetacheerd de ondermeester *C. E. Doelitzsch.*

Buiten den besturenden onderwijzer, is aan deze school

geen in *Nederland* opgeleide onderwijzer geplaatst; zoodanige onderwijzer wordt hier zeer gewenscht.

Volgens het laatste verslag bevonden zich op deze school *139* kinderen, van welke *91* betalende en *48* gratis onderwijs genoten.

In den loop van dit jaar verlieten achtereenvolgend *62* leerlingen de school, en werden door *54* nieuw aankomende vervangen, zoodat op ultimo December deze school door *131* kinderen werd bezocht, van welke *81* betalende en *50* gratis, dus *8* minder dan in 1860.

De opkomst der leerlingen ter school was over het algemeen goed.

Het jaarlijksch openbaar examen heeft plaats gehad op den 5den Augustus. Het onderzoek heeft geleid tot de bevinding, dat de leerlingen goede vorderingen gemaakt hadden.

Op deze school werden nagenoeg dezelfde vakken onderwezen als op de 1e school.

De leerlingen van de hoogste en middelste klassen verlieten ook weder dit jaar de school te vroeg, om het gewenschte voordeel van het geleerde te kunnen verkrijgen.

De toestand van het schoolgebouw laat veel te wenschen over.

In 1862 zal daarin voorzien worden, krachtens het Gouvernements besluit van 15 November 1861 no. 21.

Het meubelair en de leermiddelen bevinden zich daarentegen in goeden staat.

Gouvernements 3e lagere school.

Bij het personeel hadden de volgende veranderingen plaats.

De 2e onderwijzer van den 2den rang *W. Wilmes* werd in het laatst der maand Augustus tijdelijk werkzaam gesteld als 1e onderwijzer bij de Roomsch-Catholijke weeshuis-school, ter vervanging van den met verlof, wegens ziekte naar *Nederland* vertrokken 1sten onderwijzer dier school *W. Beerekamp*. In de plaats van eerstgenoemde werd tijdelijk werkzaam gesteld de 2e onderwijzer van den 3den rang aan gemelde school *J. L. A. Mierop*.

Wijders werd de ondermeester *R. F. Harbrink* op zijn verzoek eervol ontslagen. (1)

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 12 Februarij 1861 no. 20/135.

Deze vacature was op ultimo December nog niet vervuld.
Het getal kinderen bedroeg bij den aanvang des jaars 113,

er kwamen bij	46,
vertrokken	45.
verschil	1,

zoodat bij het einde des jaars aanwezig waren 114, van welke *80* jongens en *25* meisjes, of *33* betalende en *81* gratis.

Ook op deze school worden nagenoeg dezelfde vakken onderwezen als op de eerste school,

De opkomst der leerlingen kan over het algemeen getrouw genoemd worden.

Het is der Subcommissie bij het op den 2den Augustus gehouden openbaar examen gebleken, dat het onderwijs op deze school op eenen goeden voet staat en de door de schooljeugd gemaakte vorderingen bevredigend waren. Zoo als in het vorige verslag is aangeteekend, is het schoolgebouw nieuw en uitmuntend ingerigt.

Het meubelair verkeert in eenen zeer goeden staat.

Protestantsche Weeshuis-school.

De mutatiën onder het onderwijzend personeel waren belangrijk.

De 2e onderwijzer *J. C. Voorneman* werd, na eenige maanden met verlof, wegens ziekte afwezig te zijn geweest, op zijn verzoek eervol uit zijne betrekking ontslagen, (1) terwijl de 1e ondermeester *A. C. Pietersen*, na eene langdurige ziekte, overleed. In de eerste vacature werd voorzien door de benoeming van *A. C. Uljee*, onlangs uit *Nederland* aangekomen, tot 2den onderwijzer. (2)

Nadat door de regering gunstig beschikt was op het voorstel tot plaatsing op deze school van een 3den onderwijzer, werd *J. Bekbergen* daartoe benoemd. (3)

Het personeel is thans zamengesteld als volgt:

de 1e onderwijzer	*A. de Bruijn*,
» 2e	»	*A. C. Uljee*,
» 3e	»	*J. Bekbergen*,

(1 en 2) Besluit H. C. V. O. dd. 9 November 1861 no. 49/142.
(3) » » » 1 Mei 1861 no. 76/136.

de ondermeester *J. A. Boijer*,
» » *C. L. Koch.*

In de plaats van wijlen den ondermeester *Pietersen* was op ultimo 1861 nog niet voorzien.

Bij het begin des jaars beliep het getal leerlingen *147*; sedert zijn er bijgekomen *18*, en vertrokken *12*, zoodat op het einde des jaars aanwezig waren *153* leerlingen, van welke *54* jongens en *99* meisjes, die allen gratis onderwijs genoten.

De opkomst van de kinderen ter school, die anders vrij geregeld was, werd van de maand April tot en met Julij gestoord door de berri-berri- ziekte, welke gedurende dat tijdvak het gesticht teisterde.

Het jaarlijksche examen werd dan ook wegens die omstandigheid eerst op den 16 December gehouden.

Bij dit onderzoek is gebleken, dat de onderwijzers gedurende het afgeloopen jaar getracht hebben het verstaan van en het zich uitdrukken in de Nederlandsche taal bij de leerlingen te bevorderen, die in dezelfde vakken als in het vorige jaar onderwijs genoten.

Het resultaat van het examen was zeer bevredigend.

Het schoollocaal, de meubelen en de leermiddelen laten niets te wenschen over.

Roomsch- Catholieke Weeshuis-school.

Bij het onderwijzend personeel dezer school hadden de volgende veranderingen plaats.

De ondermeester *G. H. Piekhaar* werd overgeplaatst naar *Poerworedjo*. (1)

De 1e onderwijzer *W. Beerekamp* bekwam een tweejarig verlof naar *Nederland* wegens ziekte (2) en werd tijdelijk vervangen door den 2den onderwijzer aan 's Gouvernements 3e lagere school *W. Wilmes*, terwijl de 2de onderwijzer *J. L. A. Mierop* tijdelijk overgeplaatst werd aan 's Gouvernements 3e lagere school, om belast te worden met de werkzaamheden van den 2den onderwijzer dier school.(3)

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 4 Mei 1861 no. 62/136.

(2) Gouvernements besluit dd. 23 Augustus 1861 no. 7.

(3) Besluit Subcommissie van onderwijs dd. 23 Augustus 1861 no. 138.

De ondermeester *F. Daijers* werd benoemd tot onderwijzer van *Bandjermasin* (1), welke benoeming echter op zijn verzoek werd ingetrokken, (2) zoodat het onderwijzend personeel op ultimo December bestond uit:

den tijdelijk 1sten onderwijzer *W. Wilmes*,
den 3den » *J. A. Mierop*,
» ondermeester *F. Daijers*,
» » *E. A. Piet rs*,
» » *G. A. Robert*.

Bij den aanvang des jaars bedroeg het getal leerlingen *150*. Sedert zijn er bijgekomen *28*, en vertrokken *21*, zoodat op ultimo December nog aanwezig waren *157* kinderen, van welke *49* jongens en *108* meisjes.

De jongens, die in dit jaar de school verlaten hebben, zijn allen in verschillende maatschappelijke betrekkingen geplaatst.

De bijgekomen leerlingen hadden nooit eenig onderwijs genoten, om welke reden de laagste klasse te bevolkt blijft.

Gedurende de maanden April, Mei, Junij en Julij heerschte onder de kinderen van dit gesticht de berri-berri-ziekte, waardoor van de *157* kinderen in de maand April slechts *92* de school konden bezoeken.

Daar het gebleken is dat de schoolgaande kinderen het meest door ziekten werden aangetast, heeft de Subcommissie van onderwijs in overleg met het weeshuisbestuur goed gevonden, de school voorloopig te sluiten, hetwelk heeft plaats gehad op 19 April. Bij het weder openen der school op 13 Mei bedroeg het getal leerlingen *92*; het steeg in Junij tot *102* en in Julij tot *119*. Eerst in Augustus waren alle weder aanwezig.

Om deze reden werd het openbaar examen eerst den 16 December gehouden.

Het onderzoek heeft geleid tot de bevinding, dat de vorderingen der leerlingen, ten gevolge van de gemelde ziekte, de afwezigheid van den 1sten en 2den onderwijzer en het onvoltallige personeel, zeer gering waren.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 4 Junij 1861 no. 26/137.
(2) » » » 31 Augustus 1861 no. 61/139.

De vakken, welke onderwezen worden, zijn bijna dezelfde als die in het vorige jaar. Het is echter gebleken, dat het onderwijs te hoog opgevoerd was voor kinderen, die de Nederlandsche taal gebrekkig spreken en schrijven.

De tegenwoordige onderwijzers doen alle moeite, om de school uit haren achterlijken toestand op te beuren.

De schoolmeubelen hebben eenige verbeteringen ondergaan.

De schoolbehoeften zijn onvoldoende en slecht.

De noodige maatregelen zijn genomen om in dit gebrek te voorzien.

Het locaal is doelmatig met uitzondering van dat gedeelte voor de laagste klasse bestemd.

Normaalschool.

Deze school, waarmede men ten doel had om de ondermeesters en kweekelingen de gelegenheid te geven, zich verder zoodanig te vormen, dat zij te eeniger tijd volkomen aan hunne roeping konden beantwoorden, werd in den loop van dit jaar weinig bezocht, en allengs in de die mate verlaten, dat volgens het berigt van de docenten, onderwijzers *J. W. Sloot*, *A. G. van Velthuijzen* en *A. de Bruin*, slechts één ondermeester van den derden rang *A. H. van den Worm* daarvan onder ultimo 1861 nog gebruik maakte.

De Subcommissie van onderwijs stelt een onderzoek in naar de redenen, welke de belanghebbenden genoopt hebben, den cursus bij deze school niet meer bij te wonen, en zal niets onbeproefd laten om de school weder op te beuren.

Particuliere scholen.

Ter hoofdplaats *Samarang* bevinden zich de volgende particuliere scholen:

1e. de school van Mevrouw *Sloot*, geboren *Brouwer*, welke in 1858 opgerigt is.

Onder ultimo December bedroeg het getal élèves *55*, waarvan 7 jongens en *44* meisjes.

De vakken, waarin onderwijs wordt gegeven, zijn onder andere:

de *Fransche*, de *Engelsche* en de *Hoogduitsche* taal, het *teekenen*, *dameshandwerken* en *muziek*.

Mevrouw *Sloot* wordt geassisteerd door een onderwijzer van den 2den rang, een onderwijzer van den 3den rang, en, behalve teeken en muziekmeesters ook nog door eene Europesche bonne voor het toezigt bij de uitspanning der leerlingen.

Het onderwijs levert goede uitkomsten.

2e. de school van Mevrouw *Mendes da Costa*, geboren *Roesing van Itersohn*, telde *28* kinderen, van welke *4* jongens en *24* meisjes.

Zij wordt geassiteerd door *twee* secondanten.

3e. de school van den Gouvernements onderwijzer *A. G. van Velthuijzen*, die te zijnen huize in de namiddag uren privaat onderwijs geeft aan een twaalftal jongens.

4e. de school van *A. Collings*, die onder ultimo December *36* leerlingen telde, van welke 24 jongens en *12* meisjes.

5e. de school van *J. van Essel* telde *63* kinderen, zijnde *37* jongens en *26* meisjes, onder welke *5* gratis leerlingen.

6e. de school van Mevrouw *Mierop* geboren *Muhlenfeld*, welke eerst in 1860 is opgerigt, telde onder ultimo December *45* kinderen, van welke *15* jongens en *30* meisjes.

SALATIGA.

Gedurende het jaar 1861 bestonden alhier *drie* particuliere scholen, als:

1e. de school van den heer *Bher*,

2e. de school van den heer *Valette*, en

3e. de school van den heer *Hildering*.

De eerstgenoemde school, op welke ook gratis leerlingen onderwezen worden, en voor welke de onderwijzer *Bher* eene toelage uit 's lands kas van *honderd* gulden 's maands ontving, heeft sedert 1 November door het vertrek van den heer *Bher* naar de vorstenlanden, opgehouden te bestaan.

Het vertrek van den onderwijzer is als een werkelijk verlies voor deze plaats aan te merken.

De heer *Hildering* is de eenige, die verzocht heeft, om in het genot van de Gouvernements toelage van *f 100*

's maands te worden gesteld, ten einde daarvoor gratis onderwijs aan de kinderen van mingegoede ouders te geven.

De noodige voorstellen zijn deswege aan het gouvernement gedaan.

Op de meisjes-school van den heer *Valette* bestaat voor de leerlingen ook gelegenheid om onderwijs in de *Fransche* taal, *teekenen* en *muziek* te ontvangen.

Op de school van den heer *Hildering* worden, zoowel jongens als meisjes, onderwezen, die nog allen van zeer jeugdigen leeftijd zijn.

De leden der Subcommissie hebben geregeld elke maand bij beurten de scholen bezocht. Omtrent het gedrag der kinderen waren geene klagten.

Het getal leerlingen was bij den heer *Behr* in Januarij 1861, *26* betalende en *27* gratis leerlingen.

Bij den heer *Valette* in Januarij 1861, *37* leerlingen
in December 1861, *39* »

Bij den heer *Hildering* in Januarij 1861, *33* leerlingen
in December 1861, *30* »

AMBARAWA.

Het toezigt over het onderwijs wordt uitgeoefend door te *Ambarawa* gevestigde gedelegeerden van de Subcommissie van onderwijs te *Samarang*.

Bij den aanvang van het jaar behoorden hiertoe de heeren:

J. C. Boelhouwer, Militaire kommandant,

A. M. E. van Deventer, Eerstaanwezend Genie-officier,

Mr. G. A. A. de Nijs van Groll, Controleur belast met de policie en

C. J. H. Franssen, Roomsch- Catholiek geestelijke.

Voor de heeren *Boelhouwer*, *de Nijs van Groll* en *Franssen*, die naar elders zijn vertrokken, zijn in de plaats getreden de heeren:

D. L. de Brabant, Militaire Kommandant,

Mr. B. J. van Dijk, Controleur belast met de policie en

J. P. N. Sanders, Roomsch- Catholiek geestelijke, welke laatste echter nog niet te *Ambarawa* is aangekomen.

Zoo als in het vorig verslag is aangeteekend, werd bij Gouvernements besluit van den 16 Februarij 1860 no. 16

bepaald, dat te *Ambarawa* zal worden opgerigt eene Gouvernements *eerste* lagere school, speciaal voor betalende leerlingen, terwijl de bestaande Gouvernements lagere school den naam zou dragen van *tweede* school, en bestemd zijn voor kinderen, vallende in de *drie* laagste klassen van het tarief van schoolgelden.

Nadat het schoollocaal voltooid was, is mitsdien de eerste school onder de leiding van den onderwijzer *F. W. S. von Staedel*, bijgestaan door den 2den onderwijzer *J. G. van der Geugten*, op den 1sten September geopend met *44* leerlingen, die sedert zijn opgekomen. Het schoollocaal, de meubelen en leermiddelen zijn in goeden staat.

De school is nog te kort in werking om over het gegeven onderwijs te kunnen oordeelen.

Gouvernements 2e lagere school (vroeger Gouvernements lagere school.)

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang van het jaar 47,
bijgekomen 46,
93,
vertrokken 46,

zoodat bij het einde des jaars aanwezig waren 47 leerlingen, van welke *27* jongens en *20* meisjes.

Het getal dergenen, die gratis onderwijs genoten, bedroeg 43.

De opkomst van de leerlingen ter schole was ook weder dit jaar verre van geregeld.

De uitkomst van het gehouden examen mag over het algemeen bevredigend genoemd worden.

De ondermeester *N. Jordan*, aan wien reeds bij het vertrek van den onderwijzer *L. van den Bor jr.* in December 1860, die betrekking was opgedragen, heeft deze waargenomen tot in Maart 1861, als wanneer de onderwijzer *F. W. S. von Staedel* aan het hoofd van de school werd geplaatst.

In de maand September, toen de Gouvernements *eerste* lagere school geopend, en de onderwijzer *F. W. S. von Staedel* met het onderwijs aldaar belast werd, is het onderwijs aan de 2de school weder opgedragen aan den onder-

meester *N. Jordan*; echter onder toezigt van den onderwijzer bij de eerste school.

De nieuw benoemde onderwijzer bij de Gouvernements 2e lagere school *H. C. A. Cornelius* (1) in November aangekomen zijnde, zoo werd door dezen op den laatsten dier maand zijne betrekking aanvaard.

Aan het schoollocaal en de onderwijzerswoning hebben de voorgestelde reparatiën plaats gehad. Door de lage ligging blijft het gebouw echter nog eenigsins vochtig.

De leermiddelen voldoen nog niet geheel aan de behoefte.

Ook vereischt het meubelair verbetering.

JAPARA. (*Pattie*).

Het schooljaar werd geopend met 16, leerlingen,
bijgekomen 6,
maakt 22,
vertrokken 4,
aanwezig op ultimo 1861, 18,
van welke jongens *14* en meisjes *4*.

Van deze leerlingen ontvingen *15* gratis onderwijs.

De leerlingen hebben de school verlaten:
2 wegens vertrek van de plaats en *2* in betrekking gekomen.

De opkomst is bevredigend geweest.

Het openbaar examen heeft op den 6 Julij en het besloten op den 24 December plaats gehad.

Door de leerlingen zijn bewijzen gegeven van gemaakte vorderingen.

Die vorderingen zouden voorzeker algemeener geweest zijn, bijaldien door vele ouders te huis meer werk werd gemaakt van de leiding hunner kinderen; hetzij door het spreken van de Nederlandsche taal, of door het op de school gegeven wordende onderwijs te huis te doen herhalen; doch zulks is bij velen het geval niet.

Te huis spreken en hooren de kinderen niets dan maleisch of javaansch.

Het onderwijs, zoo als het gegeven wordt, kan als vol-

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 7. Augustus 1861 no. 5/110

doende worden beschouwd, vooral met het oog op den jeugdigen leeftijd van de leerlingen.

Er hebben geene mutatiën plaats gegrepen onder het onderwijzers personeel.

Aan den onderwijzer *J. van der Meijden* is een verlof wegens ziekte verleend naar *Plantoengan*, gedurende de vacantie in de maand Julij. (1)

Sedert zijne terugkomst is het onderwijs geregeld voortgezet.

Het in 1859 voltooide nieuwe schoolgebouw verkeert in goeden staat en beantwoordt aan het oogmerk; schoolmeubelen en leermiddelen zijn voldoende aanwezig.

De gezondheids toestand van de leerlingen was gunstig.

Bij het toelaten van nieuwe leerlingen wordt gewaakt, dat zij behoorlijk gevaccineerd zijn.

De woning van den onderwijzer in het schoolgebouw is voor hem en zijn gezin voldoende, hoezeer voor het huisvesten van kostleerlingen, meerdere ruimte zeer wenschelijk zoude zijn.

Er zijn te *Koedoes* en *Ioanna* nog kinderen, die onderwijs behoeven, doch die daarvan verstoken moeten blijven, omdat de onderwijzer hen geene huisvesting kan verleenen, en de afstand te groot is, om van de dagschool gebruik te maken.

Onder het personeel der Subcommissie is slechts eene mutatie voorgevallen, wegens vertrek van het lid de heer *J. H. Hagen*, die over geplaatst is naar de Residentie *Kedirie*.

In zijne plaats is geen ander benoemd, omdat het aantal leden voldoende was.

JAPARA.

Het getal leerlingen bedroeg op primo Januarij te zamen 17,
bijgekomen 18,

maakt 35,
vertrokken 9,

aanwezig op ultimo December 26,
van welke *11* jongens en *15* meisjes.

(1) Gouvernements besluit dd. 9 September 1861 no. 25.

Van de leerlingen genieten gratis onderwijs *17*.

De kinderen die de school verlaten hebben, zijn naar elders vertrokken.

De opkomst ter school had met eenige uitzonderingen wegens ziekte, geregeld plaats.

Het openbaar en het besloten examen heeft zoo als gewoonlijk plaats gehad.

Het is alstoen gebleken, dat door de leerlingen belangrijke vorderingen zijn gemaakt.

Gedurende de maand Februarij is de school evenwel gesloten geweest.

De onderwijzer *G. F. R. Portier* heeft zich in de maand Januarij met verlof naar *Djokjokarta* begeven, hij is aldaar ziek geworden, heeft verlenging van verlof bekomen en is voorts op verzoek ontheven van zijne betrekking van onderwijzer te *Japara*. (1)

De onderwijzer *IJ. Ruitenschild*, kortelings uit *Nederland* aangekomen, is in de maand Februarij belast met de waarneming van de school te *Japara* (2) en is sedert definitief aan het hoofd van die school geplaatst. (3)

De onderwijzer *G. F. R. Portier* is, na herstelling, benoemd geworden tot 2den onderwijzer bij de Gouvernements lagere school te *Djokjokarta*. (4)

Sedert de plaatsing van den onderwijzer *IJ. Ruitenschild* aan het hoofd der school te *Japara* is het getal leerlingen belangrijk toegenomen.

Te *Japara* wordt méér nog dan te *Pattie* het gemis ondervonden aan eene goede opvoeding van de kinderen in huis.

Slechts in de school hooren de meeste kinderen de Nederlandsche taal spreken, doch te huis meerendeels slechts het maleisch en javaansch.

Dit groote bezwaar tegen het maken van degelijke vorderingen, kan niet uit den weg geruimd worden.

Onder het personeel der Subcommissie van onderwijs hebben de navolgende mutatiën plaats gegrepen.

(1 en 2) Besluit H. C. V. O. dd. 14 Februarij 1861 no. 13/137.
(3) » » » 5 Junij 1861 no. 72/137
(4) » » » 5 Junij 1861 no. 72/137.

De heer *F. A. C. Halewijn* is op verzoek eervol ontslagen als lid. (1)

De heer *G. M. van der Kaa* is overgeplaatst naar *Tjilatjap* en de heer *Ph. T. Boerlage* naar de afdeeling *Joana*, beiden zijn d en tengevolge eervol ontslagen als leden. (2)

Tot leden der Subcommissie van onderwijs voor de zaken te *Japara* zijn thans benoemd de heeren *A. Taunay* en *A. A. Boers*. (2)

Het schoollocaal en de woning voor den onderwijzer verkeeren in goeden staat.

De leermiddelen en meubelen zijn voldoende.

Particuliere school van Mevrouw van der Meijden, geboren Frank, te Pattie.

Op primo Januarij waren op deze school aanwezig *15* leerlingen, mutatiën hebben niet plaats gegrepen. zoodat op ultimo December aanwezig waren *15* leerlingen, van welke *3* jongens en *12* meisjes.

Op deze school wordt onderwijs gegeven in de gewone vakken van het lager onderwijs en de *Fransche, Engelsche* en *Duitsche* talen. (3)

Gedurende het afgeloopen jaar is het onderwijs op deze school geregeld voortgezet.

Bij de gehoudene examens hebben de kinderen voldoende bewijzen gegeven van gemaakte vorderingen.

REMBANG.

Onder ultimo December 1860 bedroeg het getal leerlingen *32*, welk cijfer gedurende 1861 is vermeerderd met *12*; terwijl daarentegen 7 kinderen de school hebben verlaten, eenige wegens gevorderden leeftijd, andere wegens vertrek naar elders.

Het aantal leerlingen op 1 Januarij bedroeg 37 van welke *22* gratis onderwijs genoten.

Ten gevolge van het op verzoek verleend eervol ontslag

(1) Gouvernements besluit dd. 21 Januarij 1861 no. 1.
(2) » » » 2 November 1861 no. 1.
(3) Besluit H. C. V. O. dd. 28 September 1861 no. 47/141.

aan den onderwijzer *L. Leegstra*, (1) die sedert Mei de school niet meer heeft bezocht, is er geen openbaar examen gehouden.

In de maand Julij daaraanvolgende heeft de nieuw benoemde onderwijzer *P. Jansen* (2) zijne betrekking aanvaard, en heeft het besloten examen op den 21 December plaats gehad, hetwelk in verband tot de weinige orde, die vroeger in de school heerschte en de ongeregelde opkomst der kinderen bevredigend was. Het is den onderwijzer *Jansen* mogen gelukken om in *vijf* maanden tijds veel te herstellen.

De toestand van het schoolgebouw laat niets te wenschen over, het heeft ruimte voor *50* tot *60* leerlingen.

SOERABAIJA.

Algemeen overzigt.

Te *Soerabaija* zijn behalve onderscheidene particuliere inrigtingen van onderwijs en opvoeding *vier* Gouvernementsscholen gevestigd, terwijl te *Grissee* almede eene Gouvernements-school wordt gevonden.

Het aantal kinderen op de Gouvernements- scholen bedroeg dit jaar gemiddeld *422*, en is dus even als in het voorgaande jaar aanmerkelijk vermeerderd, hetgeen voornamelijk toegeschreven moet worden aan het te niet gaan van een paar te dier stede gevestigde particuliere scholen.

Op de Gouvernements scholen heeft men zeer te kampen gehad met gebrek aan geschikt onderwijzend hulppersoneel.

Eenige jongelieden, die als kweekeling goede diensten bewezen, namen hun ontslag. Bij de ruime bezoldiging, die door den handelstand en de industriëelen aan geschikte jongelieden toegekend wordt, was het zeer moeijelijk, ja onmogelijk de opengevallen plaatsen weder vervuld te krijgen op het daarvoor bepaalde tractement van *f 25* 's maands.

De Hoofdcommissie van onderwijs, een en ander erkennende, heeft het dan ook in eenige gevallen noodzakelijk geacht, om voor deze plaats van haar aangenomen beginsel

(1) Gouvernements besluit dd. 1 Julij 1861 no. 4.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 9 Julij 1861 no.12/139.

af te wijken (1) door aan eenige kweekelingen een hooger tractement, dan dat van *f 25* 's maands toe te kennen. (2)

Gouvernements 3e lagere school.

Bij den aanvang van het jaar bedroeg het getal leerlingen op deze school 105,
daarbij kwamen in den loop van het jaar 74,
179,
en vertrokken 38,

zoodat op het einde des jaars aanwezig waren 141, van welke *116* jongens en *25* meisjes, allen tegen betaling.

Het sluiten der particuliere school van den heer *Willemsz* is de voorname oorzaak dat het cijfer der leerlingen op deze school zoo aanmerkelijk is toegenomen.

Volgens het verslag der commissarissen uit de Subcommissie, heerschte op deze school eene voorbeeldige orde en tucht. Het onderwijs, over het algemeen goed, werd in eenige vakken, voornamelijk het rekenen, zeer geroemd; de uitslag van het op den 16 Augustus gehouden examen was over het algemeen zeer bevredigend.

Bij den aanvang van het jaar was het personeel zamengesteld uit:

J. van der Tang, 1e onderwijzer
J. A. P. de Visser, 2e »
H. Schoemaker, 3e »
G. W. van Ligten, ondermeester
A. B. J. Heijman, »
J. F. Muller, kweekeling.

Op het daartoe door belanghebbenden gedaan verzoek, werd de 2e onderwijzer *de Visser* benoemd aan de Gouvernements lagere school te *Pasoeroean* en vervangen door den onderwijzer van gemelde school *J. L. Bloemhard*. (3)

Verder werd aan den ondermeester *Heijman* een eervol ontslag uit zijne betrekking verleend, (4) terwijl het tracte-

(1) Circulaire II. C. V. O. dd. 30 Junij 1861 no. 39/133.
(2) Besluit » » 11 Sept. en 30 Nov. 1861 no. 7/141 en 57/142.
(3) » » » 31 Julij 1861 no. 63/139.
(4) » » » 31 Julij 1861 no. 41/139.

ment van den ondermeester *van Ligten* van *f 75* tot *f 100* 's maands verhoogd werd. (1)

De plaats van den ondermeester *Heijman* bleef alsnog onvervuld. (2)

Het locaal alsmede de meubelen en verdere leermiddelen bevinden zich in goeden staat.

Gouvernements 2e lagere school.

Het getal leerlingen op deze school was op den 1sten Januarij van het verslagjaar 124,
in den loop van dat jaar kwamen er bij 59,

183,
vertrokken 51,

aanwezig op ultimo van het jaar 132,
waarvan *92* jongens en *40* meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *51*.

De leerlingen bezochten de school geregeld, en het gegeven onderwijs werd goed bevonden. Even gunstig was de uitslag van het op den 16 Augustus gehouden openbaar examen.

Het onderwijzend personeel bestond in den aanvang van het verslagjaar uit de volgende onderwijzers:

J. H. Retel,	1e onderwijzer
W. J. Leijds,	2e »
S. E. van der Bent,	3e »
N. P. L. Boijer,	4e »
C. F. Rabé,	ondermeester
W. J. Waltman,	kweekeling.

In den loop van het jaar werd de ondermeester *Rabé* overgeplaatst naar *Probolingo*, (3) en werd de kweekeling *Waltman* bevorderd tot ondermeester aan die school. (4)

Het schoollocaal bevond zich in den besten toestand, als ook de meubelen en verdere leermiddelen.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 3 Augustus 1861 no. 38/139.
(2) » » » 7 December 1861 no. 56/142.
(3) » » » 6 Maart 1861 no. 11/135.
(4) » » » 30 November 1861 no 57/142.

Gouvernements 3e lagere school.

Op deze school waren bij den aanvang van het jaar 112 leerlingen, daarbij kwamen in den loop van het jaar 64,

176,

en vertrokken 51,

zoodat op het einde van het jaar de school door 125 leerlingen bezocht werd, van welke *73* jongens en *52* meisjes.

Van deze *125* kinderen genoten er *99* gratis onderwijs.

Eenige maanden werd in deze school onderwijs gegeven aan een zevental kinderen uit de alhier gevestigde jongens-weezen- inrigting.

Door den 1sten onderwijzer werd geklaagd, over de ongeregelde opkomst der kinderen. Even als het vorige jaar waren er dagelijks twee à drieëntwintig kinderen afwezig, en zulks wel voornamelijk uit gebrek aan voegzame kleeding en schoeisel.

Op geen der scholen werd de behoefte aan onderwijzend personeel (waarvan hiervoren reeds gewag is gemaakt) sterker gevoeld, dan op deze school. Geruimen tijd waren voor het onderwijs dezer talrijk bevolkte school slechts *twee* onderwijzers, bijgestaan door *twee* kweekelingen, beschikbaar.

Desniettegenstaande waren de vorderingen der leerlingen zeer bevredigend, en bragten de Commissarissen der Subcommissie een zeer gunstig rapport uit, omtrent den uitslag van het op den 16 Augustus gehouden openbaar examen.

Het personeel was bij den aanvang van het jaar zamengesteld uit:

C. F. Sloot, 1e onderwijzer
P. C. van Ghert, 2e »
F. C. de Graaff, ondermeester
E. Spier, »
J. A. van Orssagen, kweekeling.

De ondermeester *E. Spier* werd op zijn verzoek eervol ontslagen. (1)

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 14 Junij 1861 no. 59/137.

J. A. van Orssagen werd bevorderd tot ondermeester, terwijl de gewezen kweekeling te *Sumanap R. A. E. Callewaerd* tot ondermeester en *J. A. Steevens* tot kweekeling benoemd werden. (1)

Door de ondermeesters *Callewaerd* en *van Orssagen* werd bij het einde van dit jaar een voldoend examen voor den *vierden* onderwijzers rang afgelegd. (2)

Het schoollocaal, waaraan eenige herstellingen aan het dak noodzakelijk waren, was verder in goeden staat, even als de meubelen en verdere leermiddelen.

Gouvernements 4e lagere school.

Deze school aan het Marine-Etablissement gelegen, telde bij den aanvang van het jaar *25* leerlingen. Er kwamen daarbij *6* en vertrokken 7 leerlingen, zoodat op het einde des jaars aanwezig waren *24* kinderen, zijnde *16* jongens en *8* meisjes, onder welke *12* gratis leerlingen.

Het onderwijs werd gegeven door den onderwijzer *J. C. le Clerq de Courcelles*, die van af de oprigting dezer school in September 1859 daarmede belast is geweest.

Ook gedurende het verslag jaar werd de school gehouden in eene daarvoor ingeruimde woning, zijnde nog geen afzonderlijk gebouw daarvoor ingerigt.

Gouvernements lagere school te Grissee.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang van het jaar 29,
er kwamen bij 13,
42,
en vertrokken 15,

zoodat bij het einde des jaars aanwezig bleven 27 leerlingen, van welke *21* jongens en *6* meisjes. Het getal gratis leerlingen bedroeg *17*.

Over het algemeen was de opkomst der kinderen regelmatig, en lieten zij wat zindelijkheid en gehoorzaamheid betrof niets te wenschen over.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 11 September 1861 no. 7/141.
(2) » » » 13 November 1861 no. 29/143.

Op den 29 Augustus had het openbaar examen plaats. De vorderingen waren bevredigend.

Het bestuur der school bleef dit jaar ook toevertrouwd aan den onderwijzer *M. J. J. Op de Laey*, die tot Mei werd bijgestaan door den kweekeling *A. H. J. Nicolaesz*, welke toen echter op zijn verzoek eervol werd ontslagen. (1)

Ter vervanging van den kweekeling *Nicolaesz* werd een der leerlingen *C. F. Erentreich* aan den onderwijzer ter hulpe toegevoegd.

Schoolmeubelen en leermiddelen waren in voldoenden voorraad, en in goeden staat aanwezig. Het schoolgebouw was voldoende en doelmatig.

Particuliere scholen ter hoofdplaats Soerabaija.

1e. De school van *C. C. Werner* werd in het verslagjaar door gemiddeld *39* kinderen bezocht, van welke *2* gratis onderwijs genoten. Het onderwijs bepaalde zich tot het lezen, schrijven, rekenen en de Nederlandsche taal.

2e. De meisjesschool van Mevrouw *Kocken*, geboren *Gersom*, telde gemiddeld *32* leerlingen, van welke een tiental in den heelen kost. Het onderwijs werd gegeven door Mevrouw *Kocken*, bijgestaan door hare twee zusters, in de Nederlandsche taal, het rekenen, de geschiedenis, de aardrijkskunde en in vrouwelijke handwerken.

3e. De meisjesschool van Mevrouw *van Ghert*, geboren *Kriesfeld*, nam dit jaar aanmerkelijk toe. Gemiddeld waren er 32 leerlingen, onder welke *3* gratis onderwijs genoten, en *7*, die in den heelen kost waren.

Behalve Mevrouw *van Ghert* en *twee* Secondantes, werd het onderwijs ook nog in de namiddag-uren gegeven door haar echtgenoot, den Gouvernements onderwijzer *P. C. van Ghert*.

4e. Jufvrouw *Azia van Timor* had op haar bewaarschooltje *zes* meisjes, onder welke *één* gratis leerling.

Het onderwijs, hetwelk zich bepaalde tot het lezen, schrijven en rekenen, werd gegeven door den particulieren onderwijzer *C. Valkenburg*.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 1 Mei 1861 no. 53/136.

5e. Het bewaarschooltje van Mejufvrouw *Emde* had op het einde van dit jaar nog maar *4* kinderen.

6e. Op de bewaarschool van *Dinsbach* waren *35* kinderen, welke door hem onderwezen werden in het lezen, schrijven en rekenen.

Van de andere scholen, waarvan in het verslag van 1860 melding is gemaakt, dient hier aangeteekend te worden:

dat de meisjes kostschool van Mevrouw *Steup* in het begin van het jaar door haar werd opgeheven;

dat de meisjesschool van Mejufvrouw *Bake* en de jongensschool van *F. C. Willemsz* hebben opgehouden te bestaan;

terwijl het bewaarschooltje van de weduwe *Francke* door haren dood is komen te vervallen.

Subcommissie van onderwijs.

Aan het lid der Subcommissie *J. W. C. van Steeden* werd op zijn verzoek een eervol ontslag verleend. (1). In die vacature werd voorzien door de benoeming van den heer *P. Kervel.* (2) Verder hadden geene mutatiën bij het Collegie plaats.

De vergaderingen hadden geregeld eens om de twee maanden plaats en daarenboven zoo dikwijls, als zulks door buitengewone werkzaamheden en omstandigheden gevorderd werd.

BANGKALLANG.

Bij den aanvang van het verslag jaar bedroeg het getal leerlingen 10,
bijgekomen 3
vertrokken 1
2,
aanwezig bij het einde van het jaar 12 kinderen, van welke *6* jongens en *6* meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *6*.

De opkomst ter schole ging geregeld en goed.

Gedurende het afgeloopen jaar hebben twee examens plaats gehad; het openbaar op den 10 Augustus en het besloten

(1) Gouvernements besluit dd. 27 Maart 1861 no. 37.
(2) » » » 31 Julij 1861 no. 5.

op den 23 December; beide waren vrij gunstig te noemen.

De nieuw benoemde onderwijzer *H. F. J. Camauer* aanvaardde zijne betrekking den 22 Januarij, en heeft het onderwijs geregeld het geheele jaar plaats gehad.

Het gebouw, door den *Panumbahan* van *Madura* als school afgestaan, bevindt zich in eenen zeer slechten toestand, is geheel en al ondoelmatig, zoodat voorziening dringend noodig is.

De meubelen en leermiddelen zijn in goede orde.

SUMANAP.

Bij deze school is als onderwijzer geplaatst *J. B. Coenraad*, die den 3den rang bezit.

De kweekeling *R. C. A. Callewaerd* heeft in den loop van dit jaar zijn ontslag genomen, en is in zijne plaats nog geen ander benoemd.

Op primo Januarij waren er op school 38 leerlingen,
bijgekomen 7,
45,
vertrokken 9,

zoodat op ultimo 1861 overbleven 36 kinderen, die verdeeld zijn in *drie* klassen, en waarvan betalende *3* jongen en *6* meisjes.

De oudste leerling is *15* en de jongste *6* jaren oud.

In de maand September heeft een openbaar examen plaats gehad en zijn als toen aan eenige kinderen prijzen uitgedeeld.

Op het gegeven onderwijs valt niet te roemen.

Het meubelair is in vrij goeden staat.

PASOEROEAN.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars 95,
bijgekomen 10,
te zamen 105,
afgevoerd 24,

zoodat bij het einde des jaars aanwezig waren 81, waarvan *59* jongens en *22* meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *37*.

De opkomst der kinderen laat altijd nog te wenschen over, aangezien eenige gratis leerlingen meermalen te huis worden gehouden, om hunne behoeftige ouders in de huishouding behulpzaam te zijn.

Het onderwijzers personeel bestond bij den aanvang des jaars uit den onderwijzer *J. L. Bloemhard*, en de ondermeesters *L. Jollij*, *L. A. Allan* en *F. H. Evers*.

Eerstgenoemde werd naar *Soerabaija*, op zijn verzoek overgeplaatst (1) en vervangen door den onderwijzer *J. A. P. de Visser*, die zijne nieuwe betrekking den 26 Augustus aanvaardde.

Het gedrag der ondermeesters liet niets te wenschen over.

Aangemoedigd door het goede voorbeeld van den eersten onderwijzer, kweten zij zich loffelijk van hunne taak.

Het openbaar examen van het jaar 1860 was, wegens ongesteldheid van den onderwijzer *Bloemhard*, tot 3 Januarij 1861 uitgesteld. Daarna hadden den 16 Julij en den 24 December de voorgeschrevene examens plaats. De uitkomsten van het examen van 16 Julij waren minder bevredigend, hetgeen moet worden toegeschreven aan den gezondheids-toestand van den onderwijzer *Bloemhard*, die daardoor verhinderd werd het onderwijs te leiden; de uitkomsten van het December examen waren bevredigend.

De toestand van het onderwijs was in vergelijk van vroeger, op het einde des jaars beter, door de onvermoeide zorgen van den verdienstelijken onderwijzer *J. A. P. de Visser*.

De onderwijzer houdt een middagschool te zijnen huize, welke echter eerst sedert kort is opgerigt.

Het schoollocaal beantwoordt aan het doel. Het leggen van eenen nieuwen vloer is reeds in 1860 bevolen.

De meubelen en leermiddelen laten nog te wenschen over, waarom de som van *f 100* jaarlijks voor aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen toegestaan, in het laatst van het jaar is besteed, en ook in 1862 besteed zal moeten worden.

Onder het personeel van de Subcommissie had geene an-

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 31 Julij 1861 no. 63/139.

dere mutatie plaats, dan de optreding van den Resident *H. A. van der Poel* tot president, ter vervanging van den Resident *C. P. C. Steinmetz*, die naar *Nederland* is vertrokken.

MALANG.

Het getal leerlingen bij den aanvang des jaars bedroeg 35,
bijgekomen 6,
te zamen 41,
afgevoerd 5,
aanwezig bij het einde des jaars 36,
waarvan 27 jongens en 9 meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg 20 en betalende 16.

Omtrent de opkomst der leerlingen wordt verwezen naar hetgeen daarover is gezegd bij het verslag van de school te *Pasoeroean*.

De voorgeschrevene examens hadden in Junij en December plaats. De verkregen uitkomsten waren vrij bevredigend.

In den toestand van het onderwijs waren geene veranderingen van eenig belang te bespeuren.

Het onderwijzers personeel onderging geene mutatie. Het bestaat uit den onderwijzer *R. Burg* en den kweekeling *P. A. Robijn*.

Het schoollocaal en de onderwijzerswoning verkeeren in eenen slechten staat.

Meubelen en leermiddelen zijn voldoende.

PROBOLINGO.

Het bestuur over het onderwijs werd op de gewone wijze geregeld uitgeoefend en het dagelijksch toezigt bij maandelijksche beurtgangen gehouden door de leden der Subcommissie.

De Gouvernementsschool stond gedurende het geheele jaar onder de leiding van den onderwijzer *J. W. P. Rasens*.

De ondermeester *W. Hofstede*, die reeds in het laatst van 1860 door den Resident van *Probolingo* in de uitoefe-

ning van zijne betrekking was geschorst, is in de maand Januarij als ondermeester ontslagen. (1)

Tot zijn vervanger werd in Maart benoemd *K. F. Rabé*, (2) destijds werkzaam bij de Gouvernements 2e lagere school te *Soerabaija*, terwijl in Augustus daaraanvolgende, op voorstel van de Subcommissie, een kweekeling werd aangesteld op eene maandelijksche bezoldiging van *f 25*, voor welke betrekking de keuze viel op *G. H. Scholten*, tot dus ver leerling ter Gouvernementsschool te *Probolingo*. (3)

Het onderwijzers personeel was bij het einde des jaars aldus zamengesteld:

J. W. P. Rasens, onderwijzer
K. F. Rabé, ondermeester
G. H. Scholten, kweekeling.

Den 15 Julij had het jaarlijksch openbaar examen plaats, met in betrekkelijken zin bevredigende uitkomsten.

Door ziekte van den onderwijzer *Rasens* heeft het gebruikelijke besloten examen bij het einde des jaars niet plaats gehad.

Op 1 Januarij waren aanwezig *66* leerlingen en op ultimo December *62* leerlingen, van welke *40* jongens en *22* meisjes.

Onder de eerste waren *40* betalende en *26* gratis onderwijs ontvangende leerlingen, en onder de laatste *37* betalende en *25* gratis onderwijs ontvangende; *18* leerlingen hebben de school verlaten en *14* kinderen zijn daarentegen als nieuwe leerlingen aangenomen, zoodat het getal leerlingen in het geheel met *4* is verminderd.

De kinderen komen over het algemeen trouw ter school en maken redelijke vorderingen.

De toestand van het onderwijs kan, met het oog op het in 1859, 1860 en in het begin van 1861, ondervonden gebrek aan ondermeesters, en in aanmerking nemende den ziekelijken toestand in den laatsten tijd van den besturenden onderwijzer en ook van den ondermeester, nog vrij voldoende worden genoemd.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 4 Januarij 1861 no.
(2) » » » 6 Maart 1861 no. 11/135.
(3) » » » 3 Augustus 1861 no. 24/139.

Het schoollocaal en de meubelen zijn in goeden staat en voldoen aan de behoefte.

Gedurende de laatste maanden van het jaar heeft de school, uithoofde van ziekte van den onderwijzer *Rasens*, uitsluitend onder de leiding van den ondermeester *Rabé* gestaan, waarin hij werd bijgestaan door den kweekeling *G. H. Scholten*.

Particuliere school van Mevrouw Wijsman, geboren Goedhuijs.

Buiten de Gouvernementsschool ter hoofdplaats *Probolingo* bestaat aldaar nog eene particuliere inrigting van openbaar onderwijs, onder de leiding van Mevrouw *Wijsman*, geboren *Goedhuijs*, die echter nog te kort in werking is, om over het onderwijs te oordeelen.

BEZOEKIE.

De Gouvernementsschool te *Bezoekie* telde gedurende het afgeloopen jaar gemideld *32* leerlingen, van welke *24* jongens en *8* meisjes.

Bij den aanvang des jaars waren aanwezig 29 leerlingen,
in den loop van het jaar bijgekomen 17,

te zamen 46,
vertrokken 18,

aanwezig bij het einde des jaars 28 leerlingen, van welke *22* jongens en *6* meisjes.

Het aantal leerlingen vermeerderde dus met *2*.

Het getal gratis leerlingen bedroeg gemiddeld *12*.

De gewone examens hebben ook in dit jaar weder plaats gehad, bij welke gelegenheden de Subcommissie redenen van tevredenheid heeft gehad over het gegeven onderwijs en de gemaakte vorderingen.

De in Januarij tot ondermeester op een tractement van *f 40* 's maands benoemde jongeling *H. Jansen* (1) verliet reeds in October, dus slechts na *9* maanden werkzaam geweest te zijn, de school, aangezien hij weinig genegenheid voor het vak van onderwijs had.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 30 Januarij 1861 nu. 61/134.

Tot nu toe heeft men nog geen ander ondermeester kunnen bekomen.

Het personeel der Subcommissie van onderwijs heeft eenige veranderingen ondergaan door aftreding van de leden *J. H. van der Crab* en *J. W. van Rijk*, zoomede van den President *H. D. van der Poel*, wier plaatsen zijn vervuld door de leden *G. van Beest Holle* en *P. M. van Laren* en den tegenwoordigen Resident van *Bezoekie J. R. F. S. van den Bossche* als President.

Het schoollocaal, het schoolmeubelair en de leermiddelen laten niets te wenschen over.

BANJOEWANGIE.

Het onderwijs had gedurende het verslagjaar geregeld plaats.

Onder ultimo December bedroeg het getal leerlingen 13 van welke:

jongens	tegen betaling		5,
meisjes	»	»	3,
jongens	gratis		3,
meisjes	»		2.

Het gemiddeld getal leerlingen bedroeg *14* 's maands, tegen *17* in 1860.

Die vermindering werd door vertrek naar elders veroorzaakt. De kinderen kwamen geregeld ter schole. Enkele werden door ziekte verhinderd op te komen. Het openbaar examen had plaats op den 15 Julij, het besloten op den 21 December.

De uitkomsten daarvan waren evenmin bevredigend als van die in 1860 gehouden. Weinig of geen vooruitgang was te bespeuren. Ook werd van de zijde der ouders weinig gedaan, om de taak des leermeesters te verligten, de meeste hunner spreken maleisch met de kinderen en sporen deze niet tot leeren aan.

Het onderwijs bepaalde zich tot de Nederlandsche taal, lezen, schrijven. rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis.

De vorderingen daarin waren zeer gebrekkig.

Bij het onderwijzend personeel had geene mutatie plaats.

De onderwijzer *J. H. Beer* was gedurende het geheele jaar aan deze school werkzaam.

Wegens verandering van woonplaats trad de heer *Jhr. H. J. A. S. de Meij van Gerwen* als lid der Subcommissie van onderwijs af, en kwam in diens plaats de heer *A. S. J. van Kesteren*, Eerste Luitenant Militaire Kommandant te *Banjoewangie*. (1)

Het schoollocaal, de meubelen en de leermiddelen zijn in goeden staat en voldoende voor de behoefte der plaats.

BANJOEMAAS.

Het schooljaar werd geopend met *20* leerlingen, van welke *2* zijn vertrokken, doch daarentegen zijn er *6* bijgekomen, zoodat het getal onder ultimo 1861 bedroeg *24* leerlingen, van welke *9* jongens en *15* meisjes.

Gratis onderwijs genoten *4* kinderen, zijnde *1* jongen en *3* meisjes.

Door de overstroomingen van 22/23 Februarij moest het onderwijs tijdelijk gestaakt worden.

Het water was in de school en onderwijzerswoning tot nagenoeg aan de zoldering gestegen en had veel schade aangerigt, zoo aan de schoolmeubelen en schoolbehoeften, als aan de bezittingen van den onderwijzer.

Gelijk bekend is, was de watersnood oorzaak, dat alle Europesche ingezetenen van de hoofdplaats *Banjoemaas* de wijk naar het nabij gelegen gebergte nemen en aldaar maanden lang in kleine bamboezen noodgebouwen verblijven moesten, zijnde zij wijd en zijd over het gebergte en den omtrek verspreid; terwijl sommige naar naburige plaatsen tijdelijk verhuisden.

Dat een en ander hoogst nadeelig terugwerkte op het onderwijs, behoeft geen betoog.

Ten einde zooveel mogelijk de nadeelige gevolgen daarvan te voorkomen, werd in het begin van de maand April het onderwijs weder aangevangen in eene kleine bamboezen woning, door den onderwijzer betrokken.

Ontbloot van alle hulpmiddelen, in eene woning te klein om zelfs van de schoolbanken gebruik te kunnen maken,

(1) Gouvernements besluit dd. 2 September 1861. no. 21.

kon dit onderwijs niet dan zeer gebrekkig zijn, terwijl door den slechten weg en het zeer verspreid wonen der Europeanen, ook slechts door een *achttal* leerlingen van het onderwijs kon worden gebruik gemaakt.

In de maand Mei werd een der vertrekken van het tijdelijke klerkenlocaal ten gebruike voor het onderwijs afgestaan, maar ook toen konden nog slechts *elf* leerlingen daarvan gebruik maken; eerst nadat in de volgende maand een der kamers in de bijgebouwen van het Residentie-huis tot het geven van onderwijs was ingerigt, klom het getal leerlingen tot *18*.

Hoewel beter dan de beide overige, was laatstgemeld locaal echter zóó klein en ten gevolge van den watersnood zóó vochtig, dat alle opgewektheid, zoowel van de zijde des onderwijzers als van die der leerlingen dreigde te worden uitgedoofd.

In de helft der maand Augustus was het oude schoolgebouw in zoo verre hersteld, dat het weder in gebruik konde genomen worden.

Het getal leerlingen, dat de school bezocht, was geklommen tot *20*, van welke vele echter dikwijls genoodzaakt waren, uithoofde van den slechten toestand der wegen, te huis te blijven.

Het gedrag der leerlingen geeft overigens alle reden tot tevredenheid.

In het onderwijzers personeel heeft geene verandering plaats gehad, blijvende de school onder de leiding van den onderwijzer *G. ter Marsch*.

Het schoollocaal verkeert thans in eenen vrij goeden staat; minder is zulks het geval met de meubelen en leermiddelen, welke voorziening vereischen.

Gedurende het afgeloopen jaar is aan het schoolgebouw eene uitgave gedaan van *f 473,50*, om het weder in bruikbaren staat te brengen, terwijl bovendien voor belangrijke herstellingen en verbeteringen, ten gevolge van de door den watersnood aangerigte schade toegestaan is, (1) de som van *f 4434*, welke tot dus ver onverwerkt is gebleven, omdat

(1) Gouvernements besluiten dd. 28 Januarij en 19 September 1861 no. 24 en 31.

niet alle beschadigde gebouwen te gelijk konden worden hersteld.

In het laatst van het jaar is, wegens vertrek van het lid der Subcommissie *C. F. Philips*, de heer *C. W. Eekhout* als zoodanig benoemd.

TJILATJAP.

Deze school telde op het einde van 1860, *32* leerlingen, van welke *9* gratis onderwijs genoten, en onder welke *22* jongens en *10* meisjes.

Er hadden veel mutatiën plaats, daar niet minder dan *22* kinderen de school verlieten, hoofdzakelijk wegens vertrek naar elders, terwijl er *12* op werden toegelaten, zoodat er op het einde van het jaar aan *22* leerlingen, van welke *5* gratis, onderwijs werd gegeven, onder welke *11* jongens en *11* meisjes.

De onderwijzer *D. Feikema* bleef ook dit jaar aan deze school werkzaam.

Den 5 Julij had het openbaar examen met prijs uitdeeling plaats; een besloten examen is, wegens ziekte van den onderwijzer, niet gehouden.

De opkomst der leerlingen was vooral in de laatste maand niet zeer geregeld, hetgeen hoofdzakelijk aan ziekte was toe te schrijven.

Het schoolmeubelair verkeert in goeden staat, de toestand van het schoollocaal en de daarbij behoorende onderwijzerswoning laat steeds veel te wenschen over.

Bij het vertrek van den Assistent-Resident *Brocx* en den Militairen Kommandant *Popelier* zijn geene nieuwe leden bij de Subcommissie van onderwijs benoemd, die dan ook alleen bestond uit het lid *C. Overdijk*. Bij latere beschikking (1) zijn daarom alsnog tot leden benoemd de Assistent-Resident *van der Kaa* en de Majoor Militaire Kommandant *Rijks*, zoodat de Subcommissie als nu weder behoorlijk is zamengesteld.

POERBOLINGO.

De oprigting der school te dezer plaatse, is bij Gouvernements besluit dd. 6 November 1860 no. 6, toegestaan.

(1) Gouvernements besluit 9 October 1861 no. 5.

De aan het hoofd geplaatste onderwijzer *H. Plantema* heeft de school op den 2 April 1861 geopend, met *35* leerlingen, van welke *6* jongens en *9* meisjes en onder welke *2* leerlingen gratis onderwijs genoten.

De opening zoude een paar maanden vroeger hebben plaats gegrepen, ware de komst van dien onderwijzer door den geheerscht hebbenden watersnood niet vertraagd geworden.

Na met scheepsgelegenheid te zijn aangekomen te *Tjilatjap*, vertrok hij juist van daar naar *Banjoemaas* op den 23 Februarij 1861, toen 's nachts te voren de overstrooming was ingevallen, zoodat hij nog niet halverwege gevorderd, moest terugkeeren naar *Tjilatjap*, en daar geruimen tijd vertoeven.

Een gebouw werd gehuurd, hetwelk tevens tot onderwijzerswoning zoude dienen (1) in afwachting van de daarstelling van een permanent schoollocaal en onderwijzerswoning.

Daar die ingehuurde woning wel voldoende werd bevonden als schoollocaal, doch niet geschikt tot woning van den onderwijzer, werd dezen indemniteit van huishuur toegekend. (2)

Eene som van *f 306*, waarvan *f 300* voor jaarlijksche uitgaven over het jaar 1860, werd aangewend voor den eersten aanmaak van schoolmeubelen.

Onder ultimo December bedroeg het getal leerlingen *36*, van welke 7 jongens en *9* meisjes.

Het is te verwachten dat in het jaar 1862 dit getal merkelijk zal toenemen.

Bij het houden van het besloten examen is gebleken, dat de vorderingen, gemaakt in de gewone vakken van onderwijs, over het algemeen voldoende waren, en reden tot tevredenheid gaven, vooral met het oog op het nog kortstondig bestaan dezer school van slechts negen maanden.

Het onderwijs werd gegeven in het lezen, schrijven, rekenen, in de Nederlandsche taal, de geschiedenis van *Nederland*, de Aardrijkskunde van *Java* en in het zingen.

De leerlingen kwamen trouw ter school en genoten allen eene goede gezondheid.

(1) Gouvernements besluit dd. 6 Februarij 1861. no. 23.
(2) » » » 10 Junij 1361 no. 14.

De zamenstelling der Subcommissie heeft eenige verandering ondergaan, ten gevolge van de overplaatsing van den Controleur *W. K. F. Valck Palm* en van den Controleur *H. van Duivenbode Varkevisser*, evenwel is bereids voorgesteld om die plaats te vervangen door den Controleur *F. G. A. van Delden*.

POERWOREDJO.

Sedert April 1860 staat aan het hoofd dezer school de onderwijzer *T. J. C. Klaar*, terwijl in Junij 1861 aan de school is toegevoegd geworden de ondermeester *G. H. Piekhaar* (1) afkomstig van de Roomsch-Catholieke weeshuisschool te *Samarang*, door welke vermeerdering van personeel het onderwijs zeer werd gebaat.

Het aantal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars 36,
in den loop des jaars zijn daarbij gekomen 15,

te zamen 51,
en afgevoerd 21,

zoodat er onder ultimo December aanwezig waren 30 kinderen of *6* minder dan ten vorigen jare.

Gemiddeld werd de school door *32* leerlingen bezocht, *19* leerlingen genoten gratis onderwijs.

Van de leerlingen, welke de school verlieten, werd één soldaat, één opgenomen bij het korps pupillen te *Gombong*, één was te ver in jaren gevorderd om langer onderwijs, te genieten, één werd als kweekeling den onderwijzer tot hulp toegevoegd, en *een* ander als klerk op het Residentie bureau werkzaam gesteld, terwijl de overige de school verlieten door vertrek der ouders.

De gezondsheids toestand der kinderen liet niets te wenschen over, en de opkomst ter school was, behoudens eene enkele uitzondering, zeer geregeld.

Het jaarlijksch openbaar examen had plaats op den 10 Augustus en het besloten examen op den 17 December 1861.

In het algemeen leverden die examina zeer bevredigende resultaten op.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 4 Mei 1861 no. 62/136.

In voldoening aan het verlangen der Hoofdcommissie (1) is den besturend onderwijzer aanbevolen om mede te werken tot de verdere vorming en opleiding van den hem toegevoegden ondermeester.

Het schoollocaal verkeert in goeden staat en beantwoordt genoegzaam aan zijne bestemming.

Meubelair en leermiddelen zijn voldoende aanwezig in evenredigheid tot het getal scholieren.

WONOSOBO.

Op ultimo December 1860 waren op deze school slechts *8* leerlingen aanwezig, welk getal reeds in het eerste halfjaar van 1861 klom tot *17*, van welke *11* jongens en *6* meisjes, verdeeld als volgt:

jongens	betalende	9	
»	gratis	2	11
meisjes	betalende	6	
»	gratis	»	6
		te zamen	17

De wijze, waarop de onderwijzer *J. H. Toorop* den lust tot leeren bij zijne leerlingen aankweekte, en de genegenheid, welke hij spoedig van hen allen wist te verwerven, was van gunstigen invloed op de snelle toename der bijna ontvolkte school.

Den 12 Julij had het openbaar examen plaats, hetwelk op den 23 December gevolgd werd door het jaarlijksch besloten examen.

De bij die gelegenheden door de scholieren aan den dag gelegde vorderingen gaven aan de leden der Subcommissie stof tot volle tevredenheid.

Over het algemeen werden veel lust en ijver bij de leerlingen waargenomen.

Tot schoolkamer wordt gebezigd een der localen van het Assistent- Residentie bureau, hetwelk wel eenige ruimte mist, doch overigens voor het doel te gebruiken is.

In het personeel der Subcommissie voor de schoolzaken te *Wonosobo* is eene mutatie ontstaan door de verplaatsing van den Controleur *A. A. Boers*, die als lid der Subcommissie aldaar vervangen werd door den heer *Th. Heijting*. (2)

(2) Circulaire dd. 31 December 1859 no. 17a/121.

(1) Gouvernements Besluit dd. 17 Mei 1861 no. 19.

MAGELANG.

Bij den aanvang van het jaar bedroeg het getal leerlingen bij de Gouvernements lagere school te *Magelang* 48,
bijgekomen 15,

63,
vertrokken 16,

zoodat er bij het einde van het jaar 47 leerlingen waren, van welke *29* jongens en *18* meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *14*.

Hieruit blijkt, dat er eene vermindering van 2 schoolgaande kinderen over het afgeloopen jaar heeft plaats gehad.

De opkomst der kinderen ter school was vrij geregeld.

De uitslag van het op den 28 Junij gehouden openbaar examen was ook vrij gunstig, even als de uitslag van het besloten examen, den 23 December gehouden.

In het afgeloopen jaar werd de onderwijzer *F. W. S. van Staedel* (1) overgeplaatst, en werd tot zijn vervanger benoemd de onderwijzer voor de Oost- Indische dienst *J. H. Beddigs*. (2)

De ondermeester *Th. Risa* was het geheele jaar werkzaam.

Het schoollocaal, de meubelen en leermiddelen verkeeren in vrij goeden staat.

Door het vertrek met verlof naar *Europa* van den heer *Jhr. Mr. van Nispen* is in zijne plaats tot lid der Subcommissie van onderwijs te *Magelang* benoemd de heer *F. C. A. Jeekel*.

Verdere mutatiën hebben niet plaats gehad.

DJOKJOKARTA.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars 85,
waarvan betalende *46*
en gratis *39*,
gedurende het jaar kwamen bij 44,

te zamen 129,

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 6 Maart 1861 no 9/135.
(2) » » » 1 Mei 1861 no. 41/136.

transport 129,
en vertrokken 46.

aanwezig op ultimo December 83,
waarvan gratis leerlingen *32* en betalende *51*. Jongens *60*, en meisjes *23*.

Gemiddeld was de school met 4 leerlingen achteruit gegaan, het geen niet dan aan gewone oorzaken is toe te schrijven.

Op den 26 Julij had plaats het openbaar examen der scholieren, hetwelk over het algemeen reden gaf tot tevredenheid, in weerwil dat even als in 1860, ook in dit jaar het geregeld onderrigt veel had geleden, ten gevolge van de voortdurende ziekelijkheid van den besturend onderwijzer *L. van den Bor Sr.*, welke hem in Julij noodzaakte een binnenlandsch verlof aan te vragen, ten einde de herstelling zijner gezondheid te beproeven te *Plantoengan* (1), alwaar hij drie maanden verbleef. Gelukkig was sedert den 1sten Julij reeds op de school werkzaam de nieuw benoemde 2de onderwijzer *G. F. R. Portier* (2), zoodat de geregelde gang van het onderwijs geene stoornis daardoor ondervond.

De verstandhouding tusschen de leerlingen, ouders en onderwijzers liet niets te wenschen over. De opkomst ter school ging met enkele uitzonderingen, zeer geregeld, vooral met opzigt tot de hoogste en middelste klassen.

De gezondheids toestand der leerlingen was over het algemeen vrij gunstig.

In den toestand van het onderwijs is eene verbetering ondervonden, waarvan in de toekomst goede vruchten verwacht mogen worden, door de op het voorstel der Regering van den Koning verkregen magtiging, (3) om voor de school toe te staan een tweeden onderwijzer op een tractement van *f 400* 's maands, *f 30* indemniteit van huishuur en *een tiende* aandeel in de schoolgelden.

In die betrekking, zoo als boven is vermeld, werd voorzien door de benoeming van *G. F. R. Portier*.

(1) Gouvernements besluit dd. 24 Augustus 1861 no. 7.
(2) Besluit H. C. V. O. dd. 5 Junij 1861. no. 72/137.
(3) Gouvernements besluit dd. 25 April 1861 no. 53.

In het vroegere onderwijzend personeel had eene mutatie plaats, de kweekeling *J. P. Apfel* werd uit die betrekking op verzoek eervol ontslagen, en daarin vervangen door *J. Birsak*, (1) zoodat bij het einde des jaars het personeel voltallig was, en bestond uit een besturend onderwijzer, een tweeden onderwijzer, een ondermeester, zijnde *J. Smit* en een kweekeling.

Bij het personeel der Subcommissie had eene mutatie plaats, namelijk het lid *G. Weijnschenk* werd op verzoek eervol als zoodanig ontslagen en vervangen door *F. G. Beckman*, gepensioneerd Kapitein der Infanterie.

Het nieuwe in 1860 voltooide schoolgebouw voldoet zeer en is in goeden staat, en op den toestand van het meubelair en de leermiddelen valt niets aan te merken.

Particuliere school van Mevr. L. M. Stumpff, geboren Dufrénois.

Deze meisjesschool telde op het einde des jaars *22* leerlingen, of *2* meer dan op het einde van 1860.

Het onderrigt op deze school, hetwelk zich bepaalt tot de eerste gronden van het lager onderwijs en vrouwelijke handwerken, liet volgens de rapporten van de leden der Subcommissie, die haar bezochten, niets te wenschen over.

SOERAKARTA.

Bij den aanvang van het jaar bedroeg het getal leerlingen 111,
bijgekomen 52,
te zamen 163,
vertrokken 32,
aanwezig bij het einde des jaars 131,
waarvan *82* jongens en *49* meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *80*, waarvan *45* jongens en *35* meisjes.

Zooals hiervoren is aangetoond, is het getal schoolgaande kinderen wel verre van te verminderen, in vergelijk tot ultimo 1860 met *21* vermeerderd.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 4 Junij 1861 no. 53/137.

De opkomst ter schole heeft gedurende dit jaar weder veel te wenschen overgelaten, hetgeen aan geene andere oorzaken dan verregaande onverschilligheid der ouders toegeschreven kan worden.

Bij het gehouden examen heeft de president der Subcommissie in de meest ernstige bewoordingen de aandacht weder op het laakbare van die onverschilligheid gevestigd, terwijl den 1sten onderwijzer bepaald alsnu ten pligt is gesteld, om maatregelen van voorziening te provoceren, ten aanzien van zoodanige leerlingen, die verder het geregeld bezoeken der school moedwillig veronachtzamen.

Het examen had dit jaar eerst op den 21 December plaats;

daaruit bleek, dat de toestand van het onderwijs in verband tot de aanwezige middelen, bevredigend kan genoemd worden.

De opmerking is echter moeten worden gemaakt, dat meer zorg aan de ontwikkeling van het denkvermogen der leerlingen besteed diende te worden, daar het meerendeel hunner blijken gaf van een zeer onvolkomen begrip van het geleerde.

Mutatie is er onder het onderwijzend personeel niet geweest.

Alleen heeft de 1ste onderwijzer getracht iemand te vinden om tot ondermeester te worden opgeleid, en is hij daarin geslaagd met den jongeling *C. L. Reijgers*, die volgens zijn getuigenis aanmerkelijk goede verwachtingen van zich doet koesteren.

Het personeel der Subcommissie heeft de volgende mutatie ondergaan.

In de vacature ontstaan door het vertrek van *Ds. J. W. C. van Steeden*, is tot lid der Subcommissie van onderwijs benoemd *Ds. C. A. L. van Troostenburg de Bruijn.* (1)

De schoollocalen laten te wenschen over, als bestaande in slechts twee vertrekken, binnen de woning van den 1sten onderwijzer, welke niet voldoende zijn om al de leerlingen behoorlijk te plaatsen.

Het meubelair is voor het thans aanwezig getal leerlingen nog voldoende.

---

(1) Gouvernements besluit dd. 7 Februarij 1861 no. 1.

Particuliere school van Mejufvrouw J. H. A. Wolff.

Mejufvrouw *J. H. A. Wolff*, (1) heeft met primo October dezes jaars eene particuliere school geopend, meer bepaaldelijk voor meisjes, maar op welke ook jongens, beneden de *10* jaren oud, worden opgenomen; het getal van *18* leerlingen, was met het einde des jaars tot *23* aangegroeid.

Daaronder waren *7* jongens en *16* meisjes.

Uit de bij de Subcommissie ingekomen berigten blijkt, dat deze school aanvankelijk wel voldoet.

De meisjesschool van Mejufvrouw *G. M. C. Claessen*, is door haar zelve opgeheven.

MADIOEN.

Het schoollocaal te *Madioen*, tevens bevattende de onderwijzerswoning, is een nieuw opgerigt gebouw, (2) dat in 1860 is betrokken geworden. Het schoollocaal bevat voldoende ruimte voor het thans aanwezig getal schoolkinderen, doch de woning van den onderwijzer is zoo beknopt ingerigt, dat de bewoner daardoor wel eenig ongerief ondervindt.

Te *Ngawie* wordt, in afwachting van de daarstelling van een schoolgebouw, thans tot dat einde een huis gehuurd, (3) hetwelk tevens dient tot onderwijzerswoning.

De opmaking van een project en begrooting van kosten voor den opbouw van het vereischte gebouw is door vele werkzaamheden bij het burgelijk bouwdepartement vertraagd geworden.

Bij de Subcommissie van onderwijs heeft eenige mutatie plaats gehad door het vertrek van den tijdelijken voorzitter, den Resident *Ch. Wiggers*, die als zoodanig is vervangen door den Resident *Kleijn van de Poll*, die ook weder is vervangen door zijn opvolger den Resident *D. C. Noordziek*, terwijl de leden *A. C. van Maarseveen* en *H. H. G. Peltzer* wegens vertrek eervol zijn ontslagen (4) en in hunne

(1) Besluit N. C. V. O. dd. 28 September 1861 no. 62/141.
(2) Gouvernements besluit dd. 1 Februarij 1858 no. 30.
(3) » » » 20 Julij 1859 no. 5.
(4) » » » 20 Julij 1861 no. 4.

plaatsen zijn benoemd de Controleur *C. H. G. van Zijll de Jong* en de Officier van gezondheid *J. A. James.*

Het getal leerlingen heeft bedragen;

te *Madioen:*

bij den aanvang des jaars 26,
bijgekomen 7,
te zamen 33,
de school verlaten wegens vertrek 11,
bleef bij het einde des jaars 22.

te *Ngawie:*

bij den aanvang des jaars 29,
bijgekomen 6,
te zamen 35,
de school verlaten 9,
bleef bij het einde des jaars 26,

waarvan te *Madioen* geene en te *Ngawie 14* gratis onderwijs genoten.

Het aantal leerlingen is in vergelijk met het vorige jaar te *Madioen* met *4* en te *Ngawie* met *2* verminderd, hetgeen alleen aan vertrek der ouders is toe te schrijven.

De leerlingen hebben de scholen over het algemeen geregeld bezocht en hunne vorderingen zijn bevredigend geweest.

De schoolmeubelen en leermiddelen zijn in voldoenden staat.

KEDIRI.

Particuliere school van Mevrouw M. M. Smeding, geboren Jason.

Door het vertrek van Mevrouw *Smeding* is deze inrigting van onderwijs opgeheven.

PADANG.

Het schooljaar 1861 heeft zich door geene bijzondere omstandigheden gekenmerkt. Het onderwijs op de beide Gouvernements scholen heeft, zonder eenige staking, gedurende het gansche jaar geregeld voortgang gehad.

In de Subcommissie van onderwijs heeft geene verande-

ring van leden plaats gehad, terwijl de mutatiën in het onderwijzend personeel zich bepaald hebben bij de overplaatsing van den 2den onderwijzer der 2e school *H. C. A. Cornelius* als onderwijzer der 2e school te *Ambarawa*, en de benoeming in diens plaats van den particulieren onderwijzer van den 2den rang *L. Bogtstra*. Ook heeft de kweekeling der 1e school *J. N. Dumont*, wegens eene plaatsing bij het Departement van Inkomende en Uitgaande regten, als zoodanig zijn ontslag gevraagd; zijne betrekking is wegens gebrek aan een geschikt persoon nog niet vervuld.

Gouvernements 1e lagere school.

Het schoollocaal en de daaraan grenzende woning van den 1sten onderwijzer dezer school, verkeeren in gunstigen staat, en laten billijker wijze niets te wenschen over. De staat van het schoolmeubelair en van de middelen voor het onderwijs is voldoende.

Het openbaar examen dezer school is gehouden op den 8 Julij en het besloten examen op den 23 December.

Beide examina leverden der commissie de bewijzen van zeer goede vorderingen der leerlingen.

Het getal leerlingen dezer school is in den loop van het jaar zeer toegenomen.

Het gemiddeld getal toch, in 1860 bedragende *23*, is in 1861 gestegen tot *34*, terwijl het te voorzien is, dat dit getal nog merkelijk zal aanwinnen.

Het hoogste getal leerlingen dezer school bedroeg in 1861 *37*,
het laagste *27*,
het gemiddelde *34*,
waarvan *23* jongens en *11* meisjes.

Gouvernements 2e lagere school.

Voor schoollocaal en woning van den 1sten onderwijzer dezer school worden steeds de gebouwen gebezigd, vroeger in gebruik voor de 1e school. Beide localen zijn bouwvallig, en de school kan slechts *100* leerlingen bevatten, terwijl het gemiddeld getal leerlingen in het afgeloopen jaar *153* heeft bedragen.

Wel is door de Regering bij besluit van 19 October 1859

no. 23, autorisatie verleend, om het omschreven schoollocaal en de onderwijzers woning tot *één* schoollocaal, plus minus *200* leerlingen kunnende bevatten, zamen te trekken, en eene afzonderlijke onderwijzerswoning te bouwen, maar daar aan dit besluit tegen het einde van 1861 nog geen begin van uitvoering was gegeven, zoo heeft de commissie zich (1) tot den Gouverneur van *Sumatra's Westkust* gewend, met verzoek den Chef der 5de waterstaats afdeeling te willen uitnoodigen aan het besluit van 19 October 1859 no. 23, gevolg te geven, en aan de Regering autorisatie te verzoeken, al dadelijk een tijdelijk schoollocaal te mogen inhuren, omdat het tegenwoordige schoollocaal het steeds toenemende getal leerlingen niet meer kan bevatten; op deze voordragt ziet de Subcommissie eene gunstige beschikking te gemoet.

Het schoolmeubelair en de middelen van onderwijs dezer school laten niets te wenschen over.

Het openbaar examen gehouden den 9 Julij, en het besloten examen op den 24 December gaven redenen van tevredenheid.

Het grootste getal leerlingen bedroeg in 1861, *157*,
het kleinste getal *147*,
het gemiddelde getal *153*,
waarvan *93* jongens en *60* meisjes.

Particuliere scholen.

1e. Particuliere middagschool van den Gouvernements onderwijzer *P. van Geelen*.

Het getal leerlingen bedroeg *9*, dat onderrigt ontving in de vakken van het lager onderwijs en in de Fransche taal.

2e. Particuliere middagschool van den Gouvernements onderwijzer *J. J. de Weijer*, bijgestaan door den 2den onderwijzer en kweekeling der 2e school.

Deze school telde in het afgeloopen jaar *24* leerlingen, die onderwijs ontvingen in de gewone vakken en in vreemde talen.

3e. Particuliere school van Mejufvrouw *J. G. A. J. Verhoeff*, welke gehouden wordt des morgens van 8—1 en des

(1) Missive dd. 28 September 1861 no. 25.

middags van 2—5 ure, en bezocht wordt door *20* leerlingen meestal jonge meisjes. Onderrigt wordt gegeven in de vakken van het lager onderwijs, de Fransche taal en vrouwelijke handwerken.

FORT DE KOCK.

De Gouvernements lagere school te *Fort de Kock* werd bij den aanvang des jaars bezocht door *18* leerlingen; sedert zijn er bijgekomen *7*, en vertrokken *6*, dus aanwezig in December *19* leerlingen, van welke *15* jongens en *4* meisjes.

Het getal gratis scholieren bedroeg *7*.

De opkomst ter schole was geregeld en liet niets te wenschen over.

De uitslag van het op den 14 December gehouden examen mag voldoende genoemd worden.

De zamenstelling van het onderwijzers personeel onderging geene verandering, evenmin als dat der leden van de Subcommissie.

Het schoollocaal, zijnde twee vertrekken van de woning ingehuurd voor school en huisvesting van den onderwijzer, bezit genoegzame ruimte om het getal leerlingen te bevatten; het gebouw bleef ingehuurd tegen *f 40* 's maands.

Het meubelair en de leermiddelen bevinden zich in eenen voldoenden staat.

PADANG-PANDJANG.

Het getal leerlingen op 1 Januarij bedroeg *22*. Sedert bijgekomen *25* en afgevoerd *14* leerlingen, zoodat in December onderwijs genoten *33* scholieren, onder welke *17* jongens en *16* meisjes.

De gratis leerlingen vormden een getal van *26*.

De opkomst ter schole was vrij geregeld.

Het besloten examen heeft plaats gehad op den 16 December, en had de Subcommissie redenen van tevredenheid over het gegeven onderrigt en de gemaakte vorderingen.

Door het op zijn verzoek eervol ontslag verleenen aan den ondermeester *W. Schoggers* (1) bestaat het onderwijzend personeel slechts uit den onderwijzer *O. E. Hansen*.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 25 Junij 1861 no. 3/138.

Er heeft zich tot hiertoe niemand voorgedaan, geschikt om tot ondermeester te kunnen worden benoemd.

De ontstane vacatures bij de Subcommissie werden (1) aangevuld door de benoeming tot leden van de heeren *J. C. Boijte*, *J. van Dijk* en *J. J. G. Hennequin*.

Van het in aanbouw zijnde schoolgebouw werd het locaal voor de school, dat bereids voltooid is, in de maand December reeds door de schooljeugd betrokken, het voldoet allezins aan zijne bestemming.

Dat gedeelte van het nieuwe gebouw, bestemd tot woning voor den onderwijzer, is echter nog niet gereed, doch deszelfs voltooijing nabij, zullende de onderwijzer het binnen 2 à 3 maanden wel kunnen betrekken.

De schoolmeubelen en leermiddelen kunnen voldoende geacht worden.

BENKOELEN.

Bij den aanvang van het jaar bedroeg het getal leerlingen op de Gouvernements lagere school te *Benkoelen* 32,
gedurende het jaar zijn er bijgekomen 8,

totaal 40,
en vertrokken 11.

Rest onder ultimo 29 leerlingen, van welke *14* jongens en *15* meisjes.

Onder deze bevinden zich *14* gratis leerlingen.

De opkomst ter school was over het geheel genomen goed, nu en dan bleven eenige leerlingen te huis wegens ongesteldheid of ten gevolge van slecht weder.

Het openbaar examen werd gehouden den 20 Julij, en het besloten op den 20 December.

De uitkomst dier examens was zeer voldoende.

De leerlingen hadden aanmerkelijke vorderingen gemaakt, en gedroegen zich goed.

De toestand van het onderwijs is mitsdien voldoende.

Mutatiën onder het onderwijzend personeel hadden in het

(1) Gouvernements besluit dd. 24 Mei 1861 no. 26.

afgeloopen jaar niet plaats, het bestaat uit den onderwijzer *C. L. Plasberg* en den ondermeester *C. Barrett.*

De toestand van het schoollocaal is zeer goed. De meubelen en leermiddelen lieten niets te wenschen over.

Bij het personeel der Subcommissie hadden de volgende mutatiën plaats; de President *J. A. W. van Ophuijzen* vertrok als Resident naar de *Lampongsche* districten en werd vervangen door den President *J. Watland*, en het lid tevens secretaris *J. R. Abegg* vertrok als Secretaris naar *Palembang* en werd vervangen door den 1sten Commies *E. A. R. L. Baron van Hoëvell.*

RIOUW.

Het getal leerlingen bij het einde des jaars 1860, bedroeg 23,
bijgekomen gedurende 1861 7,

te zamen 30,
vertrokken 12,

blijft aan het einde des jaars 18 leerlingen, zoodat de getalsterkte met het vorige jaar vergeleken, met *5* verminderd is.

Van deze *18* leerlingen, onder welke *8* jongens en *10* meisjes, genieten *3* gratis onderwijs.

Van het groot getal leerlingen, dat de school heeft verlaten, zijn *6* leerlingen naar *Batavia* vertrokken, onder welke *1* met bestemming voor het gijmnasium *Willem III*; voorts *2* na *Singapoera*, *2* om in maatschappelijke betrekkingen over te gaan, en *2* wier ouders het genoten onderwijs als voldoende beschouwden.

Hoewel de opkomst der leerlingen minder geregeld was, bleek het uit de gemaakte vorderingen, dat het onderwijs weinig geleden had. De Subcommissie van onderwijs heeft zich bij de in de maanden Junij en December gehouden besloten en openbaar examina daarvan kunnen vergewissen.

Het is de aandacht der Subcommissie evenwel niet ontgaan, dat de leerlingen in het spreken en verstaan van de Nederlandsche taal zeer achterlijk zijn.

Ten einde beter vruchten te kunnen trekken van het onderwijs, en tevens de pogingen van den onderwijzer krach-

tig te ondersteunen, heeft de Subcommissie bij een circulair, schrijven aan ouders en voogden der schoolgaande jeugd verzocht, en tevens ernstig aanbevolen, om toe te zien, dat de kinderen, te huis zijnde, onder elkander geene andere taal dan de Nederlandsche spreken, of door de leden van het gezin in geene andere taal worden toegesproken.

De onderwijzer *J. A. Vermeulen* is sedert de maand Julij 1860 werkzaam.

Het personeel der Subcommissie onderging eene verandering door het vertrek van den Resident *J. H. Tobias*, President dier Commissie. De President *C. Netscher* verving hem in deze betrekking. De leden dier Commissie bezochten beurtelings de school.

Het nieuwe Gouvernements schoolgebouw met onderwijzerswoning, ter vervanging van het aan de christen gemeente toebehoorend schoollocaal, dat wegens den slechten toestand, waarin het door ouderdom verkeerde, voor het doel niet meer kon worden gebezigd, is afgebouwd en wordt in de maand Januarij 1862 betrokken.

Bij Gouvernements besluit is voor dien bouw toegestaan eene som van *f 12704*. (1)

Eenig nieuw schoolmeubelair is aangeschaft geworden.

PALEMBANG.

In den aanvang van het jaar bedroeg het getal leerlingen 24,
bijgekomen 8,
te zamen 32,
en afgevoerd 13,

zoodat bij het einde van het jaar aanwezig waren 19 leerlingen. Het getal der gratis leerlingen bedroeg *13*.

Er heeft geen openbaar examen plaats gehad; doch in den loop der maand December werd het besloten examen gehouden, waarvan de uitkomsten voldoende waren.

De kinderen verliezen echter veel van het hun gegeven onderwijs, omdat meest allen bij hun te huis komst maleisch spreken. De opkomst ter schole was voldoende; de ver-

(1) dd. 13 September 1860 no. 9

mindering van het aantal scholieren is toe te schrijven aan vertrek.

Zoowel het schoollocaal als de leermiddelen zijn in den besten staat.

De Subcommissie verloor wegens vertrek haren President *W. E. Kroessen*, de leden *Arnold*, *Maas Geesteranus* en haren secretaris *Ch. Boers*, welke plaatsen zijn ingenomen door de heeren *J. A. W. van Ophuijzen* als President, *A. J. P. Hamers* als lid en *J. R. Abegg* als Secretaris.

BANDJERMASIN.

De Gouvernements lagere school te *Bandjermasin* telde op 1 Januarij *35* leerlingen, van welke *10* tegen betaling en *25* gratis onderwijs genoten.

Sedert zijn er bijgekomen *18*, terwijl *22* kinderen, meerendeels wegens vertrek, de school hebben verlaten; alzus aanwezig op ultimo December *31* leerlingen, van welke *16* jongens en *15* meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *25*.

Bij het onderwijzend personeel hebben de navolgende mutatiën plaats gevonden.

Ter vervanging van den wegens ziekte op verzoek eervol ontslagen kweekeling *J. F. Wolff*, (1) werd benoemd de jongeling *H. G. A. Hennevelt*. (2)

De onderwijzer *J. A. A. van Zolingen* vertrok den 4 Mei, met verlof tot herstel zijner gezondheid, naar *Celebes* en werd den 8 Julij daaraanvolgende uithoofde van ziekte eervol uit zijne betrekking ontslagen. (3)

Achtereenvolgend werden als nu tot onderwijzer bij deze school benoemd *F. Daijers* (4) en *N. Pol*, (5) welke benoemingen echter op verzoek weder werden ingetrokken, en eindelijk *G. van Mill*, (6) welke laatste op den 30 October aankwam en den 4 November in functie trad.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 19 December 1860 no. 24/132.
(2) » » » 12 April 1861 no. 19/136.
(3) » » » 8 Julij 1861 no. 38/138.
(4) » » » 8 Julij 1861 no. 38/138.
(5) » » » 31 Augustus 1861 no. 61/139.
(6) » » » 5 October 1861. no. 57/141.

Gedurende de ontstentenis van eenen onderwijzer heeft de kweekeling *Hennevelt* het onderwijs gaande gehouden.

Het openbaar examen met prijs uitdeeling had plaats den 27 December.

Bij die gelegenheid bleek het, dat van den onderwijzer *van Mill* mag verwacht worden, dat spoedig een aanmerkelijke vooruitgang in het onderwijs zal plaats vinden.

Het schoolgebouw wordt steeds gebezigd als hulphospitaal voor de expeditionaire troepen.

Het onderwijs wordt gegeven in een tot schoolgebouw en onderwijzerswoning ingehuurd particulier huis.

Leermiddelen en schoolmeubelen zijn in voldoenden staat.

Bij de Subcommisse van onderwijs werd wegens vertrek eervol ontslagen het lid *L. Ullmann*, en in diens plaats benoemd *C. A. Schuak* Majoor, Militaire Kommandant te *Bandjermasin*.

MAKASSAR.

Gouvernements 3e lagere school.

In het begin des jaars was aan deze school als waarnemend onderwijzer werkzaam de onderwijzer *J. van Hout*, zijnde de onderwijzer *T. A. Corporaal* den 1 December 1860 overleden.

Den 20 Februarij 1861 aanvaardde de nieuw benoemde onderwijzer *H. R. van Heekeren* (1) zijne functiën als onderwijzer aan deze school.

De onderwijzer *J. van Hout* bleef tot Mei aan die school toegevoegd, toen hij bij de 2e school werd overgeplaatst, en de ondermeester der 1e school *A. G. Nitschke*, toen tijdelijk bij de tweede school gedetacheerd, weder naar zijne standplaats terugkeerde.

De kweekeling *A. Niels* was het geheele jaar bij de school werkzaam.

Het openbaar examen, hetwelk tamelijk bevredigend was, en de prijsuitdeeling aan de leerlingen hebben, op den 11 Julij plaats gehad.

Het besloten examen vond op den 20 December plaats.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 19 Januarij 1861 no. 53/134.

De uitkomsten dezer examina gaven redenen tot tevredenheid, en kon van den toestand en den gang van het onderwijs eene gunstige getuigenis worden afgelegd.

De opkomst ter school was bevredigend en het gedrag der leerlingen goed.

Het getal leerlingen bedroeg op 1 Januarij 17,
bijgekomen 8,
te zamen 25,
vertrokken 5,
dus aanwezig onder ultimo December 20,
waarvan *13* jongens en 7 meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *17*.

Het schoollocaal, de meubelen en leermiddelen verkeeren in goeden staat.

Bij het personeel der leden van de Subcommissie te *Maros* hebben geene mutatiën plaats gehad.

BONTHAIN.

Deze school staat onder de leiding van den zendeling van het Nederlandsch Zendeling-genootschap *A. Goudswaard*.

Ter belooning van de voortdurend door hem belangloos bewezen zeer goede diensten in het geven van onderwijs aan de christenjeugd te *Bonthain*, is hem eene gratificatie toegekend van *f 600*. (1)

Het onderwijs had in het afgeloopen jaar geregeld plaats.

De opkomst der kinderen liet, tengevolge van de te *Bonthain* geheerscht hebbende koortsen van Mei tot en met November nog al te wenschen over.

Zijn de vorderingen van enkele leerlingen daardoor minder gewenscht, die der meeste gaven reden tot bijzondere tevredenheid.

Bij den aanvang des jaars bedroeg het getal leerlingen 44,
bijgekomen 18,
te zamen 62,
vertrokken 9,
aanwezig op ultimo December 53.

(1) Gouvernements besluit dd. 8 April 1861 no. 41.

Van die kinderen behooren 1 te *Saleijer*, 15 *te Boelecomba en de overige te Bonthain* te huis.

De leermiddelen en schoolmeubelen zijn in goeden staat en voldoende voorhanden.

Het schoollocaal en de woning van den zendeling vereischen reparatiën, om welke redenen door de Subcommissie aan het hoofd van gewestelijk bestuur het verzoek is gedaan, om den toestand dier gebouwen te doen onderzoeken en de noodige herstellingen te doen, als ook om eene speelplaats nevens het schoolgebouw te doen oprigten.

Hierop is van dien hoofd-ambtenaar de mededeeling ontvangen, dat ter zake het noodige voorstel aan de Regering is gedaan.

BIMA.

Ter behoeve van het onderwijs te *Bima* is door het Gouvernement eene som van *f 30* s' maands beschikbaar gesteld (1) voor bezoldiging van eenen onderwijzer aldaar.

Als een gevolg van dien werd *P. R. Brouwer* als onderwijzer door de Subcommissie benoemd (2) onder genot eener bezoldiging van *f 30* 's maands, en heeft de benoemde onderwijzer zijne betrekking op den 21 October aanvaard.

Aangezien groote behoefte bestond aan schoolmeubelen, zoo is de gezaghebber van *Bima* door de Subcommissie gemagtigd tot inkoop van het benoodigde.

Te kort is de school nog in werking om veel over het onderwijs te kunnen oordeelen. Aanvankelijk ging alles ordelijk en geregeld toe.

AMBOINA.

Gouvernements 1e lagere school.

De 1e. school telde op 1 Januarij 57 leerlingen,
sedert zijn er bijgekomen 32,
te zamen 89,
vertrokken 19,
aanwezig op ultimo des jaars 70,

(1) Gouvernements besluit dd. 22 April 1861 no. 8.

(2) Besluit Subcommissie van onderwijs dd. 17 Junij 1861 no. 17.

van welke *39* jongens en *31* meisjes.

Het getal gratis leerlingen was *28*.

De opkomst ter school is, met uitzondering van een paar maanden, toen de cholerine heerschende was, vrij geregeld geweest.

Het voorgeschreven besloten examen, dat bevredigend was, heeft in dit jaar plaats gevonden op den 27 Junij, terwijl het openbaar examen in het laatst van December werd gehouden.

De toestand van het onderwijs mag als bevredigend worden aangemerkt.

Het personeel is, sedert het indienen van het laatste verslag, onveranderd gebleven, zijnde alleen het tractement van den ondermeester *Beek*, die inmiddels den 3den rang heeft verkregen, (1) verhoogd met *f 25* en alzoo gebragt, op *f 100* 's maands. (2)

De school wordt voortdurend in hetzelfde doelmatige locaal gehouden, terwijl de toestand der meubelen en leermiddelen gunstig is.

Het personeel bestaat uit eenen onderwijzer van den 2den rang; een ondermeester, bezittende den 3den rang, en een kweekeling.

Gouvernements 2e lagere school.

De 2e school telde op 1 Januarij 136 leerlingen,
sedert zijn bijgekomen 36,
te zamen 172,
vertrokken 27,
aanwezig op ultimo des jaars 145 leerlingen,

van welke *129* jongens en *16* meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *82*.

De opkomst ter schole laat weinig te wenschen over.

Het voorgeschreven besloten examen, dat in deze school mede bevredigend is geweest, heeft in dit jaar plaats gevonden op den 28 Junij; terwijl het openbaar examen in het laatst van December gehouden is.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 13 April 1861 no. 50/135.
(2) » » » 3 Augustus 1861 no. 44/139.

De toestand van het onderwijs ook in deze school mag als voldoende aangemerkt worden.

Het personeel is sedert het indienen van het laatste verslag, onveranderd gebleven. De onderwijzer *L. E. Boijer* heeft, na aflegging van een voldoend examen voor de Hoofdcommissie van onderwijs te *Batavia*, den 2den rang verkregen, terwijl de ondermeester *Benz* na voldoend afgelegd examen voor de Subcommissie den 3den rang heeft behaald, en later eene tractements-verhooging van *f 25* 's maands erlangd.

Deze school wordt gehouden in een gehuurd locaal.

Het plan en de begrooting voor een nieuw schoolgebouw is reeds ingediend, zoodat er vooruitzigt bestaat, dat ook de 2de school spoedig een eigen locaal zal bezitten.

De schoolmeubelen en leermiddelen bevinden zich in den besten staat.

Het personeel der Subcommissie van onderwijs heeft de volgende verandering ondergaan; als:
het vertrek van den President wegens bevordering naar elders, en de benoeming in diens plaats van den heer *D. Boes Lutjens*, Assistent-Resident en Magistraat, het vertrek van het lid *Mr. L. Hovij* naar *Java*, en de benoeming in diens plaats van den heer *Mr. R. van Goens*, President bij den Raad van Justitie.

BANDA.

Het aantal leerlingen op deze school bedroeg op 1 Januarij 100,
bijgekomen 29,

te zamen 129,
vertrokken 41,

aanwezig op het einde des jaars 88,
waarvan *68* jongens en *20* meisjes, verdeeld in *drie* klassen.

De *eerste* klasse telde *18* leerlingen, de *tweede 22* en de *derde 48* leerlingen.

In het vorige verslagjaar beliep het getal leerlingen *100*.

De oorzaak der vermindering in het aantal schoolgaande kinderen wordt door de Subcommissie toegeschreven aan den

weinigen ijver van den besturenden onderwijzer, en de minder goede behandeling der schoolkinderen.

Vele ouders hebben uithoofde van een en ander hunne kinderen van de school genomen.

Omtrent den toestand van het onderwijs kan geen gunstig berigt gegeven worden; er wordt weinig en slecht geleerd.

Voorstellen zijn mitsdien aanhangig om uit zijne betrekking te ontheffen den besturenden onderwijzer dezer school, die hoewel vroeger niet ongunstig bekend te *Banda*, ten gevolge van ongesteldheid en andere bijkomende hem kwellende omstandigheden den lust in zijn vak schijnt te hebben verloren.

De mutatiën in het hulppersoneel hebben zich bepaald tot de overplaatsing van den ondermeester *C. H. L. Croes* in gelijke betrekking naar de Gouvernements lagere school te *Batavia* (1) en tot de aanstelling van *H. P. de Vries*, tot kweekeling op een maandelijksche bezoldiging van *f 15.* (2)

Op het einde des jaars was alzoo het onderwijzers personeel, navolgender wijze zamengesteld:

H. Obertop, besturend onderwijzer,
J. J. H. de Bell, ondermeester,
C. Broekhuijzen, kweekeling en
H. P. de Vries. «

De *Bell* en *Broekhuijzen* hebben, na aflegging van het daartoe voorgeschreven examen, eene acte van toelating als onderwijzer van den *vierden* rang verkregen. (3)

Het schoolmeubelair is in goeden staat en de leermiddelen zijn tamelijk voldoende.

Gedurende 1861 zijn op hun verzoek eervol als leden der Subcommissie van onderwijs ontslagen, wegens vertrek *K. F. van Langen*, Kapitein militaire Kommandant (4) en *Ds. E. J. C. van den Berg*, Predikant der Protestantsche gemeente, (5) en ter vervanging dier leden zijn benoemd *C. G. Heiligers*, Kapitein militaire Kommandant, oud lid der

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 8 November 1860 no. 17/130.
(2) » » » 25 Julij 1861 no. 46/139.
(3) » » » 5 Junij 1861 no. 92/136.
(4) Gouvernements Besluit dd. 25 April 1861 no. 7.
(5) Besluit Resident van Banda dd. 9 September 1861 no. 937/38.

Subcommissie van onderwijs te *Samarang* (1) en *F. S. Sauerbier*, particulier, oud lid der Subcommissie van onderwijs te *Bandjermasin.* (2)

TERNATE.

Deze school werd eenige dagen na de aankomst van den voor deze plaats benoemden onderwijzer *F. C. Willemsz* op den 28 Maart, na alzoo 5 maanden gesloten te zijn geweest, weder geopend, en het onderwijs op nieuw aangevangen.

Het aantal leerlingen was sedert de heropening der school tot *32* gestegen, meest allen kinderen van zeer jongen leeftijd, die naauwelijks eenige maanden onderwijs hadden ontvangen.

Over de gemaakte vorderingen dezer leerlingen viel bij het openbaar en besloten examen weinig te zeggen.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *16.*

De opkomst ter schole was goed.

Het schoolgebouw is ruim en luchtig, maar dient spoedig eene zware reparatie te ondergaan.

MENADO.

De Subcommisse van onderwijs had in den loop dezes jaars weder alle reden van tevredenheid over den goeden gang in het onderwijs.

Aan den besturend onderwijzer *L. G. van der Hoek* werd (3) eene belooning van *f 450* toegekend, voor het geheel alleen besturen der school gedurende een tijdsverloop van zes maanden.

Veel heeft de onderwijzer verloren door den dood van den ijverigen en zeer geschikten hulponderwijzer *H. Postma*, die den 12den Augustus overleden is.

In October werd als ondermeester op eene bezoldiging van *f 100* s' maands aangesteld *L. Mangindaan*, die den 3den onderwijzersrang bezit.

Bij het personeel der Subcommissie van onderwijs had

(1 en 2) Gouvernements besluit dl. 8 October 1861 no. 51.
(3) » » » 6 October 1860 no. 12.

slechts eene verandering plaats, namelijk dat als President optrad de Resident *C. J. Bosch*, in plaats van den naar *Banka* vertrokken Resident *C. Bosscher*.

Het schoolgebouw is hoogst ondoelmatig, en het is wenschelijk, dat een geschikter locaal worde aangewezen.

Het schoolmateriëel is vrij wel in orde.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars 65,
bijgekomen 26,
te zamen 91,
afgevoerd 20,
aanwezig op het einde des jaars 71,
waarvan *46* jongens en *25* meisjes.

Het getal gratis leerlingen bedroeg *12*.

De meeste leerlingen, die de school verlieten, waren boven de *15* jaren; *2* jongelingen werden zeevarenden, *1* trad in dienst als volontair en *1* werd schrijver op het Residentie bureau.

In Julij werd in plaats van het openbaar, een besloten examen gehouden.

Zulks geschiedde op verzoek van den onderwijzer, die door ziekte van den hulponderwijzer geruimen tijd zonder ondermeester was geweest.

Het openbaar examen met de prijsuitdeeling had in December plaats.

Beide examens gaven ruime stof tot tevredenheid.

TIMOR.

Op ultimo December van het vorige jaar bedroeg het getal leerlingen 28,
en vertrokken er 5,
te zamen 23.

Gedurende den loop van het jaar zijn er bijgekomen 13, zoodat op ultimo Dec. van het verslagjaar aanwezig waren 36.

Van deze zijn *31* van Europesche, en *5* van Amboinesche ouders.

Het jaarlijksch openbaar examen is uithoofde van ziekte

der kinderen niet gehouden. Bij het besloten examen zijn nitsdien prijzen uitgedeeld.

De stand van het onderwijs in de laagste klasse liet volgens het oordeel der Subcommissie zeer veel te wenschen over.

Daarentegen zag men in de hoogste klasse, dat het langer voortgezet onderwijs vrnchten draagt van zeer bevredigenden aard.

Het schrift was schoon, het met zuiver Hollandsche uitspraak gelezene werd verstaan en vlug ontleed, het rekenen werd redelijk begrepen.

In de overige vakken waren de vorderingen bevredigend. Alleen het rekenen uit het hoofd liet bij enkelen te wenschen over.

De Subcommissie verliet deze klasse bij het examen niet zonder tevreden te wezen over den onderwijzer *H. L. le Bruijn*, wiens taak bij de verdeeling der school in *drie* klassen, te zamen *zes* afdeelingen, zeer moeijelijk is.

Het zingen was is alle klassen liefelijk.

Het schoolgebouw bevindt zich in goeden staat en beantwoordt aan zijne bestemming.

Het meubelair voldoet minder.

De President der Subcommissie, de heer *W. L. H. Brocx* is wegens ziekte afgetreden en vervangen door den heer *S. Esser*.

HOOFDSTUK III.

STAAT van het Schoolwezen onder de inlandsche Christenen, ontleend aan de rapporten van de onderscheidene Subcommissiën van onderwijs.

Inlandsche Christenschool te Depok.

Gedurende het afgeloopen jaar werd het onderwijs even als in *1860* gegeven aan *51* leerlingen, van welke gemiddeld *47* daags de school bezochten.

Voor schoollocaal werd het kerkgebouw gebezigd.

In de behoefte aan localiteit voor het geven van onderwijs zal echter weldra zijn voorzien, vermits in 1860 op kosten der *Depoksche* gemeente een net steenen schoollocaal in aanbouw kwam, en thans bijna voltooid is.

De zendeling-leeraar *J. P. R. F. Gonggrijp* oefende over het onderwijs een gewenscht toezigt uit, en door Mevrouw *Gonggrijp* werd elken morgen aan de groote meisjes onderrigt gegeven in handwerken, tot in de maand November, toen zij door eene zware ziekte werd aangetast, welke een einde aan haar leven maakte.

Omtrent het voorkomende aan het slot van het verslag over 1860 wordt hier aangeteekend, dat het denkbeeld om door den zendeling-leeraar zelven onderwijzers te doen vormen, uithoofde van daaraan verbonden bezwaren, voor als nog in advies is gehouden.

AMBOINA.

Het afgeloopen schooljaar kenmerkte zich onder anderen, door den algemeenen brief der Subcommissie van onderwijs

gerigt aan de schoolmeesters der geheele residentie, welke onder den titel van *Surat jang nam* op de pers van het Nederlandsch Zendeling- genootschap te *Amboina* werd gedrukt.

De Subcommissie bedoelde met dezen algemeenen brief, om eenige uitbreiding te geven en regelen voor te schrijven ten aanzien van eenige aangelegenheden der inlandsche scholen, waaromtrent bij het reglement van 1855 niet voldoende wordt voorzien.

De in dit stuk opgenomen bepalingen aangaande het verdeelen der schoolkinderen, de regeling der kerkdienst, en de verhouding der inlandsche schoolmeesters ten aanzien der dienstdoende zendeling- leeraren, was dringend noodig geworden, aangezien de reeds ontstane verwikkelingen daaromtrent van dag tot dag nadeeliger op den goeden gang van zaken dreigden in te werken.

Wijders werd in dit jaar voltooid de druk van het bekende werk van *Bunjan*: eens christen- reize naar de eeuwigheid.

Dit boek, hoezeer niet direct bestemd voor de scholen, vond bij den Ambonees zoo veel bijval, dat de achtervolgend afgedrukte bladen, zoo van de pers, werden ingekocht.

Gelijk reeds bij eene vorige gelegenheid werd medegedeeld, werden de platen voor dit werk in *Nederland* opzettelijk vervaardigd, en zal dus dit boek eerlang, geheel voltooid, kunnen worden uitgegeven, en een allezins nuttig en aangenaam geschenk wezen voor den christen- inboorling dezer landen.

Voor het overige zullen de mutatiën en veranderingen in het afgeloopen jaar, die eene opzettelijke vermelding verdienen, nader blijken, wanneer van iedere school afzonderlijk op de gebruikelijke wijze een kort verslag wordt gegeven.

Gouvernements- school te Hative-besar.

Deze school bezit twee even kundige als ijverige schoolmeesters, *W. Noija* der 2e en *J. M. Samallo* der 4e klasse.

De school verkeert voortdurend in bloeijenden toestand, maar het kost in de daad de meeste inspanning en volharding om de zaken in goeden gang te houden. Gelukkig de

schoolmeester, wanneer hij in het negorij-hoofd een man vindt, die hem de zware taak gemakkelijk maakt, of althans niet tegen werkt; maar wanneer de regent iedere gelegenheid aangrijpt om het den meester lastig te maken, dan waarlijk heeft de inlandsche onderwijzer eene hoogst moeijelijke taak te vervullen. De verslagen der beide schoolmeesters, overeenkomstig artikel *35*, bij den schoolopziener ingediend, dragen van die feitelijke tegenwerking zoo vele blijken, dat de schoolopziener het van zijnen pligt heeft geacht, de aandacht der Subcommissie hierbij te bepalen, onder overlegging tevens der daartoe betrekkelijke bescheiden.

De school telt *200* schoolkinderen, van welke ieder der meesters *100* leerlingen te onderwijzen heeft.

Gouvernements-school te Noussanive.

Deze school telde over het afgeloopen jaar *245* leerlingen, van welke bij het einde dezes jaars *31* moesten worden ontslagen, terwijl een gelijk getal werd opgenomen.

Blijkens het door den schoolopziener gehouden examen, hebben vooral de kinderen der eerste klasse goede vorderingen gemaakt, en is de school over het geheel genomen in goede orde. Gelijk echter in schier iedere negorij, zoo ook zijn hier eenige ouders, die zeer nalatig zijn in het getrouw ter school zenden hunner kinderen.

Bij artikel *30* van het schoolreglement is bepaald, dat ouders of voogden, nalatig bevonden wordende, in het getrouw ter school zenden hunner kinderen of pupillen, zullen worden beboet met *10* centen voor iederen schooltijd, die door een kind zonder wettig verlof is verzuimd.

De toepassing van deze bepaling gaat evenwel hoogst moeijelijk.

In de negorij *Noussanive* en daaronder sorterende kampongs was de boete in negen maanden tijds opgeloopen tot *f 334.10*, zoodat sommige nalatige ouders eene grootere som hadden te betalen, dan hunne beperkte middelen toelieten.

Bij artikel *11* van het reglement zijn omschreven de straffen, die het den meester geoorloofd is toe te passen, ter handhaving van tucht en orde.

Volgens het gevoelen van den schoolopziener zijn deze straffen geheel ondoelmatig, en niet zelden de oorzaak van allerlei klagten en twisten tusschen regent en schoolmeester, en kwam het mitsdien den schoolopziener wenschelijk voor in dezen staat van zaken eenige wijziging te brengen.

Artikel *21* van meergemeld reglement legt wijders den schoolmeester de verpligting op, om naauwkeurige geboorte en sterfteregisters aan te houden, een iegelijk in zijne gemeente. Nu verklaren volgens berigt van den schoolopziener echter de schoolmeesters, dat slechts in zeldzame gevallen aangifte bij hen wordt gedaan van geboorten of ook van sterfgevallen.

Vermits op het verzuim te dezer zake geen de minste poenaliteit is gesteld, en dus geheel aan het believen der gemeenteleden is overgelaten, zoo is van de meesters niet te vergen, dat aan het boven omschreven voorschrift door hen worde voldaan. Nogtans is het aanhouden van ordelijke en naauwkeurige geboorte-registers eene allezins wenschelijke zaak, niet slechts in verband met artikel *29* van het schoolreglement, maar ook geheel in het belang der bevolking zelve, daar toch bij gemis van ordelijke en naauwkeurige registers, de wet op de huwelijken van inlandsche christenen (Staatblad dd. 28 Mei 1861 no. 38.) tot velerlei bezwaar aanleiding moet geven.

De schoolopziener vestigde mits deze de aandacht ook op deze omstandigheid, opdat daaromtrent de noodige maatregelen kunnen worden genomen.

Aan het hoofd der school te *Noussanive* staat de verdienstelijke onderwijzer der 1ste klasse *C. L. Huwae*, bijgestaan door den onderwijzer der 1ste klasse *E. C. Pattiasina*.

Overeenkomstig het voorschrift der Subcommissie is de school verdeeld in 2 afdeelingen, iedere afdeeling in 4 klassen, van welke *123* leerlingen komen voor *Huwaë* en de andere ten getalle van *122* voor *Pattiasina*.

Het schoolgebouw te *Noussanive* is in goede orde, doch de beide schoolmeesters-woningen bijna onbewoonbaar.

Gouvernements-school te Mardika.

Deze zeer uitmuntende school staat onder de leiding van

den schoolmeester der 3de klasse *P P. Risakotta*, met een getal van *100* leerlingen, voor verre het grootste deel kinderen van inlandsche burgers.

In de maand December werd deze school onder anderen bezocht door Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal, bij welke gelegenheid de oudere leerlingen blijken gaven van hunne gemaakte vorderingen, en vooral ook in rekenkunde zeer voldeden.

Scholen in het gebergte van Lejtimor, Eiland Ambon.

In het gebergten van *Lejtimor*, bevinden zich *negen* scholen, ze zijn:

1e. *Gouvernements-school te Soja Diatas.*

Deze school is van weinig beteekenis, als tellende slechts *16* leerlingen, zij staat onder de leiding van den schoolmeester der 4de klasse *J. Ch. Nanholij.*

Het door den schoolopziener gehouden examen, voldeed in geenen deele.

2e. *Gouvernements-school te Hatalaai.*

Het alhier gehouden examen door den schoolopziener liep in alle opzigten zeer bevredigend af, en gaf mitsdien de verdienstelijke onderwijzer *J. Latuherw* andermaal blijken van voortdurende inspanning en volhardenden ijver. Een misverstand met den regent maakte later zijne overplaatsing noodzakelijk. Zijn vervanger is de onderwijzer der 4de klasse *J. H. Soumokil*; voorheen schoolmeester en daarna tijdelijk regent te *Ameth* op het eiland *Noussalaut.*

Bij het einde des jaars hebben *6* jongens en *4* meisjes de school verlaten, daarentegen zijn een *9* tal kinderen opgenomen zoodat het aantal schoolgaande kinderen *81* bedraagt.

De nieuwe kerk is in aanbouw.

Het ameublement der school laat veel te wenschen over, en de schoolmeesters-woning vereischt een geheel nieuw dak en verdere reparatie.

3e. *Gouvernements-school te Nakoe.*

Den 26 Maart had in deze school het gewone jaarlijksche

examen plaats, en getuigde op nieuw van den voortdurenden ijver van den dienstdoenden onderwijzer.

De school telt *74* leerlingen, van welke *31* gedeeltelijk zeer goed, de anderen redelijk en minder goed lezen, en naar evenredigheid in de andere vakken van onderwijs gevorderd zijn.

4e. *Gouvernements-school te Kilang.*

Eene uitmuntende school onder eenen uitmuntenden onderwijzer. De school telt *69* leerlingen, van welke *46* over het geheel volkomen goed lezen.

De school te *Kilang* levert het bewijs op, welke gelukkige uitkomsten kunnen worden verkregen, wanneer een goed onderwijzer aan het hoofd der gemeente staat en door een degelijk regent in zijnen arbeid wordt ondersteund. Dáár hoort men geene klagten, dáár vallen alle schoolboeten weg, alles gaat een gelukkigen en geregelden gang, kerk en school zijn in bloeijenden toestand, en er is een tevreden en arbeidzaam volk.

In deze school worden uitmuntend gezongen de door den schoolopziener uit het Hoogduitsch overgebragte Gesänge fur vier stimmen.

5e. *Gouvernements-school te Ema.*

Ook deze school werd door den schoolopziener op zijne inspectie reis in zeer goede orde bevonden. Van de *106* leerlingen zijn er *48*, die goed en *18*, die nog meer of min gebrekkig lezen, en naar evenredigheid in andere vakken van onderwijs, overeenkomstig de tafel van werkzaamheden, zooals die door de Subcommissie van onderwijs is voorgeschreven, vorderingen hebben gemaakt. Kerk, school en schoolmeesterswoning zijn in goede orde, en de opkomst der leerlingen was over het geheel vrij goed.

6e. *Gouvernements-school te Hoekoerila.*

Een onbeduidend schooltje van slechts *12* leerlingen onder den onderwijzer der 3de klasse *L. P. Talahatu.*

Deze kleine negorij bezit geen schoolgebouw, en komen dus de kinderen in de voorgaanderij der woning van den

meester om onderwezen te worden. In vergelijking van andere scholen zijn de kinderen in ieder opzigt zeer achterlijk.

7e. *Gouvernements-school te Leaharij.*

Insgelijks eene school van weinig beteekenis met *39* leerlingen, die echter over het geheel trouw de school bezoeken. Het kerkje is in goeden staat, de schoolmeesterswoning daarentegen geheel bouwvallig.

8e. *Gouvernements-school te Roetong.*

De gemeente te *Roetong* verkeert over het geheel genomen in geen gunstigen toestand.

De openbare godsdienstoefening wordt door slechts weinigen bijgewoond.

De schoolmeester *J. E. Risakotta*, die in den loop van dit jaar tot 3de klasse bevorderd werd, heeft er eene zeer zware taak.

De kinderen hebben over het geheel uitmuntende vorderingen gemaakt, en mag er voor de toekomst op eenen beteren zedelijken toestand der gemeente gehoopt worden.

Van de *50* kinderen, die het onderwijs bijwoonden, zijn er *28*, die zeer goed lezen.

In de maand December hebben niet minder dan *16* leerlingen de school verlaten, en zijn slechts *3* opgenomen, waardoor het aantal schoolgaande kinderen op *37* zal worden teruggebragt.

9e. *Gouvernements-school te Hoetoemoerie.*

De school te *Hoetoemoerie* verkeert voortdurend in den meest bloeijenden toestand. Zij werd dagelijks door *168* leerlingen bezocht, die in ieder opzigt uitmuntende vorderingen hebben gemaakt.

Volgens aanteekeningen van den schoolopziener, gedurende de examens, loopt het onderwijs over de ondervolgende punten.

Rekenen, regel van drieën, gewone breuken,

Beginselen der tijdrekenkunde,

Zangkunst, vierstemmig. Beginselen van de theorie der zangkunst.

Sommige kinderen kennen uit het hoofd de berijmde psal-

men, van psalm één tot *73*; en vele andere psalmen zingen de kinderen zonder fout, waarvan sommige vierstemmig.

Kerk en schoolgebouw zijn in goede orde, het ameublement der school is echter onvoldoende.

De school staat onder de leiding van den schoolmeester der 3de klasse *J. R. Nanlohij*, bijgestaan door den schoolmeester der 4de klasse *M. A. Lilipalij;* de eerste heeft *85*, de andere *83* leerlingen te onderwijzen.

Scholen in den omtrek van de baai van Ambon.

In den omtrek der baai van *Ambon* bevinden zich *12* inlandsche scholen.

1e. *Gouvernements-school te Amahoesoe.*

Met *120* leerlingen onder den onderwijzer der 2de klasse *E. P. Soumokil*, bijgestaan door den onderwijzer der 4de klasse *G. Nanlohij*.

Beide onderwijzers betrachten hun pligt, en verkeert mitsdien de school in verblijdenden toestand, hoezeer dan ook de schoolmeesters er geene gemakkelijke taak hebben.

2e. *Genootschaps-school te Galala.*

De genootschaps-school te *Galala* onder den onderwijzer *A. Z. Latumanuweij* is in zeer bevredigenden toestand.

Van de schoolpligtige kinderen bezochten *56* meer of min geregeld de school, en maakten zeer goede vorderingen.

Met het einde des jaars had een elftal den ouderdom bereikt om de school te verlaten, terwijl slechts een vijftal is opgenomen. Van de *55* leerlingen vond de schoolopziener er *31*, die zeer goed konden lezen.

3e. *Gouvernements school te Hallong.*

Bij deze school werd in den loop des jaars aangesteld de onderwijzer der 3de klasse *P. D. Lilipalij*, vroeger werkzaam te *Rooij* op het eiland *Saparoea*.

De school verloor met het einde des jaars 7 leerlingen, terwijl geene kinderen in de termen vielen om opgenomen te worden.

Onder den vorigen onderwijzer was deze school merkbaar achteruit gegaan, thans echter is weder eenige vooruitgang te bespeuren.

4e. *Genootschaps-school te Lata.*

Deze school is onder de leiding van den onderwijzer *L. Manusama* over het geheel in zeer bevredigenden toestand.

De opkomst der leerlingen, uitsluitend kinderen van burgers, was over het geheel zeer goed. Schoolgebouw en meesterswoning zijn in goeden staat.

5e. *Genootschaps-school te Negeri-lama.*

Eene zeer goede school met *44* leerlingen.

De onderwijzer *J. D. Nendissa* betracht voortdurend zijn pligt, bezit het vertrouwen der gemeente, en alles gaat er ordelijk en geregeld toe.

6e. *Genootschaps-school te Waaijhero.*

De onderwijzer in deze gemeente *J. Tanamal* is zeer ijverig, doch heeft veel te kampen met onwillige burgers, die de bevolking uitmaken der *vier* gehuchten, wier kinderen in de school te *Waaijhero* onderwijs genieten. Deze gehuchten zijn: *Waaijhero* met *39* schoolpligtige kinderen.

Nania	»	*23*	idem.
Doerian patah	»	*14*	idem.
Hunoth	»	*8*	idem.
	Totaal	*84*	kinderen.

Door de buitengewoon zware regens in dit jaar, was de opkomst der kinderen in de maanden Julij, Augustus en September zeer onregelmatig, vermits de sterk gezwollen riviertjes, die in het hooge gebergte van *Hitoe* ontspringen, niet dan met omzigtigheid gepasseerd konden worden, althans door kleine kinderen.

Het schoolgebouw en de meesterswoning zijn in goeden staat.

7e. *Genootschaps-school te Poka.*

Gelijk te *Waaijhero* zoo ook hadden de zware stortregens te *Poka* een nadeeligen invloed op den geregelden gang der school, zoodat van *46* kinderen soms niet meer dan *30* en

bij zeer ongustig weêr zelfs niet meer dan *15* kinderen ter school kwamen.

8e. *Gouvernements-school te Roemah-tiga.*

Weinige jaren geleden verkeerde deze school in minder gunstigen toestand, en moest geacht worden eene der geringste te zijn van het geheele eiland.

Sedert kwam zij onder den onderwijzer *C. Mustamu*, en nu duurde het ook niet lang of de vruchten van goeden arbeid kwamen aan het licht, zoodat het onderwijs op deze school thans gunstig mag genoemd worden.

Op den 28 Augustus hield de schoolopziener het gewone examen, en was verrast door de uitnemende vorderingen in den laatsten tijd gemaakt.

De door den meester zelven vervaardigde aardglobe, volgens een model door den schoolopziener geleverd, werd met veel juistheid behandeld.

Een der vlugste leerlingen, een jongen van omstreeks 12 jaar, gaf zeer goede antwoorden over de aarde, beschouwd als hemelligchaam, over de cirkels, de linie, de keerkringen, poolcirkels, paralellen en meridianen, zoodat slechts weinige teregtwijzingen noodig waren. Ook de kaart van *Nederlandsch-Indië* werd zeer wel behandeld.

Het was inderdaad jammer, dat deze onderwijzer het niet met den regent der negorij kon vinden, waardoor zijne overplaatsing naar elders noodig werd, zijn vervanger is *B. Lanisamputtij*.

9e. *Gouvernements-school te Hatoe.*

De schoolmeester in deze gemeente *J. H. Mustamu* was in den laatsten tijd voortdurend sukkelend, zoodat de school er zeer onder leed, weshalve dan ook voor die school tijdelijk een kweekeling van het instituut werd afgestaan.

10e. *Gouvernements-school te Lilibooi.*

Ook in deze gemeente hadden verwikkelingen plaats tusschen het kampongs-hoofd en den schoolmeester, zoodat deze laatste verplaatst moest worden.

11e. *Gouvernements-school te Allang.*

De onderwijzer *D. Lejhitoe* werd door den schoolopziener voorgedragen voor pensioen.

In de maand Mei werd de school overgenomen door den onderwijzer der 4e. klasse *Th. Lilipalij*, en er bestaat dus vooruitzigt, dat spoedig beterschap in het onderwijs zal worden bespeurd.

12e. *Genootschaps-school te Allang.*

Behalve de Gouvernements-school te *Allang* met *149* leerlingen, onderhoudt ook het Nederlandsch Zendeling-genootschap in deze gemeente eene school met *106* leerlingen.

De onderwijzer *Lainsamputtij* ging in de maand September over in de dienst van het Gouvernement en werd vervangen door *J. Metekohij*, op een tractement van *f 15* 's maands.

De overplaatsing der beide onderwijzers eerst kortelings geschied zijnde, zoo zal eerst bij eene volgende gelegenheid verslag kunnen worden gegeven van den staat van het onderwijs. Voor als nog kunnen beide scholen niet onder de uitmuntende worden geteld.

Scholen op het Oostelijk gedeelte van het eiland Ambon.

Gouvernements school te Passo.

Het in den loop des jaars tweemaal gehouden examen gaf reden tot tevredenheid.

Van de *72* leerlingen waren er *25* die goed, en een *11* tal dat nog eenigzins gebrekkig las. Het rekenen, dat bij een vorig examen te wenschen overliet, ging thans ook wat beter.

Gouvernements-school te Soelie.

De onderwijzer dezer school *J. A. Siwalette* werd in den loop van dit jaar bevorderd tot schoolmeester 2e klasse. Het gehouden examen getuigde van den voortdurenden ijver des onderwijzers. In de maanden Julij, Augustus en Septem-

ber heerschte er onder de schoolkinderen eene epidemische ziekte, die nadeelig werkte op den gang van zaken, maar voor het overige gelukkig afliep, daar slechts één kind aan de ziekte bezweek.

Gouvernements-school te Tial.

Een schooltje van weinig beteekenis, tellende slechts *8* leerlingen. Deze negorij, gelijk eenige andere op den hoek des eilands, was voorheen niet anders, dan over zee te bereiken, en vermits de zee daar ter plaatse gedurende den oostmousson bijna altijd onstuimig is, zoo liet de communicatie zeer veel te wenschen over. Op eene zijner vorige reizen maakte de schoolopziener op dit gebrek opmerkzaam, en wees, na plaatselijk onderzoek de middelen aan om in dit bezwaar te voorzien. Thans heeft men van *Soelie* naar *Tial* eenen bruikbaren weg.

Gouvernements-school te Waaij.

De school te *Waaij* telde over het afgeloopen jaar *118* leerlingen, onder den onderwijzer der 1ste klasse *D. J. Mannpassa.*

Met uitzondering van de maanden Augustus en September was de opkomst der kinderen in dit jaar beter dan voorheen, hetgeen vooral aan de goede zorgen van den regent moet worden toegeschreven.

Genootschaps-school te Waaij.

Onder den schoolmeester *N. Ririmasse* is deze school over het geheel in zeer bevredigenden toestand. Het door den schoolopziener gehouden examen getuigde op nieuw, dat aan de school veel moeite werd besteed. Zij telde over het afgeloopen jaar *127* leerlingen, van welke *34* der eerste klasse zeer goed en *25* nog gebrekkig lazen, en naar evenredigheid in alle andere vakken van onderwijs vorderingen hadden gemaakt. Een *14* tal leerlingen zal met het einde des jaars de school verlaten, en een even groot getal worden opgenomen.

Afdeeling Hila (Eiland Ambon.)

In de afdeeling *Hila*, eiland *Ambon*, zijn slechts twee

scholen, die uitsluitend door kinderen van burgers worden bezocht; zij zijn:

1e. *Genootschaps-school te Hila.*

Onder den onderwijzer *J. Pattipilohij* met 27 leerlingen.

In de maand Februarij begaf zich de schoolopziener naar deze afdeeling om er het gewone jaarlijksche examen te houden.

Volgens de schoolrol schijnt de opkomst der kinderen nog al tamelijk geregeld te zijn, nogtans kon bij het examen niet worden bespeurd, dat er vooruitgang heeft plaats gehad, hetgeen voor een goed deel aan de ziekelijkheid van den meester zal moeten worden toegeschreven. Het kerkje te *Hila* ziet er zindelijk en goed uit, maar de schoolmeesterswoning is geheel vervallen, zoodat last is gegeven tot den opbouw van eene nieuwe woning.

2e. *Gouvernements-school te Lariekie.*

Onder den schoolmeester der 2de klasse *P. A. Lalopua*, met *20* leerlingen, van welke *3* de school verlieten en *3* anderen werden opgenomen. Het zijn grootendeels armoedige burgers, die deze kampong bewonen; van daar dat de eenigzins opgeschoten kinderen hunne ouders al vaak behulpzaam moeten zijn om het noodige levensonderhoud te zoeken, en mitsdien de opkomst der kinderen in het geheel niet geregeld is.

Inlandsche Christen-scholen op het Eiland Haroekoe.

Het eiland *Haroekoe* bezit in het geheel *zes* inlandsche christenscholen; zij zijn:

1e. *Gouvernements-school voor de gemeenten van Haroekoe en Sameth.*

Aan het hoofd dezer school staat de opperschoolmeester *C. M. Haullussij*, bijgestaan door den onderwijzer *W. M. Manuhutu.*

Volgens de schoolrol was de opkomst der kinderen zeer goed. Op last der Subcommissie van onderwijs werd de school verdeeld in twee gelijke afdeelingen, zoodat als nu *Haullussij* verantwoordelijk is voor de kinderen uit de

afdeeling *Haroekoe*, en *Manuhutu* voor die van *Sameth*, benevens de kinderen van burgers.

De school telt *189* leerlingen.

2e. *Gouvernements-school te Wassoe.*

De school telde over het afgeloopen jaar *55* leerlingen, van welke *28* goed en een *4* tal nog gebrekkig las. Het schoolgebouw en de schoolmeesterswoning zijn in goede orde, en de opkomst der kinderen is over het geheel zeer geregeld.

3e. *Gouvernements-school te Aboroe.*

De onderwijzer *L. J. Reawaruw* werd in den loop van dit jaar bevorderd tot onderwijzer der 2de klasse, terwijl voor de school werd toegestaan een tweede onderwijzer, zijnde *F. A. Tentua*, die van *Thamahoe* (eiland *Saparoea*) herwaarts werd overgeplaatst.

Van *131* kinderen zijn er *73*, die lezen, van welke *48* zeer goed en *25* gebrekkig. Het schoolameublement is onvoldoende. en het schoolgebouw veel te klein, terwijl ook voor den 2den meester nog geene woning is gebouwd.

4e. *Gouvernements-school te Hoelalioe.*

Met *178* leerlingen.

Op voordragt van den Assistent-Resident van *Saparoea* werd de onderwijzer *F. Sahupala* overgeplaatst naar *Itawaka* (eiland *Saparoea*) en vervangen door *D. S. Mustamu.*

De 2de onderwijzer voor deze school is *A. Manuhutu*, voorheen werkzaam te *Jeroesoe*, eiland *Roma*, (Zuid wester eilanden). Slechts *24* kinderen kunnen gezegd worden tamelijk goed te lezen, hetgeen in vergelijking van andere scholen al zeer weinig is. Er is geen twijfel aan, dat de school onder *Mustamu* echter spoedig zal vooruit gaan.

5e. *Gouvernements-school te Karioe.*

De onderwijzer der 1ste klasse *J. A. Manusama* bezweek in den loop van dit jaar, na langdurig sukkelen. Hij werd vervangen door den onderwijzer der 3de klasse *J. L. Wattimena.*

De school telde over het afgeloopen jaar *54* kinderen.

Een schoolgebouw bestaat in deze negorij niet, weshalve het kerkje tevens voor school wordt gebruikt.

De leermiddelen laten veel te wenschen over.

6e. *Gouvernements-school te Oma.*

Thans zijn te *Oma* werkzaam de onderwijzers *J. W. Pattinasaranej* en *P. D. Lejhitoe*, van welke de eerste *71* en de tweede *58* leerlingen te onderwijzen heeft. Het schoolgebouw is in goeden staat, maar het ameublement onvoldoende, waarvoor, volgens artikel *24* van het reglement, de regent heeft te zorgen.

Zoo ook is er voor den 2den schoolmeester nog geene woning gebouwd.

Voor rekening van het Gouvernement worden alzoo voor de 7 Christengemeenten op het eiland *Haroekoe* onderhouden *6* scholen, met *10* schoolmeesters voor een getal van *736* leerlingen, welke *10* onderwijzers te zamen 's jaars aan tractement genieten *f 1908*, behalve hetgeen voor 's lands rekening aan schoolbehoeften wordt besteed.

Het Eiland Saparoea.

Op het eiland *Saparoea* wordt door het Gouvernement een *twaalftal* scholen onderhouden; zij zijn.

a.	te *Saparoea* en *Thiouw*	} een	school	met	300	leerl. onder	3	onderwijzers.
b.	» *Ouw*	»	»	»	174	» »	2	»
c.	» *Oelath*	»	»	»	132	» »	2	»
d.	» *Sirrij Sorrij*	»	»	»	140	» »	2	»
e.	» *Paperoe*	»	»	»	113	» »	2	»
f.	» *Booi*	»	»	»	177	» »	2	»
g.	» *Toehaha*	»	»	»	208	» »	2	»
h.	» *Jhamahoe*	»	»	»	182	» »	2	»
i.	» *Nolloth*	»	»	»	188	» »	2	»
k.	» *Hawaka*	»	»	»	138	» »	2	»
l.	» *Porto*	»	»	»	145	» »	1	»
m.	» *Haria*	»	»	»	281	» »	2	»
		totaal			2178	leerl. onder	24	onderw.

Uit deze opgave blijkt dat op het eiland *Saparoea* niet

minder dan *2178* inlandsche kinderen onderwijs ontvangen van *24* onderwijzers, onder welke een opper-schoolmeester, voor wie uit 's lands kas besteed wordt eene som van *f 3744* 's jaars, behalve de jaarlijksche geschenken van zwart laken aan de schoolmeesters, en hetgeen aan boeken, pennen en papier wordt ten koste gelegd, die ook ieder jaar insgelijks voor rekening van het Gouvernement worden verstrekt. En wanneer nu eerlang, overeenkomstig het Gouvernements besluit dd. 12 October 1857 no. 51, al de scholen zullen begunstigd zijn met het aantal onderwijzers, waarop zij volgens het aangehaalde besluit aanspraak hebben, dan zal die som verhoogd moeten worden, en ruim *f 4000* bedragen.

Omtrent de school ter hoofdplaats *Saparoea* moet worden aangeteekend, dat het oude schoolgebouw is afgebroken, en de kinderen alsnu onderwijs ontvangen in eene tot dat einde opgerigte *Saboeä*. Meesters en kinderen kunnen zich voor eene wijl in dit gebouw behelpen, doch het is wenschelijk, dat er te *Saparoea* voor het groot getal kinderen een doelmatig gebouw worde opgerigt.

Volgens getuigenis der onderwijzers hadden de kinderen gedurende de zware en aanhoudende regens veel te lijden, zoodat er niet weinige ziek werden, omdat zij gedurende een groot deel van den dag in eene opene pendoppo aan wind en weder waren blootgesteld, hetgeen dan ook ten gevolge had, dat de opkomst der kinderen te wenschen overliet.

Wijders werd in den loop van dit jaar een der hulponderwijzers van *Jhamahoe* overgeplaatst naar *Aboroe* op het eiland *Haroekoe*, terwijl aan den hoog bejaarden onderwijzer *Latupejrisa* te *Hawaka* een welverdiend pensioen werd toegelegd.

Behalve deze *twaalf* scholen, is de reeds hoog bejaarde weduwe *Latumahina* met hare dochter nog altijd werkzaam te *Kampong-mahoe*, in een schooltje, hetwelk een *40* tal leerlingen bevat.

Van wege het Nederlandsch Zendleing-genootschap ontvangt zij eenigen onderstand, terwijl anders het onderwijs door haar geheel kosteloos wordt gegeven.

Het Eiland Noussalaut.

Noussalaut bezit op eene bevolking van *3000* zielen, verdeeld in *7* negorijen, *6* inlandsche christen-scholen met *8* schoolmeesters, die aan tractement genieten de som van *f 1476*, behalve schoolbehoeften en jaarlijksche geschenken aan de schoolmeesters.

Deze scholen zijn:

a.	te	*Sila* en *Lejnitoe*	} eene school	met	92	leerl.	onder 1	onderwijzer.
b.	»	*Titiwaaij*	»	»	220	»	» 2	»
c.	»	*Aboeboe*	»	»	124	»	» 1	»
d.	»	*Akoon*	»	»	76	»	» 1	»
e.	»	*Ameth*	»	»	214	»	» 2	»
f.	»	*Nalahija*	»	»	96	»	» 1	»
				Totaal	822	leerl.	onder 8	onderwijzer.

De mutatiën met betrekking tot het personeel der schoolmeesters op het eiland *Noussalaut* over het afgeloopen jaar waren als volgt: de tweede onderwijzer te *Titiwaaij R. L. Wakanno* werd, op een daartoe strekkend verzoek van aanverwanten, overgeplaatst naar het eiland *Boeroe* en in zijne plaats benoemd de onderwijzer van *Boeroe H. P. Matulapelwa*, wiens overplaatsing wenschelijk was geworden.

De eerste onderwijzer te *Ameth J. L. Wattimena* werd op zijn verzoek overgeplaatst naar *Kaajëbobo*, en in zijne plaats benoemd *J. Latuheru* van *Hatalaai*.

Eindelijk werd de onderwijzer van *Akoon M. W. Matakupan* almede op zijn verzoek overgeplaatst naar *Boano*, ter vervanging aldaar van den onderwijzer *M. Hukom*, die *Matakupan* verving als onderwijzer voor *Akoon*.

Zuidkust van Ceram.

Langs de Zuidkust van *Ceram* zijn door den opstand der *Alfoeren* twee scholen te niet gegaan, waarvan eene voor rekening van het zendeling-genootschap (*Waaijsamoe*) de andere (*Hatoesoea*) voor rekening van het Gouvernement werd onderhouden.

De *10* overige scholen op *Ceram* zijn:

a. te *Lokkie* voor rekening van het zendeling-genootschap, met *30* leerlingen onder 1 onderwijzer.

b. » *Piroe*, *Tonoenoe* en *Ettij* met *40* leerlingen onder 1 onderwijzer.

c. » *Kaaijbobo* met *304* leerlingen onder 3 onderwijzers.

d.	» *Kamarian* en *Seruawan*	»	150	»	» 1	»
e.	» *Tihulale*	»	64	»	» 1	»
f.	» *Roemahkaai*	»	89	»	» 1	»
g.	» *Elpapoetie* dat is *Paulohij* en *Samasoeroe*	»	218	»	» 2	»
h.	» *Makarikie*	»	100	»	» 1	»
i.	» *Amaheij*	»	212	»	» 2	»
k.	» *Awahija*, *Waraka*, *Apisano* en *Tananahuw*	»	83	»	» 1	»

Totaal 1290 leerlingen onder 14 onderwijzers.

Waaruit dus blijkt, dat thans op de binnenkust bestaan *10* scholen onder *14* onderwijzers met *1290* leerlingen.

De mutatiën ten aanzien van de scholen op *Ceram* waren als volgt:

De onderwijzer *P. Rikumahu* werd in den loop van dit jaar bevorderd tot onderwijzer der 2de klasse, en tevens overgeplaatst naar *Tihulale*; waar de school onder den onderwijzer *J. Anakotta* in min gunstigen toestand verkeerde.

Genoemde onderwijzer is op pensioen gesteld.

De onderwijzer der 1ste klasse te *Kaaibobo J. Kuhuwaël* werd overgeplaatst naar de *Aroe-eilanden* en vervangen door *L. J. Wattimena*, die van *Ameth* naar derwaarts werd overgeplaatst.

De negorij *Kamarian*, die ook in het vorige jaar groot

gevaar liep verloren te gaan, is door snelle en doelmatige maatregelen behouden. De schoolmeester aldaar werd overgeplaatst naar de negorij *Makariki*, en vervangen door den schoolmeester der 2de klasse *S. Hukom.*

Gelijk over het geheel genomen, de scholen op de zuidkust van *Ceram* achterlijk zijn bij die van de andere eilanden dezer Residentie, en speciaal bij die van het eiland *Ambon*, zoo laat de school te *Kamarian* veel te wenschen over. Van de *150* schoolpligtige kinderen, was soms niet meer dan een derde deel aanwezig, en zelfs werd er een *20*tal kinderen opgegeven, die de school geheel verzuimden; zoo ook moet worden aangeteekend, dat het ameublement der school nog altijd zeer onvoldoende is. Voor het overige doet de meester *Hukom* zijn best, zoodat hij nog, in weerwil van het slordig schoolgaan der kinderen, *33* leerlingen had, die vrij goed lazen.

Te *Makarikie* verkeert het schoolgebouw in geheel onbruikbaren staat.

Vermits echter de oude negorij in een moeras was aangelegd, hetwelk bij hoog water niet zelden geheel onder liep, zoo is last gegeven om de geheele negorij te verplaatsen, waarmede men reeds een aanvang heeft gemaakt. Van deze omstandigheid nu zoude gebruik worden gemaakt om ook eene nieuwe school en kerk te bouwen.

De Gouvernements-school voor de *Alfoeren* van *Awaija*, *Waraka*, *Apisano* en *Tananahuw* ging onder den onderwijzer *Wattimenâ* niet vooruit; hij werd mitsdien naar elders overgeplaatst, en de vorige onderwijzer *M. Anakotta* werd op nieuw in dienst gesteld, en bij deze zijne oude gemeente geplaatst, waar hij door de *Alfoeren* goed werd ontvangen.

Deze onderwijzer *Anakotta* heeft bij den opstand op *Ceram* zeer belangrijke diensten kunnen bewijzen en heeft zich van zijne vaak moeijelijke en gevaarlijke ondernemingen steeds met het meeste beleid gekweten.

Het Eiland Boano.

De christengemeente te *Boano* bezit eene school met *116* leerlingen, onder welke slechts *26*, die tamelijk goed lezen.

Gelijk op de binnenkust van *Ceram* zoo ook hier, heeft de

onderwijzer een dubbel zwaren arbeid, omdat de taal van het dagelijksch leven niet is de maleische, maar eene geheel eig enaardige volkstaal. Wanneer dus de kinderen ter school komen, verstaan zij vaak geen woord maleisch, zoodat de eerste paar jaren doorgaans besteed moeten worden om hen bekend te maken met en te oefenen in de taal, waarin wordt onderwezen. Van daar dan ook dat al deze scholen geen gelijken tred kunnen houden met die der andere eilanden.

De onderwijzer der 2de klasse *J. M. Hukom* werd overgeplaatst naar *Akoon* (eidand *Noussalaut*), terwijl die van *Akoon* hem verving te *Boano*. De schoolmeesterswoning en het schoolgebouw zijn beide in vervallen toestand.

Het Eiland Manipa.

Op het eiland *Manipa* bestaat slechts ééne school met *28* leerlingen.

De onderwijzer daar ter plaatse *J. P. Nanlesij* werd ontslagen en voorloopig vervangen door den onderwijzer der 4de klasse *P. Pelupesij*.

Het Eiland Boeroe.

Ook het eiland *Boeroe* heeft slechts een schooltje met *28* leerlingen, zijnde uitsluitend kinderen van aldaar gevestigde inlandsche burgesj. Deze menschen, meestal van *Ambon* afkomstig, spreken maleisch, hetgeen voor de school van veel belang is, daarom heeft dan ook deze school onder hare *28* leerlingen er *22*, die vrij goed lezen.

De opkomst der schoolkinderen is over het geheel vrij wel.

De onderwijzer *H. P. Matulapelwa* werd in den loop van dit jaar naar elders verplaatst, en vervangen door *R. L. Wakanno*, een allezins geschikt onderwijzer, die voorheen met lof werkzaam was te *Durdjella* (*Aroe eilanden*).

Aroe Eilanden.

Op de *Aroe eilanden* worden door het Gouvernement onderhouden *drie* scholen ten behoeve der kleine christen- ge meenten; zij zijn:

1e. te *Durdjella* of *Durdjala*, onder den schoolmeester *H. Lopulalan*.

2e. te *Wokan*, onder den schoolmeester *Ph. Simatauw*, en

3e. te *Wangel*, onder den schoolmeester *M. Picaulij*.

In den loop van dit jaar werd de 1ste onderwijzer van *Kaaibobo J. Kuhuwaël* afgezonden om een der onderwijzers op de *Aroe eilanden* aftelossen. Het stoomschip, met hetwelk hij zou vertrekken, kreeg echter te *Banda* eene andere bestemming, zoodat *Kuhuwaël* daar achter bleef, in afwachting van scheepsgelegenheid. Door deze veranderde bestemming van het stoomschip bleven ook de andere schoolmeesters te *Aroe* verstoken van hunne tractementen, die zij gedurende eene reeks van maanden te goed hadden.

Zuidwester Eilanden.

De *Zuidwester eilanden* bezitten in het geheel *vijf* scholen, alle voor rekening van het Gouvernement, van welke *een* op het eiland *Makisser* onder den onderwijzer *J. Lakahena* met *103* leerlingen. Voorts *Marna* met *50*, *Soeboesoer* met *5* en *Kota lama* met *48* leerlingen.

Het eiland *Moä* heeft een school onder den onderwijzer *J. J. Lekahena*, gelijk ook het eiland *Roma*, onder den onderwijzer *F. F. H. Pattij*. Van beide deze schoolmeesters kwamen in het afgeloopen jaar geene berigten, en hebben dus ook deze menschen op hunne afgelegen en zeldzaam bezochte eilanden, zich moeten behelpen, zonder eenigen toevoer van de zijde hunner aanverwanten; evenmin hebben zij eenig tractement kunnen ontvangen.

Gelijk over het geheel de betrekking van inlandsche schoolmeester geenzins benijdenswaardig is, zoo hebben de onderwijzers op de *Zuidooster* en *Zuidwester eilanden* inderdaad eene zware en moeitevolle taak, die alleen daardoor eenigermate verbeterd zou kunnen worden, wanneer de bezoekreizen der daarvoor bestemde ambtenaren geregeld ieder jaar konden plaats hebben.

Het eiland *Lettij* heeft *twee* scholen van welke *één* te *Saraai*, onder den onderwijzer *O. Lestumi*, de andere te *Serwaroe* onder den onderwijzer *F. Saparuwej*. Slechts eene enkele maal was de schoolopziener in den loop van dit jaar in de mogelijkheid, om met een handelsvaartuig aan deze menschen eenig berigt te doen toekomen, en van daar te ontvangen. Volgens hunne mededeeling was de opkomst

der kleinere kinderen nog al redelijk wel, beklagen zij zich echter, dat hunne leerlingen, zoodra zij wat grooter worden, willekeurig van de school wegblijven.

Hoezeer nu bij sommige plaatsen nog melding gemaakt is moeten worden van de minder goede verstandhouding der inlandsche christen-schoolmeesters met de regenten in eenige negorijen der *Molukkos*, zoo blijkt het evenwel, dat reeds veel ten goede heeft uitgewerkt de aanschrijving bij missive van den 1sten Gouvernements Secretaris dd. 28 Julij 1859 no. *1699*b. inhoudende:, dat uit het algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in *Nederlandsch-Indië* over 1858 der regering is gebleken, dat bij sommige regenten in de *Molukkos* tegenwerking bestaat ten aanzien van het onderwijs en de schoolmeesters;"

» dat mitsdien de Gouverneur der *Molukkse Eilanden* wordt uitgenoodigd dienaangaande een onderzoek in te stellen, en om casu quo tegen dusdanige handelingen te doen waken."

Instituut van het Nederlandsch Zendeling-genootschap.

Het instituut ter opleiding van inlandsche onderwijzers is voortdurend in den besten toestand. De kweekelingen leeren met lust en inspanning om zich voor te bereiden voor hun eind-examen, hetwelk gewoonlijk in de maand Maart wordt gehouden. Ten einde daarin te slagen, ontvangt een *12* tal hunner sints eenigen tijd privaat-lessen bij den hoofdonderwijzer, in de behandeling der globe, wiskundige aardrijksbeschrijving, en de beginselen der natuurkunde.

Het gedrag der leerlingen was over het afgeloopen jaar geheel bevredigend.

Slechts één der adspiranten moest wegens wangedrag worden weggezonden, terwijl een der oudere kweekelingen in eene lagere klasse werd teruggesteld, en welligt geheel zal moeten worden ontslagen.

Gedurende den afgeloopen hevigen en aanhoudenden regenmouson leden de kweekelingen van tijd tot tijd aan koortsen, die echter door het tijdig toedienen van geneesmiddelen spoedig werden bedwongen; voor het overige liet de gezondheids toestand niets te wenschen over.

Het gezamenlijk getal leerlingen van het instituut bedraagt thans *145*, waarvan *30* voor rekening van het Nederlandsch Zendeling-genootschap, *5* voor die van den hoofd-onderwijzer en de overigen voor rekening hunner ouders of verwanten.

Vermits al deze jongelieden in eenen ouderdom zijn, zoo hoogst gevaarlijk voor jonge ongehuwde menschen, zoo worden al hunne gangen met de meeste naauwgezetheid gade geslagen.

De verpligting, dat de oudste der klasse verantwoordelijk is voor de gedragingen zijner medeleerlingen, maakt het alleen mogelijk een voortdurend toezigt over het geheel te houden.

Daarenboven is de betrekking en verhouding van den hoofd-onderwijzer tot de kweekelingen geheel vriendschappelijk en vertrouwelijk, zoodat een enkel woord van afkeuring, hetwelk niet eens eene berisping behoeft te zijn, meer dan voldoende is om den afdwalende tot zijn pligt te brengen.

Heeft er onverhoopt een misstap plaats, gelijk in het afgeloopen jaar eenmaal het geval was, dan wordt niet door den onderwijzer, maar door de oudste kweekelingen uitspraak gedaan.

Met een weinig tact en kennis van den inboorling is het dan altijd gemakkelijk aan de zaak zoodanige leiding te geven, als de onderwijzer nuttig en noodig acht.

Drukpers van het Nederlandsch Zendeling-genootschap.

Het inlandsch onderwijs vindt voortdurend in deze drukpers een belangrijk hulpmiddel om de scholen van de benoodigde boeken te voorzien. *Bunjan's* christenreize, geheel in de taal des volks overgebragt, werd in dit jaar geheel afgedrukt en ingebonden, en is na ommekomst van slechts weinige maanden reeds voor de grootste helft uitverkocht.

Een herdruk van het vragenboek van *Brink* noodig geworden zijnde, werd dit almede in dit jaar op nieuw gedrukt en reeds aan de Subcommissie van onderwijs afgeleverd.

Wijders hield de schoolopziener in den loop van dit jaar zich onledig met de bewerking van *Zahn's Bibelgeschichte*, aan hetwelk echter ten behoeve der inlandsche schoolmees-

ters groote uitbreiding werd gegeven. Het geheele werk is voltooid en bevat niet minder dan ruim *1900* bladzijden schrift (gewoon formaat).

Aan het verzoek van belangstellenden, om insgelijks de kerkgeschiedenis van *Zahn* in het maleisch over te brengen, is nog niet voldaan. De schoolopziener is echter geheel bereid daartoe almede over te gaan, zoodra de middelen worden aangewezen om het reeds gereed liggende ter perse te brengen.

Gelijk meermalen is opgemerkt, blijft het gebrek aan degelijke boeken in de maleische taal altijd een groote hinderpaal. De inlandsche schoolmeester, met hoeveel zorg ook gevormd en opgeleid voor zijne gewigtige betrekking, heeft na het verlaten van het instituut bijna niets om door eigen oefening verder te komen, zoodat hij bijna levenslang moet teren op het genoten onderwijs in de kweekschool.

Reeds op bladzijde 197 van het algemeen verslag van den staat van het onderwijs over het jaar 1852 teekende de Hoofdcommissie van onderwijs aan, dat de bezwaren, voortvloeijende uit het gebrek aan doelmatige maleische leerboeken voor de inlandsche christenen, het onderwijs inderdaad belemmerden, en dat het van veel gewigt werd beschouwd, door het zamenstellen van geschikte maleische leerboeken, daarin te voorzien.

Uit gevoel der bestaande dringende behoefte, werden ook door het Gouvernement belooningen uitgeloofd voor het vervaardigen van maleische leerboeken, aangekondigd in de Javasche Courant van den 30 Junij 1858 no. 52.

Naar aanleiding van dit een en ander, heeft zich de hoofdonderwijzer van het instituut van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, tevens schoolopziener over de maleische scholen te *Amboina*, de heer *B. N. J. Roskott*, aan het werk gezet, ten einde in de vooral in de *Molukkos* zoo dringend gevoelde behoefte te voorzien.

In 1858 bood de Subcommissie van onderwijs te *Amboina* (1) der Hoofdcommissie een gedeelte van een manuscript aan, ter voorloopige beoordeeling, en gaf de Hoofdcommissie

(1) Missive Subcommissie van onderwijs te Amboina dd. 1 Nov. 1858 no. 67.

van onderwijs daarop ten antwoord (1), dat het werkje haren algeheelen bijval had verworven, en de heer *Roskott* in zijne verdienstelijke pogingen op de onverdeelde medewerking en ondersteuning der Hoofdcommissie kon staat maken.

Die arbeid is nu dit jaar geheel voltooid, en heeft de heer *Roskott* het manuscript aangeboden van een leesboek, getiteld:

Kitab pembadjaän guna sakalijen anakh-anakh midras die pulaw *Molukko*, baserta dengan sawatu pengadjaran akan Tihnu dunja, met verzoek magtiging te provoceren om dit werkje voor rekening van den lande te doen drukken ten getale van *4000* (*vier duizend exemplaren*), en wanneer aan dit werk de uitgeschreven belooning mogt worden toegekend, voor die gelden lijnwaden aan te koopen, om bij gelegenheid van schoolinspectiën als geschenken voor de schoolkinderen te kunnen dienen.

Dienovereenkomstig is dan ook door de regering beschikt door (2) te bepalen:

Eerstelijk: dat ter 's lands drukkerij zullen gedrukt worden *4050* exemplaren van het voorschreven werk.

Ten tweede: den Directeur der Producten en Civiele magazijnen aan te schrijven, te zijner tijd het noodige te verrigten nopens de bepaling van den prijs, waarvoor het bedoelde werk verkrijgbaar zal worden gesteld en nopens de aan den vervaardiger daarvan toe te kennen premie.

Ten derde: aan te teekenen, dat de vervaardiger van het bedoelde werk verlangt, dat de hem daarvoor toe te kennen premie hem worde uitbetaald in lijnwaden, geschikt om bij gelegenheid van schoolinspectiën als geschenken voor de schoolkinderen te dienen.

Nog werden door den schoolopziener ten behoeve dezer scholen in dit jaar bezorgd:

ten 1e. eene nieuwe kaart van het heilige land.

ten 2e. eene kaart van klein *Azië*, *Macedonië* en *Griekenland*, waarbij tot grondslag werden gelegd de kaarten uit den atlas van *Lapie*.

(1) Missive Hoofdcommissie van onderwijs dd. 7 Mei 1859 no. 48/111.

(2) Gouvernements besluit dd. 8 Augustus 1861 no. 20.

ten 3e. eene kaart met handleiding over *Nederlandsch-Indië.*

De schoolopziener is voornemens deze kaarten naar *Nederland* op te zenden, met verzoek aan bestuurderen van het Nederlandsch Zendeling-genootschap om deze te doen afdrukken en de noodige gelden daarvoor voor te schieten.

Wijders wordt aanteekening gehouden, dat de schoolopziener uit *Nederland* heeft ontvangen *4000* leijen met de noodige griffels, die in den aanvang van het volgende jaar zullen worden verdeeld.

MENADO.

Bij den aanvang des jaars bestonden in deze Residentie *175* inrigtingen voor openbaar onderwijs, welke sedert dien tijd met *vijf* zijn vermeerderd.

Zij zijn de volgende:

12 Gouvernements inlandsche christen-scholen in de *Minahassa.*
1 Gouvernements inlandsche christen-school te *Gorontalo.*
8 Gouvernements inlandsche christen-scholen op *Sangir.*
113 Genootschaps inlandsche christen-scholen in de *Minahassa.*
30 Negorij scholen in de *Minahassa.*
16 Negorij scholen op de *Sangir eilanden,* zijnde gezamenlijk
180 scholen.

Kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawanko.

De kweekschool voor inlandsche onderwijzers te *Tanawanko* staat voortdurend onder de leiding van den zendelingleeraar *N. Graafland* en telt *20* kweekelingen.

De leertijd van elk hunner is op *drie* jaren bepaald.

Inlandsche christen-scholen in de Minahassa.

A. Personeel. Aan het hoofd van elke school staat een meester, die naar evenredigheid van het getal kinderen door een of meer der verstgevorderde leerlingen wordt bijgestaan.

B. Schoolgebouwen. Deze worden door de negorijen daargesteld; op sommige plaatsen zijn zij in vrij goeden staat, op andere nog zeer slecht; veel hangt zulks af van de belangstelling der hoofden in het onderwijs.

C. Materieel. In de meeste scholen vindt men de noodige banken, tafels en schrijfborden.

D. Leerlingen. Kinderen van christenen en *Alfoe'en* kunnen op hun *zesde* jaar school komen en haar tot hun veertiende bezoeken.

Sommige ouders zijn er nog, die tamelijk onverschillig zijn omtrent het al of niet geregeld zenden hunner kinderen.

E. Vakken van onderwijs. Op de scholen wordt onderwijs gegeven in het lezen, schrijven, rekenen en zingen.

De leesboeken van *le Bruijn* en *N. Graafland* worden algemeen gebruikt.

De schriften der meeste kinderen zijn fraai.

Het rekenen bevat de vier hoofdregelen in geheele en gebroken getallen.

Zeer doelmatig is het werkje van den zendeling-leeraar *N. Graafland*; het bestaat uit *drie* deeltjes, het eerste bevat de hoofdregels met onbenoemde getallen, het tweede met benoemde getallen, het derde de tiendeelige breuken en den regel van drieën.

De zang op de meeste scholen is fraai.

Thans is uitgekomen een gezangboekje, bewerkt door den bestuurder der kweekschool. De melodiën zijn genomen uit de *zangvogeltjes*.

Ook is door het zendeling-genootschap gedrukt eene bijbelsche geschiedenis, uit het Duitsch vertaald door den zendeling-leeraar *Wilken*, welke op de scholen ingevoerd zal worden.

F. Examen. De zendeling-leeraars houden tweemaal 's jaars geregeld inspectie, ook worden de scholen nu en dan bezocht door den Resident of de kontroleurs.

Inlandsche christen-scholen op de Sangir eilanden.

Het onderwijs op de *Sangir eilanden* is nog steeds verre ten achter bij dat in de *Minahassa*.

Gedeeltelijk ligt de oorzaak daarvan bij de mindere ontwikkeling der meesters (meest allen *Sangirezen*), gedeeltelijk ook in de weinige medewerking, op sommige plaatsen zelfs tegenwerking der radja's.

De schoolgebouwen en het ameublement zijn over het algemeen nog in slechten staat.

Inlandsche christen-school te Gorontalo.

Aan het hoofd dezer inrigting staat een *Ambonees*. Dezelfde vakken worden onderwezen als op de scholen in de *Minahassa*.

Het getal leerlingen bedroeg omstreeks *30*.

Ook bestaat te *Gorontalo* nog eene inlandsche school voor kinderen van hoofden.

Aan het hoofd dier inrigting, welke circa *60* leerlingen telt, staat een meester, afkomstig van de kweekschool te *Tanawangko*.

De waarnemend predikant *F. H. Linemann*, lid der Subcommissie van onderwijs te *Menado*, die in October dezes jaars de christengemeente te *Gorontalo* bezocht, vond beide scholen in vrij goeden staat, vooral die der kinderen voor inlandsche hoofden.

BANDA.

Gouvernements inlandsche christen-school te Neira.

Het aantal leerlingen op deze school bedroeg op 1 Jan. 90,
bijgekomen 12,
te zamen 102,
vertrokken 19,
aanwezig op het einde des jaars 83,
waarvan *42* jongens en *41* meisjes, verdeeld in *4* klassen.

Het vorige jaar bezochten *90* kinderen de school.

Op deze en de overige Gouvernements inlandsche christenscholen in dit gewest worden geene schoolgelden betaald.

De oorzaak der vermindering in het aantal leerlingen is toe te schrijven aan het ontslag van eenige kinderen, wier ouderdom geen langer aanwezen in de school toeliet. De overigen zijn of ter Gouvernements lagere school, of door verhuizing der ouders, in eene der andere inlandsche christenscholen van dit gewest opgenomen.

In het algemeen laat de opkomst veel te wenschen over, hoofdzakelijk ten gevolge van den onwil der ouders,

om hunne kinderen dagelijks naar de school te zenden, waartegen aansporingen of strafbepalingen niets vermogen; ten andere door veelvuldige ongesteldheden van eene in het algemeen slecht verzorgd en gevoed wordende jeugd.

Openbare examina zijn in deze of de andere Gouvernements inlandsche christen-scholen niet gehouden, doch regelmatig wordt de school te *Neira* maandelijks tweemalen door een van de leden der Subcommissie bezocht, en naar de vorderingen der leerlingen onderzoek gedaan; terwijl de scholen te *Lonthoir*, *Aij* en *Rozengain*, zoo dikwijls de president of een van de leden der Subcommissie zich derwaarts begeven, insgelijks worden bezocht.

In de school te *Neira* is de toestand van het onderwijs over het algemeen gunstig te noemen, in verhouding vooral tot de kennis des onderwijzers en de vatbaarheid der leerlingen.

Het schrijven is van alle leerlingen goed, van sommige zelfs fraai te noemen; het rekenen tot en met de deeling geschiedt vlug en vaardig; de aardrijkskunde van het *Heilige land* met de daartoe in betrekking staande bijbelsche geschiedenis, wordt vrij wel gekend en het lezen is in het algemeen zeer goed.

Den onderwijzer *P. J. de Queljoe* was het geheele jaar het bestuur der school opgedragen.

Het voor deze school in gebruik zijnde tijdelijke locaal onderscheidt zich gunstig door ruimte en luchtigheid.

De schoolmeubelen zijn in goeden staat, maar de voorhanden leermiddelen, welke van gelijke soort zijn als die, vermeld in het verslag van 1857, zijn niet voldoende, evenmin als op de andere scholen in deze Residentie. De te *Amboina* gedane aanvraag om leermiddelen is slechts met de toezending van een gedeelte van het benoodigde kunnen worden beantwoord.

LONTHOIR.

Het aantal leerlingen op deze school bedroeg op 1 Jan. 14,
bijgekomen 2,
te zamen 16,

Transport 16,
vertrokken 5,

aanwezig op het einde des jaars 11,
waarvan *6* jongens en *5* meisjes, verdeeld in *4* klassen.

Het vorige jaar bezochten *14* kinderen de school.

De vermindering in het aantal kinderen is veroorzaakt door dat eenige leerlingen wegens gevorderden leeftijd de school hebben verlaten.

De toestand van het onderwijs op deze school is gunstig te noemen, sedert de tegenwoordige onderwijzer daarbij werkzaam is.

Het schrijven is zeer goed, het rekenen tot en met de deeling geschiedt vlug, het lezen is goed en verstaanbaar, ofschoon het gelezene niet algemeen wordt begrepen, en de aardrijkskunde van het *Heilige land* met de daar mede in verband staande bijbelsche geschiedenis wordt vrij wel gekend.

De vroeger bij deze school werkzaam zijnde onderwijzer *D. P. Tomasauw* is overgeplaatst naar *Amboina* (1) en te zijner vervanging is door de Subcommissie benoemd de onderwijzer *J. J. Sijahamenia* als zoodanig werkzaam op het eiland *Rozengain*.

Het tevens als school dienende kerkgebouw te *Lonthoir* is in goeden staat, even als de schoolmeubelen.

AIJ.

Het aantal leerlingen op deze school bedroeg op 1 Jan. 22,
bijgekomen 3,

te zamen 25,
vertrokken 2,

aanwezig op het einde des jaars 23,
waarvan *9* jongens en *14* meisjes, verdeeld in *4* klassen.

De toestand van het onderwijs is in den laatsten tijd op deze school verbeterd.

Hoezeer het schrijven nog te wenschen overliet, had daarentegen het rekenen tot en met de deeling zeer vlug en met

(1) Besluit Gouverneur der Molukken dd. 9 Maart 1861 no. 2.

oordeel plaats; de aardrijkskunde van het *Heilige land* en de daarmede in verband staande bijbelsche geschiedenis werden vrij wel gekend en het lezen geschiedde goed en duidelijk.

In het onderwijzend personeel heeft geene mutatie plaats gehad, en mitsdien was met het einde des jaars aldaar nog werkzaam de onderwijzer *P. Nanlohij*.

Het voor deze school gebezigd wordende locaal, waarin tevens de onderwijzer verblijf houdt, laat, wat ruimte en doelmatigheid betreft, te wenschen over.

De schoolmeubelen zijn in goeden staat.

ROZENGAIN.

Het aantal leerlingen op deze school bedroeg op 1 Jan. 11,
bijgekomen —
te zamen 11,
vertrokken 1,
aanwezig bij het einde des jaars 10,
waarvan *6* jongens en *4* meisjes, verdeeld in *4* klassen.

De toestand van het onderwijs te dezer schole is gunstig.

Lezen, schrijven en rekenen (tot en met de deeling), geschiedenis in het algemeen, en ook de aardrijkskunde van het *Heilige land*, met de daarmede in verband staande bijbelsche geschiedenis worden vrij wel gekend.

Van het onderwijzend personeel bij deze school is de meester *J. J. Sijahainema* door de Subcommissie op den 14 April 1861 overgeplaatst naar de school te *Lonthoir* en te zijner vervanging benoemd, de onderwijzer *J. C. Sepanea*, die door den Gouverneur der Moluksche eilanden naar deze Residentie is overgeplaatst. (1)

Het schoollocaal is in zeer goeden staat, even als de schoolmeubelen.

Als vermeldenswaardig wordt voorts nog medegedeeld dat het maandelijksch tractement der inlandsche christen onderwijzers van af den 1sten Julij 1861 is geregeld als volgt: (2)

(1) Besluit dd. 9 Maart 1861 no. 2.

(2) Gouvernements besluit dd. 12 Mei 1861 no. 5.

voor dien te *Neira* *f* 25,
idem » *Lonthoir* » 20,
» » *Aij* » 20,
» » *Rozengain* » 15.

Deze verbetering in de bezoldiging, benevens het vooruitzigt, na *20 jaren* dienst, volgens de daaromtrent bestaande bepalingen (1) in het genot te treden van een pensioen, hetwelk 2/3 bedraagt van het gedurende de *twee* laatste jaren genotene tractement, zijn van gunstigen invloed op den ijver van het onderwijzend personeel.

Wijders is nog ten behoeve dezer scholen jaarlijks een bedrag van *f 350* beschikbaar gesteld (2) voor het aanschaffen en verstrekken van leer- en leesmiddelen; en ofschoon daarmede in 1861 niet in allen deele in de behoefte is kunnen worden voorzien, minder door ongenoegzaamheid van gelden, dan wel door gebrek aan voldoenden voorraad van leermiddelen te *Amboina*, vleit de Subcommissie zich met de hoop dat in 1862 daarin op betere wijze zal worden te gemoet gekomen.

TERNATE.

Maleische school.

Betreffende de vorderingen der leerlingen valt op te teekenen, dat die der lagere klassen blijken van vooruitgang hebben gegeven, terwijl die der hoogere klassen op het eens bereikte standpunt bleven staan.

Het onderwijs bleef zich bij dezelfde vakken als vroeger bepalen.

Het getal scholieren bedroeg onder ultimo Dec. 1860 81,
in den loop van dit jaar zijn bijgekomen 6,
te zamen 87,
vertrokken 11.
Totaal 76.

Over de opkomst ter schole werd veel geklaagd.

Bij het onderwijzers- personeel hebben geene mutatiën plaats gehad. De leermiddelen zijn bij deze school voldoende.

(1) Gouvernements besluit dd. 25 April 1857 no. 12.
(2) » » » 22 April 1861 no. 15.

Het onderwijs wordt gegeven in het wees- of armenhuis, doch bij 's Gouvernements besluit van den 14 September 1859 no. 3, is tot den aanbouw van een schoollocaal een bedrag van *f* 4181 toegestaan; de aanbouw is echter wegens gebrek aan de noodige materialen voorloopig moeten gestaakt worden.

TIMOR.

Bij de *vijf* buiten de hoofdplaats op *Timor* aanwezige scholen zijn ingeschreven:

te *Babaoe*, 79 kinderen onder den onderwijzer *J. W. Makatita.*
» *Oisauw*, 63 » » » *L. Liskoën.*
» *Oisapa*, 44 » » » *S. Molle.*
» *Oliopada*, 76 » » » *F. Toumodokh.*
» *Oiboefoe*, 21 » » » *M. Johannis.*

Volgens verklaring der onderwijzers is het getal kinderen, die gezet, dat is zonder wettige verhindering, de school bezoeken, zeer gering. Wel zou een zeker getal, bijvoorbeeld te *Babaoe*, circa *60* kunnen aangegeven worden, dat dagelijks in de school gevonden wordt, maar dit getal bestaat telkens weder uit andere kinderen, en dit kan geene geregelde opkomst genoemd worden.

Koepang. De school op de hoofdplaats *Koepang* telt in het register *130* kinderen, onder het bestuur van den verdienstelijken onderwijzer *B. N. Noija.*

Op den 26 November werd examen gehouden. Er waren *85* scholieren tegenwoordig, meest allen goed gekleed en van een zindelijk voorkomen.

De vorderingen der leerlingen waren zeer goed. Er werd vierstemmig fraai gezongen, met levendigheid en vrijmoedigheid gelezen, en het gelezene meerendeels verstaan.

Van sommige leerlingen mogt het schrift fraai genoemd worden. Werd elders de rekenkunde niet verder gebragt dan tot de deeling met geheele getallen, en soms nog zeer gebrekkig, hier waren de leerlingen der eerste klasse geoefend in den regel van drieën met breuken.

In het algemeen munt de school te *Koepang* uit boven de andere scholen in de Residentie *Timor.*

Vele chinesche kinderen bezoeken ook deze school.

Babaoe. Op den 6 September had ook deze school examen. Er waren *101* leerlingen op de *Daftar Midras* of schoollijst ingeschreven, doch bij het onderzoek waren slechts *66* aanwezig.

De vakken van onderwijs bepalen zich tot lezen, schrijven, rekenen in de vier hoofdregels, bijbelsche geschiedenis en zingen.

Hoezeer de meester *Makatita*, een kweekeling van het instituut te *Amboina*, zich gunstig onderscheidt, kan de uitkomst van het gehouden onderzoek verre van goed genoemd worden.

Slordig schoolkomen der kinderen werd als de voorname oorzaak opgegeven. Naauwelijks een tiental van de honderd bezocht de school geregeld.

Oisapa. Hier had den 18 October het onderzoek naar de vorderingen der leerlingen plaats.

Van de *44* ingeschreven leerlingen waren er *42* tegenwoordig.

De toestand van het onderwijs, onder de leiding van den meester *S. Molle* mogt tamelijk bevredigend genaamd worden, in verband tot den jeugdigen leeftijd der meeste scholieren, en het ook hier bestaande gebrek van niet gezette opkomst ter school.

Oisauw. Den 14 December werd de school te *Oisauw* bezocht. Van *76* leerlingen op de schoolrol ingeschreven waren er *54* tegenwoordig. De meester *L. Liskoën* was eerst sedert weinige maanden in deze school werkzaam, zijnde de vorige leermeester naar het eiland *Rotti* overgeplaatst.

Over het geheel genomen was de stand van het onderwijs op deze school weinig bevredigend, en werd ook hier de zeer ongeregelde opkomst der scholieren als voorname oorzaak van gebrekkige vordering opgegeven.

Oliopada. Op deze school had het examen plaats den 15 November. Aanwezig waren 77 kinderen, slechts *3* minder dan de schoollijst aangaf. Het grootste deel dezer kinderen was goed gekleed en van een ordelijk voorkomen.

Onder de leiding van den meester *F. Toumodokh* werd de stand van het onderwijs tamelijk voldoende bevonden.

Oiboefoe. Van deze school is geen verslag van een gehouden examen ingekomen.

ROTTI.

Op het eiland *Rotti* zijn thans, zooals in het vorig verslag is aangeduid, *18* inlandsche christen-scholen in werking.

Die *18* scholen worden gevonden te:

Namen der Regentschappen.	Scholen.		Onderwijzers.		Kinderen.	
	van het gouvernement.	der gemeente.	van het gouvernement.	ondermeesters of helpers door de gemeente betaald.	ingeschreven.	die gezet ter school komen.
Baa.	1	»	1	»	114	73
Termanoe.	1	1	1	2	200	90
Keka.	1	»	1	»	100	75
Lole.	1	2	1	3	226	122
Thie.	1	2	1	2	153	84
Delha.	1	»	1	»	69	27
Oinale.	1	»	1	»	110	82
Dengka.	1	»	1	»	166	76
Lelain.	1	»	1	»	28	18
Korbaffo.	1	2	1	2	158	is niet opgegeven.
Lando.	1	»	1	»	114	
Ringouw.	1	»	1	»	258	
Oipau.	1	»	1	»	134	
Bilba.	1	2	1	2	307	
Dioe.	1	»	1	»	107	
Lelenoek.	1	»	1	»	40	
Bokae.	1	»	1	»	43	
Talae.	1	»	1	»	106	

Bovendien zijn er nog *9* gemeente-scholen, waarvan het bestaan in vroegere verslagen niet vermeld is.

Op sommige plaatsen zijn schoolmandoors door de *Radjas* aangesteld om de nalatige kinderen op te zoeken. Het schijnt echter dat deze helpers niet altijd met de noodige bezadigdheid en met overleg te werk gaan.

Het toezigt over deze scholen wordt uitgeoefend door de posthouders en zendelingen *Jackstein* en *Pape.*

Laatstgenoemde is echter, wat de scholen buiten zijne standplaats *Korbaffo* betreft, in dat toezigt door ziekte verhinderd geweest, terwijl ook de zendeling *Jackstein* door ziekte belemmerd is geworden in het rondreizen.

Daarentegen heeft de President der Subcommissie in al de Gouvernements-scholen behalve die te *Lolé* openbaar examen gehouden.

Het onderrigt op die scholen laat zeer veel te wenschen over.

Volgens de berigten der Subcommissie zijn de meesters op *Rotti* niet berekend voor hunne taak. Door gebrek aan bruikbare onderwijzers is ook nog niet kunnen overgegaan worden tot de oprigting van *twee* scholen te *Fialarang* en *Djenello*, waartoe door het Gouvernement de vergunning werd verleend.

Overal bestond gebrek aan schoolmeubelen en leermiddelen.

De schoolkinderen zijn voor het meerendeel van *Rottinesche* afkomst, zeer weinige *Timoresche* en slechts enkele *Savoesche* worden onder hen gevonden.

Het Lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië*, President der Hoofdcommissie van onderwijs.

H. C. VAN DER WIJCK.

Ter ordonnantie van de Commissie,

J. A. PATTIJN, *Secretaris.*

HOOFDSTUK IV.

KOSTEN van het lager onderwijs aan Europeanen en Inlandsche Christenen in *Nederlandsch-Indië.*

A. Geraamde kosten over 1861.

I. Hoofdcommissie van Onderwijs.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.		Bedragen.
BATAVIA.	Tractement aan een secretaris		
	(Jaarlijksch tractement . . .	ƒ 5400.—	
	(1ste, 2de, 3de, 4de en 5de tractements-verhooging	2950.—	
			ƒ 8350.—
	Tractement aan een kommies		2400.—
	» » klerken		1200.—
	» » een boodschapper . . .		120.—
	» » twee loopers		300.—
	Voor schrijf- en kantoorbehoeften voor het bureau		1300.—
	» verlichting van het bureau-locaal . .		264.—
			ƒ 13934.—

II. Onderwijs aan Europeanen en daarmede gelijkgestelden.

BANTAM.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . . .	540.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
		ƒ 1900.—
BATAVIA.	*1ste lagere school te Weltevreden.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	ƒ 4200.—
	» » » tweeden » . .	2400.—
	» » » derden » . .	1800.—
	Transporteren .	ƒ 8400.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.		Bedragen.
		Per Transport .	ƒ 3400.—
BATAVIA.	Indemniteit van huishuur aan een derden onderwijzer		960.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .		100.—
	Voor het schoonhouden van het schoolerf .		40.—
	2de lagere school te Weltevreden.		
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .		3000.—
	» » » tweeden » . .		2400.—
	» » » derden » . .		1500.—
	» » » vierden » . .		1200.—
	Indemniteit van huishuur aan een derden onderwijzer		960.—
	Idem aan een vierden onderwijzer . . .		960.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .		100.—
	Voor het schoonhouden van het schoolerf .		40.—
	3de lagere school te Weltevreden.		
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .		2400.—
	» » » tweeden » . .		1500.—
	» » » schoolbediende . . .		120.—
	Stads-school te Batavia.		
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .		2400.—
	» » » tweeden » . .		1500.—
	Indemniteit van huishuur aan een eersten onderwijzer		1200.—
	Idem aan een tweeden onderwijzer . . .		960.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .		100.—
	Particuliere schooloprigting te Tangkee (Batavia).		
	Tractement aan een leermeester . . .		120.—
	Lagere school te Meester-Cornelis.		
	Tractement aan een onderwijzer . . .		1200.—
	» » » schoolbediende . . .		60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de 1ste. 2de en 3de lagere school te *Weltevreden*, de stads-school te *Batavia* en de school te *Meester-Cornelis*		500.—
			ƒ 31720.—
BUITENZORG.	Tractement aan een onderwijzer . . .		ƒ 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem, van Januarij tot en met April 1861 . . . ƒ 120.—		
	Idem van Mei tot en met December 1861 » 480.—		600.—
	Tractement aan een bediende		60.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .		100.—
			ƒ 1960.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
KRAWANG.	Tractement van een onderwijzer te *Poerwakarta*	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1360.—
CHERIBON.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1360.—
TAGAL.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . . .	300.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Huur van een schoollocaal	300.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
		ƒ 1960.—
PEKALONGAN	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . . .	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1720.—
SAMARANG.	*1ste lagere school.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer .	ƒ 3600.—
	» » » tweeden » .	1800.—
	» » » derden » . .	1500.—
	Huishuur » » eersten » . .	900.—
	» » » tweeden » . .	600.—
	» » » derden » . .	360.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	160.—
	2de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Huishuur » » eersten » . .	900.—
	» » » tweeden » . .	600.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	120.—
	3de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Huishuur » » eersten » . .	900.—
	» » » tweeden » . .	600.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	120.—
	Transporteren .	ƒ 19960.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per Transport .	*f* 19960.—
SAMARANG.	*Hervormde Weeshuis-school.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1800.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	Huishuur » » » » . .	600.—
	Tractement aan een derden onderwijzer van Mei 1861	800.—
	Huishuur » » » » » » »	240.—
	R. C. Weeshuis-school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1800.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	» » » derden » . .	1200.—
	Huishuur » » eersten » . .	900.—
	» » » tweeden » . .	600.—
	» » » derden » . .	360.—
	Particuliere school te Salatiga.	
	Toelage aan een onderwijzer	1200.—
	1ste lagere school te Ambarama.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1800.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	Huishuur » » eersten » . .	900.—
	» » » tweeden » . .	600.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
	(Bij besluit dd. 16 Julij 1860 no. 55 voor 3 jaren toegestaan.)	
	2de lagere school te Ambarawa.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de 1ste, 2de en 3de lagere school te *Samarang*, de 2de lagere school te *Ambarawa* en de Weeshuis-scholen à f 100.— ieder	600.—
		f 33740.—
JAPARA.	Tractement aan een onderwijzer te *Pattie* .	*f* 1200.—
	» » » bediende » » .	60.—
	Voor aanmaak en onderhoud van meubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Japara* .	1200.—
	» » » bediende » » .	60.—
	Voor aanmaak en onderhoud van meubelen .	100.—
		f 2720.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
REMBANG.	Tractement aan een onderwijzer . . .	*f* 1200.—
	Huishuur aan idem	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een bediende	60.—
		f 1960.—
SOERABAIJA.	*1ste lagere school.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	*f* 3600.—
	» » » tweeden » . .	1800.—
	» » » derden » . .	1500.—
	Huishuur » » eersten » . .	960.—
	» » » tweeden » . .	720.—
	» » » derden » . .	720.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	80.—
	2de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	» » » derden » . .	1200.—
	» » » vierden » . .	1200.—
	Huishuur » » eersten » . .	960.—
	» » » tweeden » . .	720.—
	» » » derden » . .	720.—
	» » » vierden » . .	720.—
	Tractement » » schoolbediende . . .	80.—
	3de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Huishuur » » eersten » . .	960.—
	» » » tweeden » . .	720.—
	Tractement » » schoolbediende . . .	80.—
	Afdeeling Grissee.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Huur van een schoollocaal	120.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de drie lagere scholen te *Soerabaija* en de school te *Grissee* à *f* 100.— ieder . .	400.—
	Lagere school op het Marine-Etablissement.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	80.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 28420.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
MADURA.	Tractement aan een onderwijzer te *Bangkallang*	ƒ 1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Sumanap* .	1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 3080.—
PASOEROEAN.	Tractement aan een onderwijzer te *Pasoeroean* .	ƒ 1800.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan een onderwijzer	600.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Malang* .	1200.—
	» » een schoolbediende . . .	60.—
	Voor aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen bij de scholen te *Pasoeroean* en te *Malang* .	200.—
		ƒ 3920.—
PROBOLINGO.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1360.—
BEZOEKIE.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	Huishuur aan idem	600.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1960.—
BANJOEWANGIE.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1360.—
BANJOEMAAS.	Tractement aan een onderwijzer te *Banjoemaas*	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Tjilatjap* .	1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Poerbolingo*	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	96.—
		ƒ 4436.—
BAGELEN.	Tractement aan een onderwijzer te *Poerworedjo*	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Transporteren .	ƒ 1260.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per Transport .	ƒ 1260.—
BAGELEN.	Huishuur aan een onderwijzer	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Wonosobo* .	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 3630.—
KADOE.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1720.—
DJOKDJO-KARTA.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1800.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan een onderwijzer	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een tweeden onderwijzer van Mei 1861	800.—
	Huishuur aan idem	240.—
		ƒ 3600.—
SOERAKAR-TA.	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	ƒ 1800.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 3160.—
MADIOEN.	Tractement aan een onderwijzer te *Madioen* .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Ngawie* .	1200.—
	Huishuur aan idem	480.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 3200.—
KEDIRIE.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1360.—
SUMATRA'S WESTKUST.	*1ste lagere school te Padang.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	ƒ 2400.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	Huishuur » » » » . .	600.—
	Tractement » » schoolbediende . . .	120.—
	Transporteren .	ƒ 4320.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per Transport .	ƒ 4320.—
SUMATRA'S WESTKUST.	*2de lagere school te Padang.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1800.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	» » » derden » . .	1200.—
	Huishuur » » tweeden » . .	600.—
	» » » derden » . .	360.—
	Tractement » » schoolbediende . . .	120.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de 1ste en 2de lagere school à ƒ 100,— ieder	200.—
	Lagere school te Padang-Pandjang.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1800.—
	» » » schoolbediende . . .	120.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Lagere school te Fort de Kock.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1800.—
	» » » schoolbediende . . .	120.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 13340.—
BENKOELEN.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1800.—
	Huishuur aan idem	480,—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 2440.—
PALEMBANG.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1360.—
BANKA.	Tractement aan een onderwijzer van October tot en met December 1861	ƒ 300.—
	Huishuur aan idem	90.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	15.—
	Aanschaffing en onderhoud van schoolmeubelen van October tot en met December 1861 .	300.—
		ƒ 705.—
RIOUW.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan een onderwijzer	—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1360.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
ZUID- EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO.	Tractement aan een onderwijzer te *Bandjermasin*	*f* 1200.–
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Indemniteit van schrijfbehoeften aan den onderw.	88.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1448.—
CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.	*1ste lagere school te Makassar.*	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	*f* 1800.—
	Huishuur aan idem	720.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Huur van een schoollocaal	720.—
	Tractement aan een tweeden onderwijzer van Mei 1861	800.—
	2de lagere school te Makassar.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1200.—
	Huur van een schoollocaal	1080.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Huur voor onderwijzerswoning 2de lagere school .	400.—
	Afdeeling Maros.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de drie scholen à *f* 100.— ieder . . .	300.—
		f 3400.—
AMBOINA.	*1ste lagere school te Amboina.*	
	Tractement aan een onderwijzer . .	*f* 2400.—
	» » » schoolbediende . . .	95.—
	Huishuur aan een onderwijzer	600.—
	2de lagere school te Amboina.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1200.—
	» » twee onderwijzers der 3de klasse	360.—
	» » een schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan een onderwijzer	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	200.—
		f 5515.—
BANDA.	Tractement aan een onderwijzer . . .	*f* 2400.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan een onderwijzer	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 3160.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
TERNATE.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan een onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1720.—
MENADO.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Huishuur aan een onderwijzer	600.—
		ƒ 1960.—
TIMOR.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan een onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Schrijfbehoeften	25.—
		ƒ 1745.—
IN HET ALGEMEEN.	Voor bezoldiging van ondermeesters en kweekelingen	ƒ 50300.—
	Voor vijf- en tienjarige tractementsverhoogingen aan de onderwijzers, aandeelen in schoolgelden en personele toelagen	52000.—
	Voor schrijfbehoeften, boeken, schoolmeubelen en transport van boeken en goederen . .	4000.—
	Voor transport- en verblijfkosten van verplaatst wordende onderwijzers, enz.	voor memor.
	Voor uitgaven voor aanbouwen, reparatie van schoollocalen en onderwijzers woningen .	idem
	Totaal . .	ƒ 106300.—
	RECAPITULATIE.	
	Bantam	ƒ 1900.—
	Batavia	31720.—
	Buitenzorg	1960.—
	Krawang	1360.—
	Cheribon	1360.—
	Tagal	1960.—
	Pekalongan	1720.—
	Samarang	38740.—
	Japara	2720.—
	Rembang	1960.—
	Soerabaija	28420.—
	Madura	3080.—
	Pasoeroean	3920.—
	Probolingo	1360.—
	Bezoekie	1960.—
	Transporteren .	ƒ 124140.—

	Per Transport .	ƒ 124140.—
	Banjoewangie	1360.—
	Banjoemaas	4436.—
	Bagelen	3680.—
	Kadoe	1720.—
	Djokdjokarta	3600.—
	Soerakarta	3160.—
	Madioen	3200.—
	Kedirie	1360.—
	Sumatra's Westkust	13340.—
	Benkoelen	2440.—
	Palembang	1360.—
	Riouw	1360.—
	Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo . . .	1448.—
	Celebes en onderhoorigheden . . .	8400.—
	Amboina	5515.—
	Banda	3160.—
	Ternate	1720.—
	Menado	1960.—
	Timor	1745.—
	Banka	705.—
	In het algemeen	106300.—
	Totaal . .	ƒ 296609.—

III. Onderwijs onder de Inlandsche Christenen.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BUITENZORG.	Tractement aan een eersten onderwijzer te *Depok*	ƒ 300.—
	» » » tweeden » » »	120.—
	Toelage aan den eersten onderwijzer » » *J. Laurens*	204.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	50.—
		ƒ 674.—
AMBOINA.	Tractement aan een opperschoolmeester te *Amboina*	ƒ 384.—
	» » twee » te *Saparoea* en *Haroekoe*	763.—
	Zeven onderwijzers 1ste klasse à ƒ 25 's mds. ieder	2100.—
	Zeventien » 2de » » » 20 » »	4080.—
	Een-en-twintig » 3de » » » 15 » »	3780.—
	Twaalf » 4de » » » 12 » »	1728.—
	Twee omloopende onderwijzers te *Saparoea* en *Haroekoe* à ƒ 6 's maands ieder . . .	144.—
	Twee idem idem à ƒ 6 's maands ieder . .	144.—
	Transporteren .	ƒ 13123.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per Transport .	ƒ 13128.—
AMBOINA.	Inlandsche onderwijzers op de *Z. O.* en *Z. W. Eilanden*	1440.—
	Een idem op de Zuidkust van *Ceram* . .	300.—
	Toelage aan *B. N. J. Roskott* als opziener van de inlandsche scholen in het ressort van *Amboina*	1200.—
	Voor de voorziening in leermiddelen . . .	3000.—
	Voor hulppersoneel	5760.—
		ƒ 24828.—
BANDA.	Tractement aan 4 inlandsche onderwijzers over Januarij tot en met Mei 1861 . . .	ƒ 120.—
	1 schoolmeester te *Banda-Neira* over Junij tot en met December 1861	175.—
	1 schoolmeester te *Lonthoir* over idem . .	140.—
	1 » » *Azij* » » . .	140.—
	1 » » *Rozengain* » » . .	105.—
	Schoolbehoeften over Mei tot en met Decemb. 1861	233.33
		ƒ 913.33
TERNATE.	Tractement aan een inlandschen onderwijzer te *Ternate*	ƒ 420.—
	Tractement aan een tweeden onderwijzer te *Ternate*	300.—
	» » » derden » » »	120.—
	» » » onderwijzer te *Batjan* . .	240.—
	Voor schrijfbehoeften voor beide scholen . .	150.—
		ƒ 1230.—
MENADO.	Tractement aan 3 inlandsche onderwijzers te *Minahassa*	ƒ 500.—
	Tractement aan 3 idem te idem . . .	240.—
	» » 8 » » » . . .	400.—
	Voor opleiding van inlandsche onderwijzers .	500.—
	Tractement aan een inlandscheu onderwijzer te *Gorontalo*	240.—
	Tractement aan een onderwijzer bij de scholen voor kinderen van inlanders	240.—
	Voor schrijfbehoeften op de Gouvernements inlandsche Christenscholen in de *Minahassa* en te *Gorontalo*	500.—
	Bezoldiging aan 29 inlandsche onderwijzers op *Sangir-* en *Talaut-Eilanden*	2976.—
		ƒ 5596.—
TIMOR.	Tractement aan een inlandschen onderwijzer .	ƒ 360.—
	Voor de wederoprigting van 18 scholen voor de inlandsche Christenen op het eiland *Rotti* .	4380.—
	Idem voor 5 scholen op het eiland *Timor* .	1500.—
	Voor schoolbehoeften en andere leermiddelen .	250.—
		ƒ 6490.—
IN HET ALGEMEEN.	Transportkosten aan den opziener over de inlandsche Christenscholen in het ressort van *Amboina*	ƒ 250.—
	Voor aanbouw of reparatie aan schoollocalen .	—.—
		ƒ 250.—

	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	RECAPITULATIE.	
	Buitenzorg	ƒ 674.—
	Amboina	24828.—
	Banda	913.33
	Ternate	1230.—
	Menado	5596.—
	Timor	6490.—
	In het algemeen	250.—
		ƒ 39981.33
	ALGEMEENE RECAPITULATIE.	
	Hoofdcommissie van onderwijs	ƒ 13934.—
	Voor onderwijs aan Europeanen en hunne afstammelingen	296609.—
	Voor onderwijs aan inlandsche Christenen .	39981.33
	Totaal . .	ƒ 350524.33
	Hiervan aftrekkende het bedrag, waarop bij de begrooting van 1861 is gerekend voor de ontvangen schoolgelden gedurende dat jaar .	57630.—
	Rest voor vermoedelijke kosten gedurende 1861 van het lager onderwijs in *Nederlandsch-Indië*	ƒ 292894.33

B. Werkelijke kosten over 1860.

I. Hoofdcommissie van Onderwijs.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BATAVIA.	Tractement aan een secretaris	ƒ 7750.—
	» » » kommies	2400.—
	» » » boodschapper . . .	120.—
	» » twee loopers	300.—
	Voor klerken en schrijfloonen	200,—
	» schrijf- en kantoorbehoeften . . .	1300.—
	» verlichting van het bureaulocaal . .	264.—
	» huur van een locaal	600.—
	Totaal . .	ƒ 12934.—

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

Residentiën.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		*Aanmerkingen.*
Bantam . .	*f* 1922	12	*f* 307	—	*f* 1615	12	
Batavia . .	63594	25	6139	32	57404	93	
Buitenzorg .	5037	10	833	—	4204	10	
Krawang . .	1455	83	473	50	982	33	
Cheribon . .	1922	49	302	65	1619	84	
Tagal . . .	2932	77	546	32	2386	44	
Pekalongan .	3497	90	1662	77	1835	12	
Samarang .	54397	27	8427	71	45969	56	
Salatiga . .	3985	24	64	50	3920	74	
Japara , .	3505	57	332	35	3173	22	
Rembang . .	2057	54	245	—	1812	54	
Soerabaija .	38501	39	6850	71	31650	68	
Grissee . .	2367	75	226	—	2141	75	
Madura . .	1346	80	116	38	1230	42	
Sumanap . .	1653	57	226	—	1427	57	
Pasoeroean .	7267	61	1977	90	5289	71	
Probolingo .	3368	67	1340	44	2028	23	
Bezoekie . .	2384	77	659	53	1725	23	
Banjoewangie	1338	03	491	78	846	25	
Banjoemaas .	3370	44	1308	77	2061	67	
Bagelen . .	3928	49	604	—	3324	49	
Kadoe . . .	3983	53	975	45	3008	08	
Djokdjokarta	4899	57	1808	25	3091	32	
Soerakarta .	7797	15	1644	46	6152	69	
Madioen . .	3367	67	1219	82	2147	85	
Padang en onderhoorigheden . . .	19132	34	2938	—	16194	34	
Benkoelen .	4205	19	855	94	3349	25	
Palembang .	1909	13	366	—	1543	13	
Riouw . .	1704	25	609	96	1094	29	
Bandjermasin	864	61	169	90	694	71	
Celebes en onderhoorigh.	12585	65	3098	03	9487	61	
Amboina en onderhoorigh.	8962	07	2546	50	6415	57	
Banda . . .	5624	38	2277	62	3346	75	
Ternate . .	1496	17	423	—	1068	17	
Menado . .	3146	10	1901	—	1245	10	
Timor . . .	2885	76	449	—	2436	76	
Voor het repareren, daarstellen, vernieuwen en den inhuur van schoollocalen en onderwijzerswoningen enz. . . .	26859	80	—	—	26859	80	
Totaal. .	319259	04	54473	59	264785	45	

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

Residentiën.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		*Aanmerkingen.*
Buitenzorg .	ƒ 529	95	—	—	ƒ 529	95	
Amboina en onderhoorigh.	21167	—	—	—	21167	—	
Banda . . .	344	10	—	—	344	10	
Ternate . .	1230	—	—	—	1230	—	
Menado en Gorontalo .	2416	68	—	—	2416	68	
Timor . . .	5296	—	—	—	5296	—	
Voor het daarstellen, reparéren, enz. van schoolgebouw.	18	21	—	—	18	21	
	ƒ 31001	94	—	—	ƒ 31001	94	

RECAPITULATIE.

OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Werkelijke kosten.	
Hoofdcommissie van onderwijs	ƒ 12934	—
Onderwijs aan Europeanen en daarmede gelijkgestelden .	264785	45
Onderwijs onder de Inlandsche Christenen	31001	94
Totaal . .	ƒ 308721	39

C. Werkelijke kosten sedert 1848.

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Jaren.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		*Aanmerkingen.*
1848	ƒ —	—	—	—	ƒ —	—	Werd vóór 1850 uit het geldelijk schoolfonds bestreden.
1849	400	—	—	—	400	—	
1850	7200	—	—	—	7200	—	
1851	7020	—	—	—	7020	—	
1852	6180	—	—	—	6180	—	
1853	8891	—	—	—	8891	—	
1854	8538	08	—	—	8538	08	
1855	6408	—	—	—	6408	—	
1856	6390	—	—	—	6390	—	
1857	7890	—	—	—	7890	—	
1858	9666	69	—	—	9666	69	
1859	11244	—	—	—	11244	—	
1860	12934	—	—	—	12934	—	

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

Jaren.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		*Aanmerkingen.*
1848	ƒ 93561	64	ƒ —	—	ƒ 93561	64	
1849	63101	37	—	—	63101	37	
1850	158706	40	39179	106	119526	54	
1851	186270	70	45536	116	140733	74	
1852	186283	77	49669	17	136614	60	
1853	201679	35	51861	25	149818	10	
1854	229379	71	54814	01	175065	70	
1855	238586	99	58988	109	179597	110	
1856	268573	30	59702	108	208870	42	
1857	265624	32	58209	27	207415	05	
1858	302821	16	56069	55	246751	81	
1859	308067	52	55468	44	252599	08	
1860	332193	04	54473	59	277719	45	

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

1848	ƒ 9380	—	—	—	ƒ 9380	—	
1849	11119	—	—	—	11119	—	
1850	10068	40	—	—	10068	40	
1851	9335	—	—	—	9335	—	
1852	15011	—	—	—	15011	—	
1853	13238	—	—	—	13238	—	
1854	14283	—	—	—	14283	—	
1855	14533	46	—	—	14533	46	
1856	16489	—	—	—	16489	—	
1857	20447	35	—	—	20447	35	
1858	25063	—	—	—	25063	—	
1859	29012	85	—	—	29012	85	
1860	31001	94	—	—	31001	94	

D. Vermeerdering van uitgaven,

TOEGESTAAN GEDURENDE **1861.**

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BATAVIA.	5de tractements-verhooging aan den secretaris .	ƒ 600.—

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

BUITENZORG.	Verhooging van huishuur van Mei t/m. Dec. 1861	ƒ 240.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
SAMARANG.	*Hervormde Weeshuis school.*	
	Tractement aan een derden onderwijzer over Mei tot en met December 1861	f 800.—
	Huishuur aan idem over idem	240.—
		f 1040.—
DJOKDJO-KARTA.	Tractement aan een tweeden onderwijzer over Mei tot en met December 1861 . . .	f 800.—
	Huishuur aan idem over idem	240.—
		f 1040.—
BANKA.	Tractement aan een onderwijzer over October tot en met December 1861.	f 300.—
	Tractement aan een bediende over idem . .	15.—
	Huishuur aan een onderwijzer over idem . .	90.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	300.—
		f 705,—
CELEBES EN ONDERHOO-RIGHEDEN.	Tractement aan een tweeden onderwijzer bij de 1ste lagere school te *Makassar* over Mei t/m Dec. 1861	f 300.—
	Huishuur aan een onderwijzer bij de 2de lagere school te *Makassar* over idem . . .	400.—
		f 1200.—
	RECAPITULATIE.	
	Buitenzorg	f 240.—
	Samarang	1040.—
	Djokdjokarta	1040.—
	Banka	705.—
	Celebes en onderhoorigheden	1200.—
		f 4225.—

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

BANDA.	De tractementen der 4 inlandsche onderwijzers verhoogd over Junij tot en met December 1861	f 392.—
	Schoolbehoeften	233.33
		f 625.33
	RECAPITULATIE.	
	Hoofdcommissie van onderwijs	f 600.—
	Onderwijs aan Europeanen en daarmede gelijkgestelden	4225.—
	Onderwijs onder de Inlandsche Christenen .	625.33
		f 5450.33

BIJLAGEN.

Lett. A.

STAAT, aantoonende de zamenstelling der Hoofdcommissie en Subcommissiën van onderwijs in *Nederlandsch-Indië*, op ultimo December 1861.

HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS:

Jhr. Mr. H. C. van der Wijck, Lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië*, *President*.
D. F. Schaap, Resident van *Batavia*, *Vice-President*.
J. W. C. Diepenheim,
G. W. Fredzess,
H. P. Barkmeijer,
H. van der Grinten,
Ds. A. van Davelaar,
Mr. W. Rappard,
J. van Lennep,
Mr. F. M. C. Pels Rijcken,
} *Leden*.
J. A. Pattijn, *Secretaris*.
H. Perrison, *Kommies*.

SUBCOMMISSIËN VAN ONDERWIJS:

BANTAM.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter*.
» » Militaire kommandant,
J. L. G. Le Rutte,
} *Leden*.
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris*.

BUITENZORG.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter*.
Dr. P. Swart,
J. R. P. F. Gonggrijp,
H. van Ameijden van Duijn,
J. Dekker,
Mr. K. H. Tutein Nolthenius,
} *Leden*.
De tijdelijke kommies, belast met de administratie van 's lands kas, *Secretaris*.

KRAWANG.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
A. de Serière,
A. C. Vogler, } *Leden.*
A. J. Dutrieux,
De tijdelijke kommies, *Secretaris.*

CHERIBON.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
B. Feist, } *Leden.*
J. G. W. Kroll,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

TAGAL.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
C. van den Brink, } *Leden.*
W. J. A. Nieuwenhuizen,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

PEKALONGAN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Dr. J. H. Z. Bruinier. } *Leden.*
H. M. Dibbetz,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

SAMARANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
F. C. van der Meer van Kuffeler,
De tijdelijke Assistent-Resident van *Salatiga*,
De tijdelijke Predikant van *Salatiga*,
De tijdelijke Controleur der landelijke inkomsten en Cultures, } *Leden.*
Mr. F. L. Anthing,
Mr. J. J. Schneither,
Mr. A. M. Fokker,
J. Nieuwveen,
W. J. Brouwer,
J. Dixon,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

AMBARAWA.

De tijdelijke Controleur,
De » Militaire Kommandant,
De » eerst aanwd. Ingenieur,
J. P. N. Sanders. } *Leden.*

PATTIE (JAPARA).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
A. Sonius,
C. L. Rosemeier, } *Leden.*
S. A. de Kanter, *Lid* en *Secretaris.*

JAPARA.

J. H. Hagen,
A. Taunaij,
A. A. Boers. } *Leden.*

REMBANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
F. Ketting Olivier,
J. J. Adriaans,
J. C. Fraissinet, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

SOERABAIJA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
De tijdelijke Assistent-Resident van *Grissee*,
De eerst aanwezende officier der Genie,
J. M. Kuijp,
Mr. W. H. 'sJacob,
R. van Noord Borski,
A. A. F. Mounier,
Mr. M. P. A. Coster,
J. L. van Gennep,
P. C. van Roijen,
M. van der Elsen,
H. L. Rademaker,
P. Kervel, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MADURA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
De Assistent-Resident van *Madura*,
» » » » *Sumanap*,
J. M. Verff,
F. Bovens,
Leden.
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

PASOEROEAN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
S. Beijers van der Vlugt,
De tijdel. Assist.-Resid. van *Malang*,
G. Lebert,
W. Major,
W. H. van Oven,
W. H. Wijnmalen,
Leden.
C. N. H. Lawick van Pabst, *Lid* en *Secretaris.*

PROBOLINGO.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Chs. Ettij,
J. A. Potter,
F. J. N. Brouwer,
S. Gilhuijs,
Leden.
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BEZOEKIE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. L. Umbgrove,
Jhr. S. H. van der Does de Beije,
G. van Reest Holle,
P. M. van Laren,
Leden.
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BANJOEWANGIE.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
De tijdelijke Geneesheer,
A. S. J. van Kesteren,
Leden.
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

BANJOEMAAS.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*

J. W. van Barneveld,
J. J. Popelier,
C. Overdijk,
L. J. F. Ellinghuisen,
F. Buijn,
B. H. J. Rijks,
G. W. M. van der Kaa,
C. W. Eekhout,
H. van Duivenbode Varkevisser,
} *Leden.*

De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

POERWOREDJO (BAGELEN).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*

De tijdelijke Militaire Kommandant,
A. Abeleven.
B. Braams,
H. A. Stein Parvé,
A. A. Boers,
J. R. Depmer,
IJ. Gaade,
Th. Heijting,
} *Leden.*

De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

KADOE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*

M. H. de Vogel,
F. C. A. Jeekel,
} *Leden.*

De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

DJOKDJOKARTA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*

J. J. Bake,
J. F. Kramer,
J. Helmers,
C. G. A. Begeman,
F. G. Beckman,
} *Leden.*

De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

SOERAKARTA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. A. Wilkens,
Dr. W. Palmer van den Broek, } *Leden.*
C. A. L. van Troostenburg de Bruijn,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MADIOEN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
C. R. A. Hansen,
B. J. J. Vogelpoel,
G. Hartog, } *Leden.*
Ch. L. van der Voort,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

NGAWIE.

De tijdelijke Assistent-Resident,
H. van Berkel,
L. Mulock Houwer,
J. A. James, } *Leden.*
C. H. G. van Zijll de Jong,

PADANG.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
T. C. M. Hanegraat,
J. Verheij,
J. Verhaagh, } *Leden.*
J. Lion,
De tijdelijke 1ste Kommies, *Secretaris.*

PADANCSCHE BOVENLANDEN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
F. Schenck,
S. Locker de Bruijne,
J. C. Boijle, } *Leden.*
P. van Dijk,
J. J. G. Hennequin,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BENKOELEN.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
J. R. Lewis,
F. W. Gibson, } *Leden.*
E. A. R. L. Baron van Hoëvell, *Lid* en *Secretaris.*

RIOUW.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
R. J. Ovink,
J. L. J. H. Pel, } *Leden.*
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

PALEMBANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
De tijdelijke Assistent-Resident,
J. Scheltema,
Mr. P. C. Maas Geesteranus, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BANKA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. K. R. Köhler,
A. M. van Deinse,
Dr. C. L. Vlaanderen, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

ZUID- EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO.
(BANDJERMASIN).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. H. Barnstein,
C. A. Schuak,
J. F. Stoll, } *Leden.*
De tijkelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MAKASSAR.

De tijdelijke Gouverneur, *Voorzitter.*
A. W. Bethbeder,
J. Ch. Vetter,
Mr. G. F. H. Hennij,
P. N. Goetzee,
Ds. P. L. de Gaaij Fortman,
E. C. van Daalen, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris van het Gouvernement, *Secretaris.*

MAROS.

P. C. Wijnmalen,
L. O. de Visser, } *Leden.*

AMBOINA.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
B. N. J. Roskott,
J. Kam, } *Leden.*
Mr. R. van Goens,
De Kommies ter Gouvernements Secretarie, *Secretaris.*

BANDA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. Lantzius,
P. C. L. Hartog,
R. F. J. von Buggenhagen, } *Leden.*
C. G. Heijligers,
F. S. Sauerbier,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

TERNATE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. D. van Duivenbode,
J. E. Höveker, } *Leden.*
J. van Leijden,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MENADO.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Dr. E. H. H. Muhlert, *Lid.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Lid* en *Secretaris.*

TIMOR.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
W. H. P. F. L. Zijnenwartel,
J. W. C. Kern, } *Leden.*
J. H. de Siso,
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

Lett. B.

AANTOONING der veranderingen, welke onder het personeel bij de Gouvernements-scholen zijn voorgevallen, gedurende het jaar 1861.

OVERLEDEN:

G. C. Valkenhoff, laatst ondermeester aan de school te *Buitenzorg*.
H. Postma, » » » » » » *Menado*.

ONTSLAGEN:

W. Hofstede, laatst ondermeester aan de school te *Probolingo*.

EERVOL ONTSLAGEN:

R. J. L. Weijhenke, laatst onderwijzer aan de school te *Meester-Cornelis*.
J. C. Voorneman, laatst wd. onderwijzer aan de Herv. Weeshuis-school te *Samarang*.
L. van den Bor jr., laatst onderwijzer aan de school te *Magelang*.
J. Leegstra, » » » » » » *Rembang*.
H. Obertop, » » » » » » *Banda*.
J. A. A. van Zolingen, » » » » » » *Bandjermassin*.
A. Klasing, » ondermeester » » » » *Tagal*.
B. F. Harbrink, » » » » 3e » » *Samarang*.
A. C. Pietersen, » » » » Herv. Weeshuis-school te *Samarang*.
A. B. J. Heijman, » » » » 1e sch. te *Soerabaija*.
E. Spier, » » » » 3e » » idem.
H. Jansen, » » » » school » *Bezoekie*.
W. A. Schoggers, » » » » » » *Padang-Pandjang*.
W. C. van den Worm, laatst kweekeling aan de 1e school te *Samarang*.
P. W. F. Voorneman, laatst kweekeling aan de 1e school te id.

P. H. Doeve, laatst kweekeling aan de 2e school te *Samarang*.
D. de Vries, » » » » R. C. Weeshuis school te *Samarang*.
A. Nicolaasz, » » » » school te *Grissee*.
E. A. Callewaerd, » » » » » » *Sumanap*.

MET VERLOF NAAR NEDERLAND:

H. W. C. de Roock, laatst 1e onderwijzer aan de 2e school te *Weltevreden*.
W. Beerekamp, laatst 1e onderwijzer aan de R. C. Weeshuis-school te *Samarang*.

OVERGEPLAATST BIJ HET GYMNASIUM WILLEM III:

N. Pol, laatst onderwijzer aan de school te *Bandjermassin*.

AANGESTELD:

W. Retgers, onderwijzer van verlof uit *Nederland* teruggekeerd, aan de 2de school te *Weltevreden*.
C. Pieck, idem idem, aan de school te *Meester-Cornelis*.
P. Jansen, idem idem, » » » » *Rembang*.
C. F. Julius jr., onderwijzer voor de Oost-Indische dienst, aan de school te *Tagal*.
IJ. Ruitenschild, idem, aan de school te *Japara*.
J. van Maaswinkel, idem, tijdelijk werkzaam aan de stadsschool te *Batavia*.
F. C. Willemsz, als onderwijzer aan de school te *Ternate*.
L. Bogtstra, » 2e » » » 2e » » *Padang*.
E. A. Callewaerd, als ondermeest. aan de 3e school te *Soerabaija*,
H. Jansen, » » » » » » *Bezoekie*.
L. Mangindaän, » » » » » » *Menado*.
J. Biersak, als kweekeling aan de school te *Djokdjokarta*.
J. A. Steeversz, » » » 3e » » *Soerabaija*.
G. H. Scholten, » » » » » » *Probolingo*.
H. P. de Vries, » » » » » » *Banda*.
H. G. A. Hennevelt, » » » » » » *Bandjermassin*.
W. C. van den Worm, » » » » 1e » » *Samarang*.

Lett. C.

STAAT der Gouvernements-scholen onder ultimo December 1861.

Doorloopend No.	SCHOLEN.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde of dienstdoende.			Getal leerlingen.			Inkomsten.		Uitgaven.		Nadeelig verschil.		Of voor ieder leerling.	
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van het schoolgeld.	Gratis.	Totaal.								
	JAVA EN MADURA.														
1	1ste lagere school te Weltevreden	3	—	—	61	6	67	4665	85	17134	81	12468	96	186	10
2	2de » » » »	4	—	—	13	84	97	315	02	15754	50	15439	48	175	45
3	3de » » » »	2	1	—	18	72	90	425	41⁵	11095	26⁵	10669	85	138	57
4	Lagere school te Batavia	3	—	—	19	68	87	361	20	10899	74	10538	54	121	13
5	» » » Meester Cornelis	1	1	—	14	14	28	676	33	2348	67	1672	34	69	68
6	» » » Buitenzorg	1	1	—	29	26	55	604	33⁵	5017	87⁵	4413	54	80	23⁵
7	» » » Poerwakarta	1	—	—	14	7	21	515	33⁵	1668	36⁵	1153	03	54	90
8	» » » Serang	1	—	—	3	13	16	386	—	1926	03⁵	1540	03⁵	96	25
9	» » » Cheribon	1	1	—	16	17	33	323	24	3358	09⁵	3034	85⁵	91	96⁵
10	» » » Tagal	1	—	—	21	16	37	474	48	2497	97⁵	2023	49⁵	54	69
11	» » » Pekalongan	1	1	—	42	43	85	1268	50	3323	20	2054	70	24	17⁵
12	1ste lagere school te Samarang	3	2	—	79	—	79	4920	—	17605	—	12685	—	160	—
13	2de » » » »	2	2	—	81	50	131	2680	—	12907	—	10227	—	75	50
14	3de » » » »	2	2	—	33	81	114	884	50	9362	60	8478	10	74	37
15	Prot. Weeshuis-school te Samarang	3	2	—	—	153	153	—	—	7417	37	7417	37	48	48
16	R. C. » » »	2	3	—	—	157	157	—	—	10094	—	10094	—	64	—
17	Particuliere school te Salatiga, waar van Gouvernementswege onderwijs aan de gratis leerlingen wordt gegeven.	—	—	—	27	26	53	—	—	1200	—	1200	—	46	—
18	1ste lagere school te Ambarawa	2	—	—	14	—	14	332	—	1700	—	1368	—	98	—
19	2de » » » idem	1	1	—	4	43	47	106	—	2170	—	2064	—	43	90
20	Lagere school te Kadoe	1	1	—	33	14	47	892	91⁵	2244	60	1351	68⁵	28	76
21	» » » Poerworedjo	1	1	—	11	19	30	415	—	2716	79⁵	2301	79⁵	71	93
22	» » » Wonosobo	1	—	—	2	15	17	144	—	824	40	680	40	40	02⁵
23	» » » Banjoemaas	1	—	—	20	4	24	326	—	1292	60	966	60	40	27⁵
24	» » » Poerbolingo	1	—	—	14	2	16	349	—	1470	—	1121	—	70	06
25	» » » Tjilatjap	1	—	—	17	5	22	854	41⁵	1385	81⁵	531	40	24	15
26	» » » Soerakarta	2	1	—	51	80	131	1477	50	7395	25⁵	5917	75⁵	45	17⁵
27	» » » Djokdjokarta	2	1	1	51	32	83	1529	78	5265	19⁵	3735	41⁵	36	—
28	» » » Pattie	1	—	—	3	15	18	94	—	2074	66	1980	66	110	04
29	» » » Japara	1	—	—	9	17	26	276	—	2490	42	2214	42	85	13
30	» » » Madioen	1	—	—	22	—	22	765	26	1605	38⁵	840	12⁵	38	19
31	» » » Ngawie	1	—	—	12	14	26	320	50	1812	05	1491	55	57	30
32	» » » Rembang	1	—	—	15	22	37	266	50	2246	46⁵	1979	96⁵	54	59
33	1ste lagere school te Soerabaija	3	1	1	141	—	141	9970	—	16623	—	6653	—	47	18
34	2de » » » »	4	1	—	81	51	132	2529	—	13525	—	10996	—	83	30
35	3de » » » »	2	3	1	26	99	125	833	—	11530	—	10697	—	85	58
36	4de » » » »	1	—	—	12	12	24	599	—	1513	—	914	—	38	09
37	Lagere school te Grissee	1	—	—	10	17	27	284	—	2085	—	1801	—	66	70
38	» » » Sumanap	1	—	1	7	29	36	252	32⁵	1423	40⁵	1171	08	32	52⁵
39	» » » Bangkallang	1	—	—	6	6	12	104	50	1457	53	1353	03	112	75
40	» » » Pasoeroean	1	3	—	44	27	71	1697	88	6025	45	4327	57	60	95
41	» » » Malang	1	—	1	16	20	36	488	02	1699	77	1211	75	33	66
42	» » » Probolingo	1	1	2	37	25	62	1237	75⁵	3029	54	1791	78⁵	28	90
43	» » » Bezoekie	1	—	—	16	12	28	693	25	2388	32	1695	07	60	15
44	» » » Banjoewangie	1	—	—	8	5	13	336	95	1344	43⁵	1007	48⁵	71	96
	BUITENBEZITTINGEN.														
45	1ste lagere school te Amboina	1	1	1	42	28	70	1485	—	5418	42	3933	42	56	19
46	2de » » » »	1	1	2	63	82	145	1300	—	3680	—	2380	—	16	41⁵
47	Lagere school te Banda	1	1	2	59	29	88	1971	50	5171	45	3199	95	36	36
48	» » » Ternate	1	—	—	16	16	32	227	—	1153	03	926	03	28	96
49	» » » Menado	1	1	—	59	12	71	1987	31	2965	75	978	44	13	78
50	1ste lagere school te Makassar	1	1	1	34	—	34	2193	98	6046	10	3852	12	124	26
51	2de » » » »	2	1	1	47	67	114	1073	50	3429	85	2356	35	20	66
52	Lagere school te Maros	1	—	1	3	17	20	176	40	2015	80	1839	40	92	—
53	» » » Timor Koepang	1	—	—	18	18	36	346	50	2873	52⁵	2527	02⁵	76	57⁵
54	1ste lagere school te Padang	2	—	1	34	—	34	2063	—	6753	50	4690	50	137	95⁵
55	2de » » » »	3	1	1	14	139	153	359	—	9352	39	8993	39	58	78
56	Lagere school te Padang-Pandjang	—	—	—	7	26	33	460	38	2819	61	2359	23	81	35
57	» » » Fort de Kock	1	1	—	12	7	19	870	59	3966	91	3096	32	147	44
58	» » » Benkoelen	1	1	—	15	14	29	613	90	3994	76⁵	3380	86⁵	116	57
59	» » » Riouw	1	—	—	15	3	18	554	50	1720	—	1165	50	64	75
60	» » » Palembang	1	—	—	6	13	19	420	87⁵	2033	91⁵	1613	04	84	90
61	» » » Bandjermassin	1	—	1	6	25	31	284	58	1040	19⁵	755	61⁵	24	—
	Op wachtgeld	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Met verlof in Nederland	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	TOTAAL	96	39	18	1602	1914	3516	62062	77	297383	80	235321	03	—	—
	SCHOLEN NOG NIET IN WERKING.														

Lett. D.

NOMINATIVE STAAT der op ultimo December 1861 in Gouvernements dienst zijnde onderwijzers, ondermeesters en kweekelingen.

ONDERWIJZERS.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ult. December 1861.*
1827	H. Soeters.	3	1ste onderwijzer, aan de school te Soerakarta.
1829	J. Wilkens.	1	Hoofdonderwijzer, 1ste school te Samarang.
1830	J. van der Tang.	2	1ste onderwijzer, 1ste school te Soerabaija.
1832	H. W. C. de Roock.	2	Met verlof naar Nederland.
1834	B. Andeweg.	2	Hoofdonderwijzer, 1ste school te Weltevreden.
1835	P. C. Mierop.	3	2de onderwijzer, 2de school te Samarang.
1837	D. C. de Bruin.	2	1ste idem, 3de » » Weltevreden.
1838	W. Retgers.	2	1ste idem, 2de » » idem.
1840	C. Pieck.	2	Onderwijzer, aan de school te Meester-Cornelis.
1840	C. H. Reijgers.	3	2de idem, » » » » Soerakarta.
1841	R. Sleeswijk Veenstra.	2	2de idem. » » 1e » » Weltevreden.
1841	J. L. A. Mierop.	3	Idem, R. C. Weeshuis-school te Samarang.
1841	G. F. R. Portier.	3	Idem, aan de school te Djokdjokarta.
1842	J. W. Sloot.	2	1ste idem, 2de school te Samarang.
1843	P. van Geelen.	2	1ste idem, 1ste » » Padang.
1843	F. W. S. von Staedel.	3	1ste idem, 1ste » » Ambarawa.
1844	H. R. van Heekeren.	2	Onderwijzer aan de school te Banda.
1844	J. A. Mierop.	3	3de idem, R.C. Weeshuis-school te Samarang.
1844	J. A. A. van Zolingen.	3	Onderwijzer, op wachtgeld.
1845	P. R. Marcks.	2	2de idem, 1ste school te Samarang.
1845	P. Jansen.	3	Onderwijzer aan de school te Rembang.
1845	H. van der Wulp.	3	Idem, » » » » Buitenzorg.
1845	J. G. van der Geugten.	3	2de idem, 1ste school te Ambarawa.
1846	C. F. Sloot.	2	1ste idem, 3de » » Soerabaija.
1846	F. Orth.	3	4de idem, 2de » » Weltevreden.
1846	G. F. Seeman.	3	Onderwijzer aan de school te Maros.
1847	H. C. A. Cornelius.	2	Idem, 2de school te Ambarawa.
1847	J. H. Beer.	3	Idem, aan de school te Banjoewangie.
1847	A. G. van Velthuijzen.	2	1ste idem, 3de school te Samarang.
1848	W. Meijer.	2	2de idem, 2de » » Weltevreden.
1848	H. J. Scheffer.	3	3de idem, 1ste » » Samarang.
1848	J. J. de Weijer.	2	1ste idem, 2de » » Padang.
1849	P. C. van Ghert.	2	2de idem, 3de » » Soerabaija.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ult. December 1861.*
1849	H. Veuger Kuiper.	2	Onderwijzer, op wachtgeld.
1849	H. L. le Bruijn.	3	Idem, aan de school te Timor Koepang.
1849	J, C. Stoltenbach.	3	Met verlof in Nederland.
1850	N. P. L. Boijer.	3	4de onderwijzer, 2de school te Soerabaija.
1850	L. A. de la Croix.	3	Onderwijzer, aan de school te Bezoekie.
1850	J. O. Boulet.	2	2de idem, 3de school te Weltevredeu.
1850	J. Schoonderbeek.	2	1ste idem stads-school te Batavia.
1850	J. J. W. Abell.	3	Onderwijzer, aan de school te Cheribon,
1850	L. E. Boijer.	2	Idem, 2de school te Amboina.
1851	J. H. Retel.	2	1ste idem, 2de school te Soerabaija.
1851	A. Coupaerus.	2	Onderwijzer, 1ste school te Amboina.
1851	J. P. W. Rasens.	2	Idem, school te Probolingo.
1851	S. C. van der Bent.	3	3de idem, 2de school te Soerabaija.
1852	L. van den Bor, sr.	2	1ste idem, school te Djokdjokarta.
1852	J. E. van der Wijk.	2	Onderwijzer op wachtgeld,
1852	J, L. Bloemhard.	2	2de idem, 1ste school te Soerabaija.
1852	A. de Bruin, Mz.	2	1ste idem, tevens binnenregent in het Prot. Weeshuis te Samarang.
1852	J. van der Veer.	3	Onderwijzer, aan de school te Pekalongan.
1852	W. Beerekamp.	2	Met verlof in Nederland.
1852	J. van der Meijden.	2	Onderwijzer aan de school te Pattie.
1853	J. M. Rosskopf.	2	3de idem, 1ste school te Weltevreden.
1853	L. van den Bor, jr.	3	Onderwijzer, op wachtgeld.
1853	B. A. Willems.	3	Idem, aan de school te Palembang.
1854	A. van Oijen.	2	Met verlof in Nederland.
1854	M. J. J. op de Laeij.	3	Onderwijzer aan de school te Grissee.
1854	J. A. Immink.	2	Idem, » » » » Fort de Kock.
1854	J. A. P. de Visser.	2	Idem, » » » » Pasoeroean,
1854	J. Kunst, jr.	2	2de idem, stads-school te Batavia.
1854	C. L. Plasberg.	2	Onderwijzer, aan de school te Benkoelen.
1851	C. over de Linden.	2	Idem. » » » » Madioen.
1851	H. Velu.	3	Idem, op wachtgeld.
1854	D. Feikema.	3	Idem, aan de school te Tjilatjap.
1854	L. G. van der Hoek.	2	Idem, » » » » Menado.
1854	R. Burg.	3	Idem, » » » » Malang.
1854	J. H. Toorop.	3	Idem, » » » » Wonosobo.
1855	A. Gossiaux.	3	3de idem, 2de school te Padang.
1857	B. A. Brassinga.	2	Onderwijzer, aan de school te Serang.
1857	W. J. Leijds.	2	2de idem, 2de school te Soerabaija.
1857	H. Schoemaker.	2	3de idem, 1ste » » idem.
1857	W. Wilmes.	2	2de idem, 3de » » Samarang.
1857	J. C. Tamson.	2	Onderwijzer, 1ste school te Makassar.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ult. December 1861.*
1857	O. E. Hansen.	2	3de onderwijzer, 2de school te Weltevreden.
1857	H. Goedhart.	3	2de idem, 1ste school te Padang.
1857	J. B. Coenraad.	3	Onderwijzer, aan de school te Sumanap.
1857	T. J. C. Klaar.	3	Idem, aan de school te Poerworedjo.
1859	G. ter Marsch.	2	Idem, » » » » Banjoemaas.
1859	A. J. L. Lempe.	2	Idem, » » » » Poerwakarta.
1859	L, C. Polderman.	2	Idem, » » 2de » » Makassar.
1859	J. C. L. le Clerq de Courcelles.	3	Idem, school bij het Marine-établissement te Soerabaija.
1860	H. F. J. Camauer.	2	Idem, aan de school te Bangkallang.
1860	J. Bekbergen.	2	3de idem, Herv. Weeshuis-school te Samarang.
1860	J. van Hout.	2	2de idem, 2de school te Makassar.
1860	J. A. Vermeulen.	2	Onderwijzer, aan de school te Riouw.
1860	H. Plantema.	2	Idem, » » » » Poerbolingo.
1860	A. C. Uljee.	2	2de idem, Herv. Weeshuis-school te Samarang,
1860	J. H. Beddigs.	2	Onderwijzer, aan de school te Magelang.
1860	D. S. de Jong.	2	Idem, aan de school te Ngawie.
1860	G. van Mill.	3	Idem, aan de school te Bandjermassin.
1861	C. F. Julius.	2	Idem, » » » » Tagal.
1861	J. van Maaswinkel.	2	Tijdel. werkz. aan de stads-school te Batavia.
1861	IJ. Ruitenschild.	2	Onderwijzer, aan de school te Japara.
1861	F. C. Willemsz.	3	Idem, » » » » Ternate.
1861	L. Bogtstra.	2	2de idem, 2de school te Padang.

ONDERMEESTERS.

1840	F. C. de Graaff.	—	Aan de 3de school te Soerabaija.
1848	F. Daijers.	3	» » R. C. Weeshuis-school te Samarang.
1850	K. F. Rabé.	4	» » school te Probolingo.
1852	J. H. H. de Bell.	—	» » » » Banda.
1852	G. Nitzschke.	4	» » 1ste school te Makasser.
1853	C. L. Koch.	4	» » Prot. Weeshuis-school te Samarang.
1854	A. A. J. Niels.	4	» » 2de school te Makassar.
1854	H. J. Hicks.	3	» » 3de » » Samarang.
1854	W. A. H. Harbrink.	—	» » 3de » » idem.
1854	F. Riesa.	—	» » » » Magelang.
1855	G. H. Piekhaar.	3	» » » » Poerworedjo.
1855	F. H. Evers.	4	» » » » Pasoeroean.
1855	L. Buflo.	3	» » 2de » » Padang.
1856	N. Jordan.	—	» » 2de » » Ambarawa.
1856	H. W. Doeve.	3	» » 2de » » Samarang.
1856	C. Barrett.	—	» » » » Benkoelen.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ult. December 1861.*
1856	C. E. Doelitzsch.	3	Aan de 1ste school te Samarang.
1856	J. A. Boijer.	3	» » Prot. Weeshuis-school te Samarang.
1856	E. A. Pieters.	—	» » R. C. idem » idem.
1856	G. A. Robert.	—	» » » idem » idem.
1857	A. H. van den Worm.	3	» » 1ste school te Samarang.
1858	J. F. E. Jorissen.	3	» » 2de » » idem.
1859	G. W. van Ligten.	3	» » 1ste » » Soerabaija.
1859	L. W. van Buel.	3	» » 3de » » Weltevreden.
1859	J. C. Claeijs.	4	» » » » Cheribon.
1859	W. L. E. J. Waltman.	—	» » 2de » » Soerabaija.
1859	J. A. van Orssagen.	4	» » 3de » » idem.
1860	C. H. L. Croes.	—	» » » » Meester-Cornelis.
1860	E. J. Nijhoff.	3	» » » » Buitenzorg.
1860	J. Strijkers.	—	» » » » Pekalongan.
1860	M. ten Cate.	3	» » » » Soerakarta.
1860	J. Smit.	4	» » » » Djokdjokarta.
1860	L. A. Allan.	—	» » » » Pasoeroean.
1860	L. Jollij.	3	» » » » idem.
1860	H. W. Beck.	3	» » 1ste » » Amboina.
1860	J. F. Benz.	3	» » 2de » » idem.
1860	A. Christina's zoon.	—	» » » » Fort de Kock.
1861	R. E. A. Callewaerd.	4	» » 3de » » Soerabaija.
1861	L. Mangindaän.	3	» » » » Menado.

KWEEKELINGEN.

P. A. Robijn, . . .	aan de	school	te	Malang.
C. G. Godfried, . .	»	»	»	»	Probolingo.
C. Broekhuizen, . .	»	»	»	»	Banda.
A. Niels, ...	»	»	1ste	school	te Makassar.
C. Franz, ...	»	»		»	» Sumanap.
B. J. Lans, ...	»	»	1ste	»	» Amboina.
B. Soumokil, . . .	»	»	2de	»	» idem.
J. N. Dumont, . . .	»	»	1ste	»	» Padang.
C. F. Bax, ...	»	»		»	» Maros.
J. F. Müller, , . .	»	»	1ste	»	» Soerabaija.
A. H. van Gent, . .	»	»	2de	»	» Amboina.
A. C. Cramer, . . .	»	»	2de	»	» Makassar.
P. C. van Daalen, .	»	»	2de	»	» Padang.
J. Birsak, ...	»	»		»	» Djokdjokarta.
J. A. Steeversz, . .	»	»	3de	»	» Soerabaija.
G. H. Scholten, . .	»	»		»	» Probolingo.
H. P. de Vries, . .	»	»		»	» Banda.
H. G. A. van Hennevelt,	»	»		»	» Bandjermasin.

Lett. E.

STAAT der onder ultimo December 1861 aanwezige particuliere schoolinrigtingen.

SCHOOLINRIGTINGEN.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Aantal kinderen.
JAVA.		
BATAVIA.		
G. Verhulp.	Lezen, schrijven, rekenen, wis-, natuur- en aardrijkskunde, geschiedenis, zedekunde, teekenen, muziek, zang en dans; benevens de Fransche, de Engelsche, de Hoogduitsche en de Maleische taal.	95
Mevr. Klussman, geb. Wendt, en Mej. H. D. L. Scharp.	Alhetgeen tot eene beschaafde opvoeding behoort, benevens de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal.	95
Mej, A. C. H. Gaijmans.	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche en de Hoogduitsche taal.	30
Mej. L. H. Brusse.	Idem, benevens de Fransche en de Engelsche taal.	30
Mej. A. C. Verhuijght en J. A. G. F. van Gemert.	Idem. idem.	211
W. H. Snethlage en G. Warnar.	Gewoon lager onderwijs.	30
R. J. L. Weijhenke.	Idem, benevens de Fransche en de Engelsche taal.	90
SAMARANG.		
Mevr. Mendes da Costa, geb. Roesing van Itersohn.	Lager onderwijs en vrouwelijke handwerken, benevens de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche talen.	28
A. Collings.	Het Italiaansche boekhouden, benevens de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche talen.	36
Mevr. Sloot, geb. Brouwer.	Aardrijkskunde, geschied- en natuurkunde, mijthologie, briefstijl, muziek, zang en teekenen.	51
A. G. van Velthuijzen.	Gewoon lager onderwijs.	51
Van Essel.	Idem.	63
Mevr. E. Mierop, geb. Mühlenfeldt.	Idem.	45
	Transporteren : :	855

SCHOOLINRIGTINGEN.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Aantal kinderen.
	Per Transport . .	855
SALATIGA.		
C. F. Behr.	Gewoon lager onderwijs.	53
J. Valette.	Idem.	19
H. Hildering.	Idem.	31
DJOKDJOKARTA.		
Mevr. M. L. Stumph.	Idem.	22
PROBOLINGO.		
Mevr. A. M. M. Wijsman, geb. Goedhuijs.	Idem, benevens de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche talen.	—
SOERAKARTA.		
Mej. J. H. A. Wolff.	Gewoon lager onderwijs.	23
PATTIE.		
Mevr. van der Meijden, geb. Frank.	Idem, benevens de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche talen.	15
SOERABAIJA.		
C. Werner.	Gewoon lager onderwijs.	19
Mevr. J. J. Kocken, geb. Gersom.	Idem, en de Fransche taal.	32
Mej. W. Emden.	Bewaarschool.	4
Azia van Timor.	Idem.	6
Dinsbach.	Idem.	15
Mevr. van Ghert, geb. Kriesfeld.	Gewone vakken van het lager onderwijs, benevens de Fransche en Engelsche talen.	32
BUITENBEZITTINGEN.		
PADANG.		
J. J. de Weijer.	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.	24
	Transporteren . .	1150

SCHOOLINRIGTINGEN.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Aantal kinderen.
	Per Transport . .	1150
P. van Geelen.	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche taal en wiskunde.	9
Mevr. J. G. A. J. Verhoef.	Idem, benevens de Fransche taal, teekenen en vrouwelijke handwerken.	20
	Totaal . .	1179

Lett. F.

STAAT der onder ultimo November 1861 in dienst zijnde Inlandsche Onderwijzers in de Residentie *Amboina* en *Onderhoorigheden*.

Doorloop. Nummer.	NAMEN.	RANGEN.	Standplaatsen.	Getal kinderen.
1	P. F. Soselisa.	Opperschoolmeester.	Amboina.	—
2	W. Noija.	Onderwijzer 2e klasse.	Hative-besar.	107
3	J. M. Samallo.	Idem 4e »	Idem.	105
4	Ch. L. Huwaë.	Idem 1e »	Noussanive.	245
5	C. E. Pattiasina.	Idem 1e »	Idem.	
6	P. P. Risakotta.	Idem 3e »	Mardika.	100
7	J. Ch. Nanlohij.	Idem 4e »	Soja di atas.	16
8	J. H. Soumokil.	Idem 4e »	Hatalaai.	82
9	M. Matahelimual.	Idem 3e »	Nakoe.	74
10	S. J. Kaijadoe.	Idem 1e »	Kilang.	78
11	A. S. Makatita.	Idem 2e »	Ema.	106
12	L. P. Talahatu.	Idem 3e »	Hukurila.	12
13	M, P. Latuasan,	Idem 3e »	Lejharie.	19
14	J. E. Risakotta.	Idem 3e »	Roetong.	50
15	J. R. Nanlohij.	Idem 3e »	Hoetoemoerij.	85
16	M. A. Lilipalij.	Idem 4e »	Idem.	82
17	E. P. Soumokil.	Idem 2e »	Amahoesoe.	120
18	G. Nanlohij.	Idem 4e »	Idem.	
19	A. Z. Latumanuweij	Idem van het Z. G.	Galala.	55
20	P. D. Lilipalij.	Idem 3e klasse.	Hallong.	32
21	L. Manusama.	Idem van het Z. G.	Lata.	95
22	J. D. Nendissa.	Idem idem.	Negeri lama.	43
23	J. W. A. Tanamal.	Idem idem.	Waaijheroe.	84
24	J. D. Manusama.	Idem idem.	Poka.	46
25	B. Lainsamputij.	Idem 3e klasse.	Roemah tiga.	41
26	J. H. Mustamu.	Idem 3e »	Hatu.	72
27	P. D. Tomasouw.	Idem 2e »	Lilibooi.	96
28	Th. Lilipalij.	Idem 4e »	Allang.	149
29	J. Metekohij.	Idem van het Z. G.	Idem.	106
30	J. M. Tallane.	Idem 3e klasse,	Passo.	72
31	J. A. Siwalette.	Idem 2e »	Soelie.	124
32	D. M. Lokollo.	Idem 3e »	Tial.	8
33	D, J. Manupassa.	Idem 1e »	Waaij.	118
34	N. Ririmassij.	Idem van het Z. G.	Idem.	127
			Transporteren. .	2549

Doorloop. Nummer.	NAMEN.	RANGEN.	Standplaatsen,	Getal kinderen.
			Per Transport	2549
35	J. Pattipilohij.	Onderwijzer van het Z. G.	Hila.	27
36	P. A. Lalopua.	Idem 2e klasse.	Lariekie.	20
37	C. M. Haulussij.	Opperschoolmeester.	Haroekoe en Sameth.	184
38	W. M. Manuhuta.	Onderwijzer 4e klasse.		
39	J. S. Noija.	Idem 2e »	Wassoe.	55
40	L. J. Reawaruw.	Idem 2e »	Aboroe.	131
41	F. A. Tentuwa.	Idem 4e »	Idem.	
42	Th. C. Mustamu.	Idem 4e »	Hoelalioe.	178
43	H. Manuhutu.	Idem 4e »	Idem.	
44	J. L. Wattinuna.	Idem 3e »	Karioe.	54
45	J. W. Pattinasaranij.	Idem 4e »	Oma,	72
46	P. D. Leihitu.	Idem 4e »	Idem.	72
47	J. H. Nanlohij.	Opperschoolmeester.	Saparoea en Thiouw.	300
48	D. P. Siahaija.	Onderwijzer 4e klasse.		
49	P. J. Nekejuluw.	Idem 4e »	Idem.	
50	S. Sarimanella.	Idem 3e »	Ouw.	174
51	S. J. Manuputij,	Idem 4e »	Idem,	
52	A. M. Soplanit.	Idem 3o »	Oelath.	132
53	P. M. Delima.	Idem 4e »	Idem.	
54	S. L. Floris.	Idem 1e » titul.	Sirrij Sorrij.	140
55	A. L. Hitipeuw.	Idem 4e »	Idem.	
56	D. Siahaija.	Idem 2e »	Paperoe.	113
57	E. A. Titaleij.	Idem 4e »	Idem.	
58	P. Pastorij.	Idem 1e »	Booij.	177
59	J. H. Tupanno.	Idem 4e »	Idem.	
60	M. S. Nahumurij.	Idem 2e »	Tohaha.	208
61	J. A. Latumanuweij.	Idem 4e »	Idem.	
62	A. A. Mustamu.	Idem 1e » titul.	Ihamahoe.	182
63	P. Peilou.	Idem 4e »	Idem.	
64	T. A. Manuhutu.	Idem 3e »	Nolloth.	188
65	S. L. Tanamal.	Idem 4e »	Idem.	
66	J. H. T. Sahupala.	Idem 3e »	Itawaka.	138
67	H. J. Kuhuwael.	Idem 4e »	Porto.	145
68	Ch. M. Rensampessij	Idem 4e »	Idem.	
69	J. Picaulij.	Idem 3e »	Haria.	281
70	A. A. de Fretes.	Idem 4e »	Idem.	
71	Wed. P. Latumahina.	Particuliere school.	Kampong Mahu,	40
72	J. A. Hekanussa.	Onderwijzer 2e klasse.	Sela en Leinitoe.	92
73	J. Huliselan.	Idem 4e »	Titawaai.	220
74	H. P. Matulapelwa.	Idem 4e »	Idem.	
			Transporteren ,	5872

Doorloop. Nummer.	NAMEN.	RANGEN.	Standplaatsen.	Getal kinderen.
			Per Transport	5872
75	P. J. Anakotta.	Onderwijzer 3e klasse.	Aboeboe.	124
76	M. Hukom.	Idem 2e »	Akoon.	76
77	J. Latuheru.	Idem 2e »	Ameth.	214
78	W. Ch. Simouw.	Idem 4e »	Idem.	
79	S, K. Pattij.	Idem 4e »	Nalahia.	96
80	P. Huka.	Idem van het Z. G.	Lokkie.	30
81	P. R. Hukum.	Idem 4e klasse.	Pieroe, Tanoenoe en Ettij.	40
82	J. L. Wattimena.	Idem 3e »	Kaaijbobo.	304
83	J. Pelamonia.	Idem 4e »	Idem.	
84	A. J. Tanasale.	Idem 4e »	Idem.	
85	S. Hukom.	Idem 2e »	Kamarian en Seruawan.	150
86	Ph. Rikumahu.	Idem 2e »	Tihulale,	64
87	B. Wattimena.	Idem 4e »	Roemah kaai.	89
88	J. J. Hettarija.	Idem 3e »	Elpapoetie dat is	218
89	E. A. Tapiheru.	Idem 4e »	Paulohij en Samasoeroe.	
90	J. E. Reawaruw.	Idem 3e »	Makriku.	100
91	L. A. Tanasale.	Idem 1e »	Amaheij.	212
92	J. Lopulisa.	Idem 4e »	Idem.	—
93	M. Anakotta.	. . . . .	Awahija, Waraka, Apisano en Tananahoe.	83
94	M. W. Matakupan.	Onderwijzer 4e klasse.	Boana.	116
95	P. Pelupessij.	Idem 4e »	Manipa.	28
96	R. L. Wakanna.	Idem 4e »	Boeroe,	28
97	H. J. Lopulalan.	Idem 3e »	Durdjella of Durdjala	—
98	Ph. Sunatauw.	Idem 3e »	Wokam.	16
99	M. Picaulij.	Idem 3e »	Wangel.	—
100	J. Lekahena.	Idem 3e »	Makisser.	103
101	J. J. Lekahena.	Idem 3e »	Moa op Ettij.	—
102	F. F. H. Pattij.	Idem 3e »	Jeroesoe op Roma.	—
103	O. Lestunij.	Idem 3e »	Seraai op Lettij.	66
104	F. Saparuwej.	Idem 3e »	Serwaroe op Lettij.	—
			Totaal .	8029

Lett. G.

STAAT der Gouvernements Inlandsche Christen-scholen in de *Minahassa* onder ultimo 1861.

Doorloopend Nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen.
	DISTRICT.	NEGORIJ.	
1	Menado	Menado	136
2	Kakas kasseng	Lotta	39
3	Idem	Tatelie	67
4	Tombaririj	Tanawangko	148
5	Klabat di bawah	Panikie	65
6	Tonsea	Kema	59
7	Likoepang	Likoepang	43
8	Tondano	Tondano	277
9	Idem	Kapataran	57
10	Kakas	Kakas	124
11	Langowang	Langowang	132
12	Amoerang	Amoerang	58
		Totaal . .	1205

Lett. H.

STAAT der Inlandsche Christen-Genootschaps-scholen in de *Minahassa* onder ultimo 1861.

Doorloopend Nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen.
	DISTRICT.	NEGORIJ.	
1	Tomohon	Tomohon	97
2	Idem	Tataaran	108
3	Idem	Rurukan	48
4	Saronsong	Saronsong	67
5	Idem	Lahendong	18
6	Idem	Tondango	36
7	Idem	Pinares	25
8	Kakaskassan	Kakaskassan	69
9	Bantik	Singkel	75
10	Idem.	Malalajan	25
11	Idem.	Bengkol	—
12	Aris	Pandoe	32
13	Idem	Sawangan	60
14	Klabat di bawah	Kajuwragi	—
15	Idem. di atas	Kolongan	72
16	Kawankowan	Kumelembuaai	60
17	Idem	Wuruk	30
18	Idem	Karimbo	35
19	Idem	Wakan	10
20	Idem	Tewasen	35
21	Idem	Liwason	10
22	Idem	Saut	25
23	Tonpasso	Pontak	50
24	Idem	Mopolo	25
25	Idem	Lampad	40
26	Idem	Raanan	30
27	Idem	Motoling	30
28	Idem	Wanga	30
29	Idem	Tokin	25
30	Romoon	Rumoong bawah	15
31	Idem	Tenga	18
32	Idem	Porgar	25
33	Idem	Tawaang	7
34	Sonder	Paku	—
35	Tonbaririe	Lemo	—
36	Idem	Lola	84
		Transporteren	1316

Doorloopend Nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen.
	DISTRICT.	NEGORIJ.	
		Per Transport .	1316
37	Tonbaririe . . .	Taratara	83
38	Idem	Woloan	67
39	Tondano	Makalisung . . .	33
40	Idem	Rerer	60
41	Idem	Kolongan . . .	51
42	Idem	Sawangan . . .	35
43	Idem	Kombie	51
44	Idem	Ranowangko . . .	37
45	Idem	Lalumpej . . .	64
46	Idem	Telap	39
47	Idem	Kajuroja	47
48	Idem	Watulanej . . .	41
49	Idem	Tetap	70
50	Idem	Watumea . . .	45
51	Idem	Eris en Tandengan . .	97
52	Idem	Tonlean ketjil . .	38
53	Idem	Negerij Bahauw . .	43
54	Idem	Roja	32
55	Toncea	Treman	72
56	Idem	Kassar	55
57	Idem	Tumaluntung . . .	33
58	Idem	Sawangan . . .	76
59	Idem	Tanggari	27
60	Idem	Sukur	47
61	Idem	Mapangit . . .	31
62	Idem	Talawaan . . .	55
63	Idem	Fetej	38
64	Idem	Tatelu	50
65	Idem	Matungkas . . .	87
66	Idem	Tandjong merah . .	15
67	Idem	Lansot	18
68	Idem	Lilang	40
69	Idem	Lompias	39
70	Idem	Paslaten	73
71	Langowang . . .	Atep	26
72	Idem	Palamba	29
73	Idem	Talawatu	24
74	Kakas	Passo	45
75	Idem	Panassen . . .	47
		Transporteren .	3176

Doorloopend Nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden, DISTRICT.	NEGORIJ.	Getal kinderen.
		Per Transport .	3176
76	Kakas	Toulejan	40
77	Idem	Sombokej . . .	6
78	Idem	Kajuwatie . . .	44
79	Idem	Karor	26
80	Remboken . . .	Remboken . . .	82
81	Idem	Kasuratan . . .	31
82	Tompasso . . .	Tompasso . . .	101
83	Idem	Tollok	40
84	Idem	Kanonang . . .	25
85	Kawangkowan . . .	Kawangkowan . .	75
86	Idem	Tondegessan . . .	38
87	Idem	Kajuwij	28
88	Tombasian . . .	Tombassian atas . .	64
89	Ratahan	Ratahan	37
90	Idem	Pangoe	21
91	Idom	Sumampouw . . .	13
92	Idem	Tatengessan . . .	30
93	Passan	Sasakulan . . .	5
94	Idem	Watulinaij . . .	11
95	Sonder	Sonder	161
96	Idem	Kijawa	60
97	Idem	Lejlem	33
98	Idem	Tintjep	18
99	Saronsong . . .	Ranbunan . . .	29
100	Sonder	Kapoja	31
101	Tombassian . . .	Pendang . . .	54
102	Idem	Ritej	40
103	Romoon	Rumoong atas . .	75
104	Sonder	Tumpaan . . .	34
105	Tansawang . . .	Tombatu . . .	60
106	Idem	Mundung . . .	30
107	Idem	Silian	45
108	Kawangkowan . . .	Kanejan	40
109	Idem	Koreng	35
110	Sonder	Talaitad	45
111	Romoon	Wurouk	66
112	Kawangkowan . . .	Pinamorongan . .	21
113	Idem	Paslaten	17
		Totaal .	4787

Lett. I.

STAAT der Inlandsche Christen-negorijscholen in de *Minahassa* onder ultimo 1861.

Doorloopend Nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen.
	DISTRICT.	NEGORIJ.	
1	Kakaskassang	Koka	26
2	Idem	Tinoor	22
3	Idem	Waremboengan	20
4	Tonbaririe	Sendoekh	49
5	Idem	Maäsing	16
6	Idem	Poparèng	28
7	Tonsea	Aijer madidi	48
8	Idem	Tonsea lama	51
9	Idem	Tangarie	25
10	Likoepang	Kokole	—
11	Klabat di atas	Maoembie	55
12	Idem	Koewil	49
13	Tomohon	Pangolombian	40
14	Idem	Kembes	71
15	Sonder	Tankoenej	22
16	Idem	Soeloehoen	60
17	Idem	Popontalen	10
18	Idem	Lelema leler	30
19	Idem	Moente	24
20	Idem	Pakoe	6
21	Sonder en Romohon	Tengah	26
22	Romohon	Tawaän	54
23	Idem	Radej	
24	Idem	Malino	
25	Idem	Eloesan	30
26	Tonbassian	Malikoe	39
27	Tonpasso	Pinalin	35
28	Idem	Popoh	40
29	Tonsawang	Loboe	50
30	Ratahan	Lindanen	50
		Totaal	973

SCHOOLWEZEN

VOOR

DEN INLANDER

IN

NEDERLANDSCH-INDIE.

VERSLAG

OVER

HET SCHOOLWEZEN VOOR DEN INLANDER

IN

NEDERLANDSCH-INDIE.

OVER

HET JAAR 1861.

I. KWEEKSCHOOL TE SOERAKARTA.

De veranderingen, die er in het personeel van de kweekschool plaats vonden, hadden alleen betrekking op de kweekelingen. Bij den aanvang van den cursus telde men 30 kweekelingen; terwijl er in de maand Augustus 1861 nog twee bijkwamen. Drie van hen werden tot onderwijzers benoemd, namelijk: *Mas Alip*, onder den naam van *Tirto Dimedjo*, te *Poerwokarta* (residentie *Banjoemas*), bij gouvernements besluit, van 27 November 1861 no. 38; *Radhen Amir*, onder den naam van *Djojo Soebroto*, te *Trenggalek* (residentie *Kediri*), bij gouvernements besluit, van 25 Mei 1862 no. 5, en *Sidin*, onder den naam van *Parto Dikoro*, te *Poerworedjo* (residentie *Bagelen*), bij gouvernements besluit, van 12 Junij 1862 no. 7. Bij gouvernements besluit, van 27 November 1861 no. 39, werd een der kweekelingen, genaamd *Mas Sahid*, uit de residentie *Bagelen*, wegens weinig gunstigen aanleg eervol als kweekeling ontslagen; terwijl een andere, met name *Djoko*, die zijn studien bijna volbragt had, wegens herhaalde ongehoorzaamheid naar *Bagelen* werd teruggezonden, om aldaar gedurende een jaar onder eenen anderen on-

derwijzer werkzaam te zijn, ter beoordeeling of zijn gedrag en bekwaamheden hem daarna eene plaatsing als onderwijzer waardig zullen maken.

Bij gouvernements besluit, van 1 Januarij 1862 no. 15, werden tot kweekelingen aangesteld: *Mas Sangit* van *Madioen*, *Sakiman* van *Bagelen*, *Mas Kardjo* van *Rembang*, *Radhen Moerkidin* en *Radhen Moestahar* van *Kediri*, *Radhen Mas Soeratiman* en *Radhen Mas Soewondi* van *Djokdjokarta;* terwijl bij gouvernements besluit, van 17 Junij 1862 no. 16, tot kweekelingen werden benoemd: *Sakiman* van *Modjokarta* (residentie *Soerabaja*) en *Soekhoer* van *Tjilatjap* (residentie *Banjoemas*).

Van drie kweekelingen werd de maandelijksche toelage van *f* 10 tot *f* 15 verhoogd, te weten: van *Sidin*, bij gouvernements besluit, van 10 Augustus 1861 no. 20, en van *Karang* en *Abdoelah*, bij gouvernements besluit, van 23 Maart 1862 no. 8.

De kweekelingen zijn verdeeld in twee hoofdafdeelingen, waarvan de eene door den hoofdonderwijzer en de andere door den tweeden en den Javaanschen onderwijzer geleid wordt.

In de eerste afdeeling zijn gemiddeld 15 leerlingen, waarvan er 8 voorgedragen zijn om als onderwijzer geplaatst te worden; terwijl zij meest allen beloven zeer geschikte onderwijzers te zullen worden. De voorgedragenen zijn deels afzonderlijk, deels met de anderen in hunne afdeeling onderwezen in het lezen en vertalen van Javaansch (proza en poëzie) en Maleisch en in het behandelen van evenredigheden en den regel van drieën; terwijl met de practische landmeetkunde een begin is gemaakt. Voorts is met hen de aardrijkskunde van *Azie* in bijzonderheden en die van *Europa* in algemeene trekken behandeld; terwijl hunne vorderingen in de Javaansche spraakkunst vrij goed waren. Aan de meest gevorderden is ook onderrigt gegeven in de theoretische landmeetkunde. Over het algemeen waren de vorderingen van de kweekelingen der eerste hoofdafdeeling in het laatste halfjaar zeer voldoende.

De tweede hoofdafdeeling is verdeeld in drie klassen, waarvan de 1ste en 2de onder de leiding van den 2den onderwijzer staan; terwijl de leiding van de 3de klasse ook opgedragen

is aan den 2den onderwijzer, geadsisteerd door den Javaanschen onderwijzer.

In Julij 1862 waren er in die afdeeling 20 kweekelingen, waarvan er 10 tot de eerste afdeeling zijn overgegaan, één wegens geringen aanleg ontslagen is; terwijl er 7 nieuwe kweekelingen bij zijn gekomen.

De eerste klasse van deze afdeeling bevatte 5 leerlingen, waarvan men geene groote verwachtingen koesteren kon.

De tweede klasse bestond uit vier kweekelingen, waarvan er een, *Sangit* genaamd, veel ijver en vatbaarheid aan den dag legde.

In de derde klasse waren 7 leerlingen.

De kweekelingen der 1ste en 2de klasse werden onderwezen in de leer der gewone en tiendeelige breuken en de benoemde getallen; in het schrijven, lezen en vertalen van Javaansch en Maleisch; in de aardrijkskunde van den *Nederlandsch-Indischen Archipel*, alsmede in de beginselen van de natuurkundige aardrijkskunde.

De kweekelingen der 3de klasse werden onderwezen in het lezen en schrijven van Javaansch en Maleisch, in het behandelen van de geheele en de gebroken getallen en in de beginselen der aardrijkskunde van den *Nederlandsch-Indischen Archipel*.

De Maduresche en Soendasche onderwijzers gingen voort hunne leerlingen met goed gevolg in het Madureesch en Soendaasch te oefenen; terwijl de Maleische onderwijzer met vrucht onderrigt gaf in het lezen en schrijven van Maleisch met Arabische karakters. De onderwijzer in het teekenen ging voort de leerlingen te oefenen in het practische landmeten en waterpassen, alsmede het handteekenen.

De externen school nam gedurende den afgeloopen cursus weder in bloei toe. Het aantal leerlingen bedroeg 28, die allen vrij geregeld ter school kwamen. De vorderingen van de meesten waren dan ook zeer goed.

De leerlingen zijn in vijf afdeelingen verdeeld; terwijl in ieder van die afdeelingen door een der kweekelingen onderrigt werd gegeven in het lezen en schrijven van Javaansch en

Maleisch; de behandeling der geheele, gebroken en benoemde getallen en den leer der evenredigheden, voorts in de aardrijkskunde van den *O.-I. Archipel.*

's Avonds in de vrije uren werden de leerlingen bezig gehouden met spelen, als: dammen, schaken, enz. In de laatste maanden oefenden zij zich in het zingen van Javaansche wijzen, onder leiding van den 3den onderwijzer, alsmede in het bespelen van inlandsche muzijkinstrumenten, onder leiding van daartoe gehuurde personen.

Kweekschool te Bandong.

Bij Koninklijk kabinets rescript, van 23 Mei 1861, is magtiging verleend tot het daarstellen van eene kweekschool tot opleiding van inlandsche onderwijzers ten dienste van de inlandsche jeugd in de *Soenda-landen* op *Java;* terwijl daarbij tevens de noodige fondsen zijn aangewezen voor bezoldiging van de nader te benoemen onderwijzers.

De voorbereidende maatregelen, om aan bovengenoemde magtiging zoo spoedig mogelijk uitvoering te geven, zijn met ijver begonnen en voortgezet.

Bij gouvernements besluit, van 12 December 1861 no. 30, werd aan den heer *K. F. Holle*, aan wien het ontwerpen der noodige voorstellen nopens deze kweekschool is opgedragen, vergunning verleend om zich in het belang der zaak naar *Soerakarta* te begeven, tot het bezoeken der kweekschool voor inlandsche onderwijzers aldaar.

II. PROVINCIALE SCHOLEN.

Uit de verslagen der hoofden van gewestelijk bestuur over 1861 zijn de volgende bijzonderheden getrokken.

BANTAM.

Even als het vorige jaar is de school in het afgeloopen jaar in deze residentie gesloten geweest.

BATAVIA.

In deze residentie bestonden gedurende 1861 geene inlandsche scholen, zooals die, welke in dit verslag behandeld worden.

BUITENZORG.

Als voren.

KRAWANG.

School te Poerwakarta.

Onder de leerlingen, die deze school bezochten, bevonden zich één zoon van den hoofd-djaksa en één zoon van den demang van het district *Sindang-kasi*; terwijl de overigen kinderen waren van mindere beambten, dessa-hoofden en onbeambte inlanders.

De leerlingen werden onderwezen in het lezen en schrijven der Javaansche, Maleische en Soendasche talen en de beginselen der rekenkunde.

Blijkens het gehouden examen hebben de leerlingen voldoende vorderingen gemaakt. Eenigen van hen, die de school in het afgeloopen jaar verlaten hebben, zijn dan ook geplaatst als hulpschrijvers op het adsistent-residentie kantoor en bij den regent, ten einde zich aldaar verder voor eene betrekking in 's lands dienst te bekwamen.

Het toezigt over het onderwijs was opgedragen aan den regent; terwijl de adsistent-resident de school herhaaldelijk bezocht.

PREANGER REGENTSCHAPPEN.

Scholen te Tjiandjoer, Bandong, Soemedang, Garoet en Manoendjaja.

De afkomst der leerlingen was als volgt:

	Kinderen van						
	regenten.	patihs en hoofdgecommitteerden.	djaksa's.	wedhana's.	priesters en hadji's.	mindere hoofden.	particulieren.
Tjiandjoer	1	1	—	4	2	16	16
Bandong	3	2	6	15	4	72	35
Soemedang	5	7	2	14	2	19	2
Garoet	2	3	—	—	1	15	7
Manoendjaja	—	—	1	6	4	8	18

De vermeerdering van het aantal leerlingen op de scholen te *Tjiandjoer* en *Bandong* was voornamelijk toe te schrijven aan de gunstige zamenwerking van het Europeesch bestuur en de inlandsche hoofden en wel te *Tjiandjoer* in de eerste plaats aan de zorg voor het onderwijs van den controleur *F. L. Baron van Heeckeren van Brandsenburg* en van zijnen opvolger *J. F. Haase* en te *Bandong* aan den onafgebroken ijver van den adsistent-resident *Jellinghaus*, den regent en den controleur *W. F. Hoogeveen*, waarmede zij de ouders op het hooge belang wezen, dat de kinderen bij het schoolonderwijs hebben. - Een vooruitzigt op plaatsing in 's lands dienst of in eenige andere betrekking, dat de jongelieden hebben, als zij zich op school bekwaam maken, is zeker ook bij vele ouders een spoorslag geweest om hunne kinderen naar school te zenden.

Het was echter noodig om aan de hoofden en mindere inlandsche ambtenaren telkens het hooge belang van het onderwijs met ernst voor te houden, daar anders vele ouders hunne kinderen te huis zouden hebben gehouden, hetzij uit onverschilligheid, hetzij uit te geringe bekendheid met den gunstigen invloed, dien het schoolonderwijs op het volgende levenslot hunner kinderen kan hebben.

De vermindering van het aantal leerlingen op de school te *Garoet* was toe te schrijven aan de weinige belangstelling, die de regent in het onderwijs toonde, alsmede aan de zelden voorkomende gelegenheid om de jongelieden in die kleine afdeeling in 's lands dienst te plaatsen. De ouders, namelijk, achten het schoolgaan hunner kinderen overbodig, indien dezen toch niet in 's lands dienst kunnen geplaatst worden.

Eenige leerlingen der verschillende scholen werden tot tjamats, schrijvers en in andere landsbetrekkingen benoemd; van de school te *Manoendjaja* werden daarenboven twee leerlingen naar de kweekschool voor onderwijzers te *Soerakarta* gezonden; terwijl een der leerlingen van de school te *Bandong* naar *Soerabaja* ging, om aldaar tot veearts te worden opgeleid.

De leerlingen ontvingen onderwijs in:

het lezen en schrijven van het Soendanesche schrift en het stellen van brieven in die taal;

het lezen en schrijven van de Maleische taal met Arabische en Latijnsche karakters;

de rekenkunde tot en met den regel van drieën, de leer der gewone en tiendeelige breuken, de herleiding der verschillende gebruikelijke maten en gewigten, het berekenen van transportloonen, de interest- en de interest- op interestrekening en het Mohammedaansche erfregt;

het handteekenen;

de eerste beginselen van de practische landmeetkunde;

het eenvoudig boekhouden en de beschrijvende aardrijkskunde van den *O.-I. Archipel.*

Blijkens de gehouden examina hadden de scholieren te *Tjiandjoer*, *Soemedang* en *Manoendjaja* goede en die te *Bandong* en *Garoet* slechts middelmatige vorderingen gemaakt.

De onderwijzers te *Tjiandjoer*, *Soemedang* en *Garaet* gaven voldoende blijken van geschiktheid, legden veel ijver aan den dag en waren van goed gedrag. Op de onderwijzers te *Bandong* viel, wat hunne kundigheden betreft, niets te zeggen; maar zij toonden weinig belangstelling. In den loop van 1861 is de onderwijzer te *Manoendjaja* door een meer geschikte vervangen.

Het verdient vermelding, dat de controleur *J. L. L. Baron d'Aulnis de Bourouill*, die het onderwijs met de meeste belangstelling naging, zich veel moeite gaf om zelf de meest gevorderde scholieren te *Soemedang* in het practische landmeten en het in kaart brengen van opgemeten terrein te onderwijzen.

Het toezigt over het onderwijs was opgedragen aan de regenten van *Tjiandjoer*, *Bandong*, *Soemedang* en *Soekapoera*, aan de adsistent-residenten van *Bandong*, *Soemedang*, *Limbangan* en *Soekapoera* en aan de controleurs van *Tjiandjoer*. *Noord-Bandong*, *Soemedang*, *Limbangan* en *Soekapoera*; terwijl ook de resident van tijd tot tijd de scholen bezocht.

CHERIBON.

De leerlingen, die deze school bezochten, behoorden voor het meerendeel tot den minderen stand. In den loop van het

jaar verlieten eenigen van hen, na wat lezen en schrijven geleerd te hebben, de school, ten einde hunne ouders in de uitoefening van hun beroep behulpzaam te zijn.

Het onderwijs bepaalde zich tot het leeren lezen en schrijven en de beginselen der reken- en aardrijkskunde.

Hoewel de school nog slechts kort bestaat (sedert Februarij 1860 heropend), waren de vorderingen der leerlingen, blijkens het gehouden examen, vrij voldoende, welke uitkomst voor een groot gedeelte toe te schrijven was aan den ijver en de geschiktheid van den onderwijzer *Winata Sastra*, zoon van een gewezen districtshoofd.

TAGAL.

Scholen te Tagal, Pamalang en Brebes.

De leerlingen van de school te *Tagal* bestonden uit één zoon van den overleden regent, *Radhen Adipati Aria Reksa Negara*, één zoon van den patih van *Tagal* en 5 zonen van districtshoofden; terwijl de overigen zonen waren van inlandsche beambten van minderen rang en van gegoede inlandsche handelaren.

De leerlingen, die de school te *Pamalang* bezochten, waren voor het meerendeel zonen of aanverwanten van inlandsche hoofden; terwijl de overigen zonen waren van inlandsche handelaren.

Onder de leerlingen van de school te *Brebes* waren slechts eenigen van gegoede inlandsche handelaren; terwijl de overigen uit zonen bestonden van mindere inlandsche ambtenaren.

Op die scholen werd onderrigt gegeven in:

het lezen en schrijven van de Maleische taal, met Latijnsche karakters en van de Javaansche taal met Javaansche karakters;

het vertalen van Javaansch in Maleisch en omgekeerd;

de beginselen der landmeetkunde en

de aardrijkskunde van *Java*.

De examina, gehouden door den resident, in tegenwoordigheid van den regent en den controleur der afdeeling, getuigden van voldoende vorderingen der leerlingen, vooral van de scholieren te *Tagal* en *Pamalang*. De onderwijzers bij deze

twee scholen geplaatst, paarden dan ook bij een goed gedrag de noodige geschiktheid en kunde.

De vermeerdering in het aantal scholieren te *Tagal* en *Pamalang* getuigde van de toenemende belangstelling der ouders in het onderwijs; terwijl de vermindering in het aantal scholieren te *Brebes* toe te schrijven was aan plaatselijke omstandigheden. De meeste hoofden in dit regentschap waren namelijk op te grooten afstand van de school, om hunne kinderen daarheen te zenden.

Het toezigt over het onderwijs was opgedragen te *Tagal* en *Pamalang* aan de regenten, de controleurs en de patihs dier afdeelingen en te *Brebes* aan den regent en den controleur aldaar.

PEKALONGAN.

Onder de leerlingen, die in vier klassen verdeeld waren, bevonden zich één zoon van den gepensioneerden wedhono van *Pekalongan*, één zoon van den koffijpakhuismeester van *Limpoeng*, 3 zonen van dessahoofden, 5 zonen van gegoede Javanen; terwijl de overigen kinderen waren van ontslagen mantris en mindere hoofden.

Er werd onderrigt gegeven in:

het lezen en schrijven van de Maleische taal met Latijnsche karakters en van de Javaansche taal met Javaansche karakters; den regel van drieën met gewone breuken, het maten- en gewigten-stelsel en de eerste beginselen der landmeetkunde en de aardrijkskunde van *Nederlandsch-Indie* in het algemeen en van *Java* in het bijzonder.

Het in de maand December gehouden examen gaf zeer weinig stof tot tevredenheid, hetwelk ook nu weder toegeschreven moet worden aan de ongeschiktheid van den onderwijzer.

De school stond onder het onmiddelijk toezigt van den resident.

SAMARANG.

School te Samarang.

De vermindering van het aantal leerlingen, blijkens den achter dit verslag gevoegden staat, schreef men voor een gedeelte toe aan de omstandigheid, dat er tusschen de leerlingen

van verschillenden stand hoegenaamd geene afscheiding bestond, daar de kinderen van hoofden niet met die van den kleinen man op dezelfde bank wilden zitten; voor een ander gedeelte was die vermindering toe te schrijven aan de ongeschiktheid van den onderwijzer *Mas Kasim*, om de zaken duidelijk en begrijpelijk voor te stellen. Daarvan droeg dan ook het door den resident gehouden examen duidelijke sporen. Wel waren de vorderingen der leerlingen in het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen (met Latijnsche karakters) voldoende te noemen; maar zulks kon men niet getuigen van de vorderingen in die vakken, waarbij een goed begrip gevorderd wordt, zooals reken-, aardrijks- en landmeetkunde.

Het toezigt over het onderwijs was opgedragen aan den adsistent-resident van policie, zooveel mogelijk daarin bijgestaan door den regent en den controleur der afdeeling.

School te Salatiga.

Onder de leerlingen, die allen tot den minderen stand behoorden, hebben telkens mutatien plaats gehad. Velen verlieten na eenige maanden onderwijs genoten te hebben, wederom de school, welk verschijnsel men toeschreef aan de weinige belangstelling, die de ouders in het onderwijs stelden.

Door die herhaalde mutatien bepaalde zich ook het onderwijs tot het leeren lezen en schrijven van de Javaansche taal, met Javaansche en Latijnsche karakters; de eerste beginselen der rekenkunde en de aardrijkskunde van het eiland *Java*.

Het op den 31sten December 1861 gehouden examen droeg echter duidelijke sporen van den ijver en den goeden aanleg der leerlingen, daar de vorderingen van vele leerlingen, die slechts drie of vier maanden het onderwijs bijwoonden, reeds zeer voldoende waren. Daartoe droegen de ijver en geschiktheid van den onderwijzer *Mas Admo Prawiro*, afkomstig van de kweekschool te *Soerakarta*, ook niet weinig bij.

Het toezigt over het onderwijs is opgedragen geweest aan den adsistent-resident, den regent en den controleur.

Inlandsche Christenschool van den zendeling leeraar S. Kruijt.

Ook op deze school hadden onder de leerlingen, die op

eene enkele uitzondering na allen van geringe afkomst waren, vele mutatien plaats. Degenen, die de school getrouw bezochten, maakten goede vorderingen, waarvan aan *Asa Kiman*, die met de dagelijksche leiding van de school belast was, alle lof toekwam.

De zendeling *Kruijt* gaf in den regel twee malen in de week zelf onderwijs.

Er werd onderwijs gegeven in het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen, de laatste ook met Latijnsche karakters; de vier hoofdregelen der rekenkunde met benoemde getallen; voorts in de bijbelsche geschiedenis en het zingen.

JAPARA.

School te Pati.

Men trof onder de leerlingen 2 zonen van den wedhono aan; terwijl de overigen kinderen waren van mindere beambten, gepensioneerden, dessahoofden en onbeambte Javanen.

De leerlingen werden onderwezen in:

het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen, ook met Latijnsche karakters;

het vertalen van Javaansch in Maleisch en omgekeerd;

de aardrijkskunde en

de vier hoofdregels der rekenkunde en den regel van drieën met gewone en tiendeelige breuken.

De examina, in de maanden Julij en December gehouden, hebben geene bevredigende resultaten oppeleverd, welk verschijnsel ook nu wederom toegeschreven moet worden aan de ongeschiktheid van den onderwijzer *Mas Sasmi Tardjo*. Mogt deze door een geschikten onderwijzer van de normaalschool te *Soerakarta* vervangen kunnen worden, waartoe tot nog toe geene gelegenheid bestond, dan eerst zoude men met grond eene verbetering in den toestand van het inlandsch onderwijs te *Pati* mogen verwachten.

Het toezigt over het onderwijs werd gehouden door den resident, den secretaris en de beide ter hoofdplaatse aanwezige controleurs.

School te Japara.

Evenals te *Pati* was ook hier de vermeerdering van het

aantal leerlingen alleen toe te schrijven aan de zucht der ouders om hunne zonen later in 's gouvernements dienst geplaatst te zien. Onder de leerlingen bevonden zich 2 zonen van den regent en 3 van den djaksa; terwijl de overigen kinderen waren van districtshoofden, gepensioneerden en onbeambte Javanen.

De leerlingen ontvingen onderwijs in:

het Javaansch en Maleisch lezen van gedrukt en geschreven schrift;

de rekenkunde tot en met den regel van drieën met breuken;

de aardrijkskunde van *Java* in het bijzonder en van den *Indischen Archipel* in het algemeen en

het teekenen van kaarten en het opmeten van terrein met het meetkruis.

Hoewel de toestand van het onderwijs geene bepaalde verbetering ondergaan heeft, getuigde het in de maand December gehouden examen toch van de vorderingen der leerlingen, waartoe de geschiktheid van den onderwijzer Mas *Sastro Dimedjo* niet weinig heeft bijgedragen.

Het dagelijksch toezigt over het onderwijs was opgedragen aan den regent en den controleur; terwijl de resident en de adsistent-resident meermalen de school bezochten en het onderwijs nagingen.

REMBANG.

Scholen te Rembang, Toeban, Blora en Bodjo-negoro.

Onder de leerlingen op de school te *Rembang* trof men één zoon aan van eenen gewezen wedhono; terwijl de overigen kinderen waren van mindere beambten.

Te *Toeban* bevonden zich onder de leerlingen 2 zonen van den regent, 28 van den patih, onder-collecteur en andere mindere hoofden tot den rang van mantri en 31 van dessahoofden en andere min gegoede Javanen.

De leerlingen te *Blora* bestonden uit kinderen van inlandsche ambtenaren, dessahoofden, gegoede en behoeftige Javanen.

Onder de scholieren te *Bodjonegoro* trof men slechts weinige kinderen aan van eenvoudige dessa bewoners; terwijl de overigen zonen waren van inlandsche ambtenaren en dessahoofden.

Op de vier bovengenoemde scholen werd onderwijs gegeven in het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen, de laatste met Latijnsche karakters; de rekenkunde tot den regel van drieën. Te *Blora* gaf men voorts onderwijs in de landmeetkunde en de zedeleer; te *Toeban* in de aardrijkskunde van *Java* en de eerste beginselen der landmeetkunde en van het handteekenen; te *Bodjonegoro* in de aardrijkskunde der residentien *Batavia* en *Soerakarta*.

Het onderzoek naar de vorderingen der leerlingen leverde bevredigende resultaten op. Het onderwijzers-personeel gaf dan ook wederom blijken van geschiktheid en ijver.

Verscheidene jongelingen werden na het verlaten der school geplaatst in particuliere betrekkingen; velen moesten de school vaarwel zeggen om hunne ouders in de uitoefening van hun beroep behulpzaam te zijn, aangezien er toch geen vooruitzigt bestond, dat zij in eene gouvernements betrekking zouden geplaatst worden. Van de school te *Rembang* werd eën leerling geplaatst als hulpschrijver en een ander als hulpvaccinateur; terwijl een derde onder-dessahoofd en een vierde leerling op het residentiekantoor werd.

De afstand van verschillende districten tot de hoofdplaatsen van de regentschappen *Toeban* en *Blora* maakten, dat het aantal leerlingen aldaar betrekkelijk gering bleef.

De vermeerdering van het aantal leerlingen op de school te *Bodjonegoro* was hoofdzakelijk toe te schrijven aan de belangstelling van den regent aldaar in het onderwijs.

SOERABAJA.

Onder het aantal leerlingen, dat gedurende 1861 met 69 verminderd is, waren 11 zonen van inlandsche hoofden, die den titel van *Radhen* of *Mas* voerden en 43 van geringe afkomst.

Het aantal leerlingen is alleen gedurende het eerste halfjaar met 67 verminderd, welk verschijnsel hoofdzakelijk toe te schrijven is aan de omstandigheid, dat er bij de oprigting der school vele kinderen waren toegelaten, wier ouders op grooten afstand van de hoofdplaats woonden; terwijl het later bleek, dat zij door het gemis aan familie betrekkingen geene gele-

genheid hadden om hunne kinderen op de hoofdplaats te besteden; maar ook waarschijnlijk aan de ongeschiktheid van den eersten onderwijzer *Mas Prawiro Redjo* om de jeugd te leiden en haar aangenaam en nuttig bezig te houden. Na de verwijdering van dien onderwijzer is het getal leerlingen wel niet vermeerderd, maar toch ook niet meer verminderd.

Het onderwijs liep over het lezen en schrijven en de elementaire spraakleer der inlandsche talen; de beginselen der rekenkunde tot en met den regel van drieën ingesloten; de kennis van maten en gewigten; de aardrijkskunde van *Java* en omliggende eilanden, alsmede de practische landmeetkunde en het waterpassen.

Er heeft nog geen examen plaats gehad; doch zoover men heeft kunnen nagaan, hebben de kinderen in het afgeloopen jaar voldoende vorderingen gemaakt. Den tegenwoordigen onderwijzer ontbrak het dan ook niet aan geschiktheid, noch aan ijver en goeden wil. De ondermeester *Mas Kerto Redjo* voldeed ook zeer goed.

Het toezigt over het onderwijs was opgedragen aan eene commissie, bestaande uit Europeanen en inlandsche grooten.

MADURA.

School te Pemakasan.

Onder de leerlingen trof men aan kinderen van inlandsche grooten, mindere beambten, gepensioneerden en onbeambte Madurezen.

Er werd onderrigt gegeven in het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen, benevens de beginselen der rekenkunde.

Het onderzoek naar de vorderingen der leerlingen leverde tamelijk goede resultaten op, welke uitkomst men voor een groot deel toeschreef aan den ijver en de geschiktheid van den onderwijzer *Radhen Abdoel Bali*.

Het toezigt over het onderwijs was opgedragen aan den resident en den regent.

PASOEROEAN.

Scholen te Pasoeroean, Bangil en Malang.

De leerlingen waren kinderen van inlandsche hoofden en beambten en van inlanders van den fatsoenlijken stand.

Van de school te *Pasoeroean* werden 6 leerlingen geplaatst in 's lands dienst; 7 zijn wegens luiheid of onverschilligheid weggezonden; 12 zijn t' huis gebleven om zelf een bestaan te zoeken; terwijl er 2 overleden zijn.

Er werd onderrigt gegeven in het lezen en schrijven van de Javaansche taal met Javaansche en de Maleische met Latijnsche karakters, voorts in de beginselen der reken-, aardrijks- en landmeetkunde, in welke vakken door de leerlingen, blijkens het gehouden onderzoek, voldoende vorderingen zijn gemaakt. Het onderwijzers-personeel heeft tot die gunstige resultaten veel bijgedragen.

Het oppertoezigt over het onderwijs werd te *Pasoeroean* en *Bangil* uitgeoefend door den resident; terwijl het onmiddelijk toezigt opgedragen was aan den regent en den controleur. Te *Malang* werd het toezigt over het onderwijs gehouden door den adsistent-resident, bijgestaan door den controleur.

BEZOEKI.

Onder de leerlingen telde men 2 zonen van den regent van *Bezoeki*, 1 van den patih van *Panoeroekan*, 1 van den djaksa van *Bezoeki*, 4 van wedhonos en van mindere inlandsche ambtenaren; terwijl de overigen kinderen waren van ambtelooze inlanders.

Het onderwijs liep over het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen, beiden ook met Latijnsche karakters en over de begingelen der reken- en landmeetkunde,

De vorderingen der leerlingen waren, blijkens het gehouden examen, zeer voldoende. De onderwijzer heeft dan ook weer getoond ten volle berekend te zijn voor zijne betrekking.

Van de 27 leerlingen, die de school verlieten, traden er 7 als leerling-schrijvers in dienst; terwijl men onder de gewezen leerlingen van deze school reeds 2 districtshoofden, 3 bekels, 1 kliwon, 5 schrijvers en 2 leerlingschrijvers telde, die allen een tractement genieten.

BAGELEN.

School te Poerworedjo.

Onder de leerlingen waren:

3 zonen van den gepensioneerden regent,
3 » » wedhono's,
1 zoon » den patih van *Koeto-Ardjo*,
1 » » » hoofd-panghoeloe,
1 » » eenen mantri,
1 » » » schrijver en
58 zonen » dessahoofden.

Er werd onderwijs gegeven in het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen, de laatste ook met Latijnsche karakters; het vertalen van Javaansch in Maleisch en omgekeerd; het schrijven van brieven in de twee genoemde talen; de rekenkunde tot en met den regel van drieën in gebroken; de aardrijkskunde van *Java* en de beginselen der landmeetkunde.

Blijkens het gehouden examen hebben de leerlingen in bovengenoemde vakken, de aardrijkskunde uitgezonderd, goede vorderingen gemaakt, waartoe de onderwijzer *Radhen Mas Tjokro Koesoemo* en de beide hulponderwijzers het hunne bijbragten.

Slechts weinige leerlingen bleven echter lang genoeg op school om in al de vakken van onderwijs de vereischte vorderingen te maken; het meerendeel verliet de school, als hunne vorderingen van dien aard waren, om als majang bij den eenen of anderen ambtenaar in dienst te kunnen treden, of om hunne ouders in hunne werkzaamheden behulpzaam te zijn.

Het toezigt over het onderwijs was opgedragen aan eene commissie, bestaande uit den regent, den hoofd-djaksa, den controleur en den kliwon.

School te Ambal.

Onder de leerlingen waren 1 zoon van den regent en 20 zonen van dessahoofden; terwijl de overigen kinderen waren van mindere beambten en gepensioneerden.

Het onderwijs liep over dezelfde vakken als op de school te *Poerworedjo*.

De vorderingen der leerlingen waren, blijkens het gehouden examen, zeer merkbaar.

Hoewel de onderwijzer *Radhen Poespo Koesoemo* niet afkomstig van de kweekschool te *Soerakarta* is, bezit hij bekwaamheid, benevens geschiktheid om met de kinderen om te gaan.

Van de 11 leerlingen, die de school verlieten, werd er 1 als ondermeester bij deze school geplaatst, terwijl er 2 bij den regent werkzaam werden gesteld en 8 naar huis keerden.

Het toezigt over het onderwijs is bij aanwezigheid van eenen controleur in deze afdeeling aan hem en den patih opgedragen. De adsistent-resident bezocht in het afgeloopen jaar ook dikwijls de school.

School te Keboemen.

Ook dit jaar is de vermeerdering van kinderen van dessahoofden en van den geringen man merkbaar. Vroeger zagen de dessa-hoofden er tegen op om hunne kinderen, die meestal op gevorderden leeftijd eerst de school bezoeken, alleen met het doel om wat schrijven en rekenen te leeren, naar de school te zenden.

Nu echter de bepaling gemaakt is, dat de zonen van dessahoofden slechts twee jaren aan het onderwijs deel behoeven te nemen, neemt hun aantal hoe langer hoe meer toe.

De leerlingen werden onderrigt in dezelfde vakken als op de school te *Poerworedjo*, met uitzondering echter van de landmeetkunde.

Hoewel de onderwijzer voor zijne betrekking ongeschikt is, hebben de leerlingen, blijkens het gehouden examen, toch bewijzen gegeven, dat zij vooruit zijn gegaan, welk resultaat voornamelijk toe te schrijven is aan den kweekeling *Djoko*, afkomstig van de kweekschool te *Soerakarta*, die hier tijdelijk als hulponderwijzer geplaatst is, ten einde bewijzen te geven, of hij geschikt is om tot onderwijzer benoemd te worden.

De controleur *J. Heijting*, die speciaal met het toezigt over het onderwijs belast was, kweet zich met lof van die taak.

BANJOEMAS.

School te Banjoemas.

Ten gevolge van de overstrooming in Februarij 1861 is deze school gedurende een groot gedeelte van het jaar gesloten geweest; van daar dat er geen examen gehouden werd.

Het aantal leerlingen, dat op 1 Januarij 71 bedroeg, was bij de heropening der school (1 October) tot 39 verminderd, waaronder zich 1 zoon van den regent bevond; terwijl de overigen kinderen waren van inlandsche ambtenaren, gepensioneerden, dessa-hoofden en particulieren.

De leerlingen ontvingen onderrigt in het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen, ook met Latijnsche karakters, alsmede in de reken- en aardrijkskunde.

Het dagelijksch toezigt over het onderwijs was opgedragen aan den controleur. De regent gaf voortdurend blijken van belangstelling in het onderwijs.

Bij gouvernements besluit, van 8 September 1861 no. 20, is de reeds sedert 1850 ter hoofdplaats *Banjoemas* bestaande Javaansche school tot eene gouvernements instelling verklaard.

School te Probolingo.

Ten opzigte van de afkomst der leerlingen en van de vakken, waarin onderwijs werd gegeven, valt hetzelfde te zeggen, als bij de voorgaande school gedaan is. Bovendien werd hier nog onderrigt gegeven in de beginselen der landmeetkunde en van het handteekenen.

Het gehouden examen leverde bevredigende resultaten op; terwijl de onderwijzer *Mas Kerto Wegono*, afkomstig van de kweekschool te *Soerakarta*, blijken gaf van ijver, kunde en geschiktheid.

Het dagelijksch toezigt over het onderwijs was opgedragen aan den regent en den controleur; terwijl de adsistent-resident met het algemeen toezigt belast was.

Bij gouvernements besluit, van 27 November 1861 no. 38, is de in het regentschap *Poerwokarta* bestaande inlandsche school verklaard tot eene gouvernements instelling; terwijl bij datzelfde besluit tot onderwijzer bij die school is benoemd *Tirta Dimedja*, afkomstig van de kweekschool te *Soerakarta*.

Met 1 Januarij 1862 zou de school geopend worden.

BANJOEWANGI.

De leerlingen behoorden voor het meerendeel tot den adel en de meer gegoede klasse en daar hun aantal vrij groot was, ging men er nog niet toe over leerlingen van onbemiddelde ouders op te nemen, te meer daar het schoolfonds nog niet zeer gunstig was.

De leerlingen ontvingen onderwijs in het schrijven van Javaansch met Javaansche en Latijnsche karakters; het vertalen van Javaansche opstellen in het Maleisch; de rekenkunde tot en met den regel van drieën met breuken en de beginselen der aardrijkskunde.

De school werd zoowel door den adsistent-resident en den regent herhaaldelijk bezocht, bij welke bezoeken de vorderingen der leerlingen voldoende bleken te zijn. De onderwijzer *Soemo Dirdjo* legde dan ook weder veel ijver en geschiktheid aan den dag.

KADOE.

Scholen te Magelang en te Temangoeng.

Onder de leerlingen trof men kinderen aan van allerlei afkomst.

Er werd onderwijs gegeven in het lezen van Javaansch met Javaansche en Maleisch met Latijnsche karakters; het vertalen van Javaansch in Maleisch en omgekeerd; de rekenkunde tot en met den regel van drieën; de beginselen der meet- en aardrijkskunde en van het landmeten.

Radhen Sosro Winobo, onderwijzer te *Magelang*, en *Radhen Soerio Sentiko*, onderwijzer te *Temangoeng*, voldeden beiden.

Het toezigt over het onderwijs werd gehouden door den resident en eene permanente commissie, bestaande te *Magelang* uit den regent, den controleur ter hoofdplaats en dien van *Probolingo;* te *Temangoeng* uit den regent van *Temangoeng*, den controleur der afdeeling *Djettis*, den patih van *Temangoeng*, den controleur van *Prapak* en den onder-collecteur van *Djettis*.

SOERAKARTA.

De Javaansche school, op het gebied van den *Pangeran Adipati Ario Mangkoe Negoro* opgerigt, werd op het einde van het jaar 1861 bezocht door 71 leerlingen tegen 67 in 1860.

Onder deze leerlingen, wier ouderdom van 8 tot 14 jaren was, bevonden zich 5 zonen van den Prins zelf, 22 van bloedverwanten en 41 van onderdanen van bedoelden Prins; terwijl er bovendien nog 2 Chinesche kinderen op school gingen.

Er werd onderrigt gegeven in het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen; het vertalen van Javaansch in Maleisch en omgekeerd; de beginselen van het rekenen en de aardrijkskunde van *Java*.

Over het algemeen hebben de leerlingen goede vorderingen gemaakt en gingen zij geregeld naar school.

De onderwijzer *Mas Ngabei Sastro Wijata* bragt wederom het zijne tot de verkregen resultaten bij.

MADIOEN.

Scholen te Madioen, Magetan, Ponorogo, Ngawi en Poerwodadi.

De oprigting van eene school te *Poerwodadi*, bedoeld bij gouvernements besluit, van 15 April 1850 no. 38, is in zooverre tot stand gekomen, dat het onderwijs in de maand Mei een aanvang heeft kunnen nemen. Het betrekkelijk groot aantal leerlingen, die deze school reeds in den aanvang bezochten, levert het bewijs, dat er aldaar behoefte aan zulk eene inrigting bestond.

De leerlingen van al de bovengenoemde scholen bestonden uit kinderen, wier ouders van allerlei rangen en standen waren. Zij werden onderwezen in het lezen, schrijven, spreken en vertalen van de Javaansche en Maleische talen, de rekenkunde tot en met den regel van drieën met breuken en de aardrijkskunde; op de scholen te *Madioen* en te *Ngawi* bovendien nog in de beginselen der landmeetkunde.

De vorderingen der leerlingen waren over het algemeen bevredigend.

De onderwijzers zijn, met uitzondering van dien aan de

school van *Magetan*, allen afkomstig van de kweekschool te *Soerakarta* en voldeden zeer wel.

Het onderwijs stond onder onmiddelijk toezigt van de regenten en controleurs, van de adsistent-residenten in hunne afdeelingen en van den resident.

PATJITAN.

Evenals in het vorige jaar is deze school in het afgeloopen weder niet in bloei toegenomen, welk verschijnsel toe te schrijven was aan de mindere geschiktheid van den onderwijzer *Mas Soemo Dimedjo* en aan de weinige belangstelling, die de ouders in het onderwijs stelden.

De leerlingen bezochten de school niet alleen ongeregeld, maar verlieten haar, zoodra zij maar eenigzins konden lezen en schrijven.

De leerlingen, voor het grootste gedeelte uit kinderen van inlandsche hoofden en gepensioneerde inlandsche ambtenaren bestaande, werden onderwezen in het lezen en schrijven van Javaansch met Javaansche en Maleisch met Latijnsche karakters; het vertalen van het Javaansch in het Maleisch en omgekeerd; de beginselen der rekenkunde; de aardrijkskunde van *Java;* het opstellen van brieven en het maken van staten.

Het toezigt over het onderwijs was opgedragen aan den resident, die van tijd tot tijd de school bezocht, terwijl de regent met het dagelijsch toezigt belast was.

KEDIRI.

Scholen te Kediri, Toeloeng-Agoeng, Berbek en Blitar.

De leerlingen, wier ouders van allerlei rangen en standen waren, ontvingen onderrigt in het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen, ook met Latijnsche karakters; het vertalen van het Javaansch in het Maleisch en omgekeerd; de rekenkunde tot en met den regel van drieën met breuken en de aardrijkskunde van *Java.*

Blijkens de gehouden examina waren de vorderingen der leerlingen voldoende; de geschiktheid en het gedrag der onderwijzers liet dan ook niets te wenschen over.

Van de scholen te *Kediri* en *Ngrowo* zijn eenige leerlingen als schrijvers in de dessa's en ook als mandoers en schrijvers bij de tabaksondernemers geplaatst.

In het algemeen werd het toezigt over het onderwijs uitgeoefend door den resident, in overleg met den plaatselijken regent en geadsisteerd door den controleur; terwijl te *Toeloeng-Agoeng* het dagelijksch toezigt daarover gevoerd werd door den controleur en den Europeschen pakhuismeester, onder de leiding van den adsistent-resident te *Ngrowo*.

GOUVERNEMENT VAN SUMATRA'S WESTKUST.

Normaalschool voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock.

In het aantal leerlingen, dat op 10 bepaald is, heeft men gedurende 1861 geene verandering gebragt, aangezien dat getal voldoende wordt geacht, om aan de behoefte aan onderwijzers te voorzien.

Het getal jongelingen, dat sedert de oprigting (S eptember 1856) tot ultimo December 1861 deze school bezocht, bedroeg 35. Onder de leerlingen trof men aan kinderen van verschillenden stand, wier ouderdom van 14 tot 18 jaren was.

Er werd onderwijs gegeven in het lezen en schrijven der Maleische taal, zoowel met Arabische als met Latijnsche karakters; het rekenen tot en met den regel van drieën; de beginselen der aardrijkskunde; de eerste beginselen van het landmeten en het boekhouden op eenvoudige wijze, het stellen van brieven, volgens den gebruikelijken officiëlen stijl en vorm, het stellen van rapporten en het opmaken van staten.

Examina zijn niet gehouden geworden, doch de adsistent-resident van *Agam* en de resident deden bij hunne herhaalde schoolbezoeken onderzoek naar de vorderingen der leerlingen, welk onderzoek bevredigende resultaten opleverde.

De Maleier *Abdoel Latif*, die aan het hoofd van deze school stond, gaf dan ook weder alle reden tot tevredenheid.

Alleen die kweekelingen worden bij het verlaten der schoo als onderwijzer geplaatst, welke daartoe de noodige bekwaamheid en geschiktheid bezitten; terwijl de anderen als inlandsche

schrijvers, pakhuismeesters bij de koffij-pakhuizen, vaccinateurs, mantris bij de koffij-cultuur enz. aangesteld worden.

De onderwijzer geniet een tractement, ten bedrage van *f* 40 's maands; terwijl de kweekelingen ieder eene toelage ontvangen, ten bedrage van *f* 10 's maands, waarvan zij *f* 1,50 's maands moeten afstaan ter bestrijding der kosten van schrijfbehoeften.

Inlandsche scholen in het Gouvernement van Sumatra's Westkust.

De leerlingen der scholen in de residentie *Padangsche boven-* en *beneden-landen* waren bijna allen afkomstig van hoofden, inlandsche ambtenaren en gegoede kooplieden, met uitzondering van 36 leerlingen op de school te *Priaman* en 15 op die te *Troesan*, die tot de geringe volksklasse behoorden; terwijl men onder de leerlingen op de school te *Tapanoeli* 59 leerlingen aantrof uit de landbouwende klasse.

De leerlingen werden onderwezen in het lezen en schrijven der Maleische taal met Arabische en Latijnsche karakters en de vier hoofdregels der rekenkunde; terwijl uitsluitend in de residentie *Tapanoeli* onderrigt werd gegeven in het lezen en schrijven der Batasche taal. Op enkele scholen ontvingen de leerlingen daarenboven onderwijs in de beginselen der aardrijkskunde, de gewone breuken en den regel van drieën.

Evenmin als op de kweekschool zijn hier examina gehouden, doch de plaatselijke ambtenaren met het onmiddelijk toezigt over het onderwijs belast, overtuigden zich, evenals de afdeeling-chefs en de residenten, op hunne inspectiereizen van de vorderingen der leerlingen en verkregen goede uitkomsten. De onderwijzers gaven dan ook, op eene enkele uitzondering na, stof tot tevredenheid, zoowel wat geschiktheid als gedrag betreft.

De leerlingen, die de school verlaten hebben, zijn voor een groot gedeelte in 's lands dienst en bij particulieren in betrekking gekomen; terwijl een ander gedeelte uit gebrek aan lust en ijver naar huis teruggekeerde.

BENKOELEN.

School ter hoofdplaats.

Aangezien deze school eerst in de maand April 1862 geopend is geworden, zoo behoort het vermelden der bijzonderheden er van tot een volgend verslag.

Scholen te Moko-Moko, Tallo, Manna en Kroe.

Blijkens den achter dit verslag gevoegden staat, bestaan deze scholen nog eerst korten tijd.

De leerlingen werden onderwezen in het lezen en schrijven der Maleische taal met Arabische karakters; terwijl die op de school te *Tallo* de Maleische taal ook leerden lezen en schrijven met Latijnsche karakters.

Examina hebben er, behalve op de school te *Tallo*, nog niet plaats gehad. Over de vorderingen der leerlingen en geschiktheid der onderwijzers viel dus nog weinig te zeggen.

LAMPONGSCHE DISTRICTEN.

Deze school, waarvan de oprigting bij gouvernements besluit, van 29 Maart 1861 no. 16, bepaald werd, is den 16den September daaropvolgende geopend geworden met een aantal van ongeveer 60 leerlingen, waaronder men velen van reeds mannelijken leeftijd telde, die echter spoedig weder de school verlaten hebben.

De meeste leerlingen waren zonen van marga-, kampong- en soekoe-hoofden, wier bestemming het is hunne vaders in die betrekking op te volgen.

Er werd onderrigt gegeven in het lezen en schrijven der Maleische en Lampongsche talen met eigenaardige en Latijnsche karakters en de rekenkunde tot en met de gewone breuken.

De school bestond te kort om over de vorderingen der leerlingen genoegzaam te kunnen oordeelen; van daar ook, dat er geen examen heeft plaats gehad.

Het toezigt over het onderwijs was opgedragen aan den ontroleur der afdeeling *Telok Betong*.

BANKA.

School te Muntok.

De leerlingen, waaronder 36 inlandsche en 27 Chinesche kinderen, werden onderwezen in het lezen en schrijven der Maleische taal met Arabische en Latijnsche karakters; de vier hoofdregels der rekenkunde; het Nederlandsche munten-, maten- en gewigtenstelsel en de beginselen der aardrijkskunde.

Hoewel er sedert het vorige jaar vele verbeteringen in het onderwijs zijn gebragt, leverde het in December gehouden examen nog geene gewenschte resultaten op, welk verschijnsel men toeschreef aan den onderwijzer *Hadji Dries*, die veel goeden wil, maar weinig geschiktheid voor zijne betrekking heeft.

De school stond onder opzigt van het inlandsch bestuur; terwijl het hoofd van gewestelijk bestuur het oppertoezigt over die inrigting had.

CELEBES.

School te Makasser.

Onder de leerlingen telde men 2 kinderen van Pwijlen angeran *Dipo Negoro*, 2 van Aroe *Oedjoeng* van *Tanette* en 1 van Aroe *Lompengan* van *Sopeng*.

Gedurende 1861 zijn 7 leerlingen bijgekomen en hebben 5 de school verlaten om, volgens het verlangen der ouders, hij den handel werkzaam gesteld te worden.

Er werd onderrigt gegeven in het lezen en schrijven van de Maleische en Makassaarsche talen en in het vertalen van Makassaarsch in Maleisch.

De vorderingen der leerlingen waren over het algemeen bevredigend, tot welk resultaat de onderwijzer *Sitoen* veel bijdroeg.

Het toezigt over het onderwijs werd gehouden door den secretaris voor de inlandsche zaken.

School te Maros.

De leerlingen waren kinderen van regenten, onderhoofden en gegoede ingezetenen.

Zij werden onderwezen in het lezen en schrijven der Maleische en Makassaarsche talen ook met Latijnsche karakters; voorts in het vertalen van Makassaarsch in Maleisch en omgekeerd, alsmede in de beginselen der reken- en aardrijkskunde.

De schoolbezoeken, die geregeld plaats hadden, gaven stof tot tevredenheid, terwijl op de geschiktheid van den onderwijzer niets viel af te dingen.

Het toezigt over het onderwijs werd door den adsistent-resident gehouden.

III. SCHOOLBOEKEN.

Het aantal schoolboeken is in 1861 aanmerkelijk vermeerderd.

Zoo werd door de regering tot de uitgave besloten van de volgende schoolboeken, als:

1o. voor het Soendaasch:

a. *J. Micola*, onder leiding van den heer *K. F. Holle*, leesboekje, bevattende een elftal van de geschikste verhalen uit de kitab bagij bagij tjarita van *J. R. P. F. Gonggrijp*. (1)

b. *K. F. Holle*, 1ste deeltje van een brievenboek. (2)

c. *Radhen Hadji Mohamad Moesa*, zededicht, genaamd: wawatjan woelang krama. (3)

d. Idem, dichtstuk, getiteld: wawatjan dongeng dongeng. (4)

e. Idem, gedicht, getiteld: woelang tani. (5)

f. *Radhen Indra Negara* (op last en onder leiding van den regent van *Soekapoera*, *Toemengoeng Wira Tanoe Baja*), zedegedicht, getiteld: wawatjan djaka meskin. (6)

g. *Radhen Danoe Koesoema*, dichtstuk, getiteld: wawatjan radja Darma. (7)

---

(1) Besluit 4 April 1861, no. 38.
(2) » 2 Mei 1861, no. 53.
(3) » 4 Augustus 1861, no. 49.
(4) » 25 » 1861, no. 20.
(5) » 1 November 1861, no. 15.
(6) » 8 October 1861, no. 61.
(7) » 18 » 1861, no. 22.

2o. voor het Maleisch:

a. ***Radhen Bagoes Moedjarad***, verzameling van 57 fabelen. (1)

b. ***J. L. Martens***, bebrapa perkara deri sekalien alam, jang haroes dikatoe-in. (2)

c. ***J. R. P. F. Gonggrijp***, vertaling der bijbelsche verhalen voor kinderen, van ***C. Schmid***. (3)

d. Idem, theoretisch practisch rekenboek. (4)

e, ***B. N. J. Roskott***, kitab pembatja-an guna sekalijen anakh anakh midras di pulau ***Molukko Molukko***, baserta dengan sawatu peng'adjaran akan Jilum dunja. (5)

3o. voor het Javaansch:

herdruk van de door de ambtenaren ***Winter*** en ***Wilkens*** zamengestelde Javaansche spraakleer. (6)

---

(1) Besluit 1 Januarij 1861, no. 8.
(2) » 16 » 1861, no. 31.
(3) » 7 Maart 1861, no. 12.
(4) » 6 October 1861, no. 16.
(5) » 3 Augustus 1861, no. 20.
(6) » 3 Maart 1861, no. 55.

GYMNASIUM

WILLEM III.

DERDE JAARLIJKSCH VERSLAG van het Collegie van Curatoren van het Gymnasium Willem III.

Collegie van Curatoren.

Het Collegie van Curatoren verloor in den loop van dit jaar wegens vertrek naar elders drie zijner leden, de Heeren *G. H. Uhlenbeck*, *C. F. W. Wiggers van Kerchem en F. van Vollenhoven*, die op hun verzoek, onder dankbetuiging voor de door hen bewezen diensten, uit deze betrekking een eervol ontslag bekwamen. (1)

Op voordragt van het Collegie werden deze leden vervangen door de Heeren *H. de Bruijn*, Directeur der Burgelijke Openbare Werken, *W. van Ommeren*, mede chef van het handelshuis *Van Ommeren, Rueb & Co.* en *Dr. J. A. C. Oudemans*, hoofd Ingenieur voor de geographische dienst. (2)

De Heer *Wiggers van Kerchem*, die ook wegens zijne voorafgaande bemoeijingen onder de grondleggers der inrigting mag worden gerangschikt, had van den aanvang af met de meeste belangstelling de betrekking van Secretaris waargenomen.

Wegens de nadering van zijn vertrek zag hij zich reeds in de eerste dagen van het jaar genoopt deze werkzaamheden te staken.

In stede van uit zijnen boezem een nieuwen Secretaris te kiezen, kwam het aan Curatoren beter voor, den adjunct-

(1) Besluiten van 21 April 1861 no. 5, 15 Junij 1861 no 4 en 22 Julij 1861 no. 6.
(2) » » 24 Decr. 1851 no. 25, 15 Junij 1861 no. 4 en 22 Julij 1861 no. 6.

secretaris *Mr. H. D. Leyssohn Norman* met de waarneming dezer functien te belasten, terwijl de magtiging der Regering werd verzocht om onder Hare nadere goedkeuring, met intrekking der betrekking van adjunct-secretaris, zich een Secretaris te mogen toevoegen, wiens werkzaamheden en verhouding tot het Collegie door hetzelve zouden worden vastgesteld.

Dit voorstel werd met een ondersteunend advies aan de beslissing van het Opperbestuur onderworpen, hetwelk aanvankelijk bezwaar maakte daarin te treden, doch na een nader betoog van Collegieswege van de voor dien maatregel bestaande noodzakelijkheid, eene gunstige beschikking mogt verwerven. (1)

De aan deze beschikking gegevene uitvoering vond eerst plaats in het volgende jaar.

Personeel.

Ten aanzien van het personeel was het jaar 1861 voor het Gymnasium *Willem III* niet gelukkig.

Bij den aanvang van den jaarkring was het docerend personeel, buiten den Rector Directeur *Dr. S. A. Naber*, zamengesteld uit de Heeren:

Dr. J. Meuleman, Conrector,
Dr. L. W. G. de Roo, praceptor,
W. Schwertzel, 2de docent in de Wis en Natuurkunde,
C. C. Homburg,
A. N. Clavier,
G. A. Fuhrmann en
G. Th. Gezelschap, respectievelijk docenten in de Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal.

De verhouding tusschen dezen onderling, en in 't bijzonder van hen tot den Rector-Directeur, onderscheidde zich niet door die eendragtige zamenwerking, welke het belang der inrigting in zoo groote mate vorderde.

Bovendien liet de stemming onder de docenten veel te wenschen over, waarvan teleurgestelde verwachtingen voor

(1) Besluiten van 18 April 1861 no. 19, 8 Augs. 1861 no. 43 en 10 Sepr 1861 no. 3.

den een, benarde financiele omstandigheden voor den ander, en vooral de door allen hoogst bezwarend geoordeelde verpligting om ook buiten de voor het onderwijs bestemde uren aan de opvoedings-taak der internes deel te nemen, de voornaamste redenen waren.

Dat deze omstandigheden op den gang van zaken aan het Gymnasium ongunstig terug moesten werken, ligt voor de hand.

Curatoren lieten dan ook geene pogingen onbeproefd om in de gerezen bezwaren tegemoet te komen, en bij de docenten een beteren geest en voegzamer verhouding onderling te weeg te brengen.

Hierin zoude men zeker reeds vroeger naar wensch geslaagd zijn, ware het niet dat men bij den Rector-Directeur te vergeefs zocht naar die vereischten, welke voor de rigtige vervulling zijner zoo moeijelijke roeping onontbeerlijk waren.

De Heer *Naber* was ongetwijfeld een hoogst geleerd en geletterd man, die in een uitsluitend wetenschappelijken werkkring zeker uitmuntend op zijne plaats zoude wezen, doch de noodige geschikheid om aan het hoofd te staan eener inrigting als het Gymnasium wezen moest, zagen Curatoren zich gedwongen hem ten eenen male te ontzeggen.

In die overtuiging werd het Collegie versterkt, toen in de maand Maart eenige wanordelijkheden van onzedelijken aard, welke onder de leerlingen waren voorgevallen, aan het licht werden gebragt en het gehouden onderzoek Curatoren deed inzien, dat de Rector-Directeur, wiens eerste en voornaamste pligt ware geweest die ongeregeldheden zooveel doenlijk te voorkomen, daarin tot hun innig leedwezen was te kort geschoten.

De verdere omstandigheden toch, welke zich hierbij voordeden, getuigden naar 't oordeel van het Collegie, zoo weinig van de noodige belangstelling in de aan zijne zorgen toevertrouwde inrigting, en droegen zoo duidelijk de kenmerken, dat de Heer *Naber* geen regt beséf had van zijne verpligtingen, dat het Collegie hierin aanleiding vond aan de Regering eene voordragt te doen om den Heer *Naber* eervol van zijne functiën te ontheffen.

Alvorens daartoe over te gaan werd de Heer *Naber* in

de gelegenheid gesteld om in deze het initiatief te nemen, ter vermijding van het krenkende, dat in een voorstel tot ontslag voor hem gelegen zoude zijn.

Na heen- en- weder geschrijf, waarbij het aan Curatoren niet gelukken mogt den Heer *Naber* van het te kort schieten in zijne verpligtingen en van zijne ongeschiktheid voor het Directeurschap te overtuigen, zoodat hij weigerachtig bleef gebruik te maken van den ontvangen wenk om zelf ontslag uit zijne betrekking te vragen, werd aan de Regering een daartoe strekkend voorstel gedaan, waarop bij Haar in 't breede gemotiveerd besluit van 29 Augustus 1861 no. 20 in den aangegeven zin beschikt werd.

Bij die beschikking werd namelijk in de eerste plaats *Dr. S. A. Naber* onder toekening van wachtgeld van zijne betrekking ontheven, en de waarneming dier functiën voorloopig opgedragen aan den Conrector *Dr. J. Meuleman*.

Daar de Regering het wenschelijk achtte den Heer *Naber* zijne loopbaan bij het Gymnasium te doen verlaten op eene wijze, dat het hem mogelijk zou zijn om in *Nederland* zijne verlorene positie te herwinnen, werd de Directeur van Financien wijders aangeschreven nopens de voorwaarden van zijn terugkeer naar *Nederland* met hem nader in overleg te treden, waarvan een bevredigende schikking het gevolg schijnt te zijn geweest.

Het was juist met den aanvang van den nieuwen cursus, den 1sten September 1861, dat de Heer Conrector *Meuleman* als waarnemend Directeur optrad.

Hoezeer eensklaps en onder moeijelijke omstandigheden tot het bestuur der inrigting geroepen, kweet de Heer *Meuleman* zich hiervan zóó naar wensch in de drie en eene halve maand, dat hij met deze taak belast bleef, dat Curatoren vermoedelijk niet geaarzeld zouden hebben hem voor eene definitieve benoeming in aanmerking te brengen, zoo dit niet met zijn eigen verlangen in strijd ware geweest.

Het Collegie zag zich dus verpligt naar een anderen kandidaat voor die betrekking om te zien en was zoo gelukkig hierin boven verwachting te slagen, daar het den Heer *P.*

van Swieten, gepensioneerd Kolonel van den Generalen Staf, bereid vond, om met behoud zijner betrekking van lid van het Hoog-Militair Geregtshof, ook die van Directeur van het Gymnasium te aanvaarden.

Ten gevolge van het ontheffen van het onderwijzend personeel van de verpligting om ook buiten de lesuren aan de opvoeding der internes deel te nemen, een maatregel waar omtrent hieronder in nadere bijzonderheden zal worden getreden, was het aan niet de minste bedenking onderhevig om iemand, die niet speciaal voor het onderwijzersvak was opgeleid, aan het hoofd der inrigting te stellen. Wel verre van dien, had men allezins reden te verwachten, dat de Heer *P. van Swieten*, die in zijne vroegere, zoo aanzienlijke betrekkingen van veelzijdige begaafdheden had doen blijken, met krachtige, beleidvolle hand het bestuur der inrigting voeren zou, en haar aan orde en tucht gewennen.

Nadat bij het besluit van 23 November 1861 no. 2 de Heer *Meuleman*, op zijn verzoek van de voorloopige waarneming der functiën van Directeur eervol ontheven, en de Heer *van Swieten* tot die betrekking benoemd was, werd ZHEdG. op den 15den December daaraanvolgende door het Collegie van Curatoren onder praesidium van zijnen Eere-Voorzitter den vice-President van den Raad van *Nederlandsch-Indië Mr. A. Prins*, als zoodanig geïnstalleerd, en tevens aan den Heer *Meuleman* voor de als fd. Directeur bewezene diensten 's Collegies warme dank openlijk betuigd.

Het Collegie van Curatoren verheugt zich nu reeds, na eene ondervinding van slechts drie maanden, te mogen aanteekenen, dat de gedane keuze niet gelukkiger had kunnen zijn, daar het Gymnasium door de bekwame leiding van den nieuwen Directeur en door zijne doelmatige regelingen thans in bloeijenden toestand verkeert.

Van de Heeren docenten verloor het Gymnasium in den loop van dit jaar den Heer *G. A. Fuhrmann*, die op zijn verzoek eervol werd ontheven van de waarneming der betrekking van docent in de Hoogduitsche taal. (1)

(1) Besluit 29 September 1861 no. 5.

Tot het geven van onderrigt in deze taal vond het Collegie tot zijn genoegen den Heer *G. Th. Gezelschap* bereid, die, hoezeer meer speciaal als docent in het Engelsch aan het Gymnasium verbonden, niet te min als Duitscher van geboorte en wegens zijne veelomvattende, linguistische begaafdheden, ook voor deze taak, welke hij zonder eenige buitengewone belooning op zich nam, volkomen berekend bleek te zijn.

Reeds hierboven is met een enkel woord aangestipt, dat de docenten zich zeer bezwaard achtten met de verschillende verpligtingen, welke ten aanzien der opvoeding buiten de lesuren op hen waren rustende; in 't bijzonder was dit het geval met de hun uit den aard der zaak opgelegde taak om in de slaapzalen der leerlingen beurtelings nacht wacht te houden.

Nadat het Collegie reeds herhaaldelijk met den Rector-Directeur en de docenten zelven over dit gewigtig onderwerp van gedachte had gewisseld en naar een middel bleef uitzien, om dit niet ongegrond bezwaar uit den weg te ruimen, werden Curatoren door de in de maand Mei voorgevallene ongeregeldheden in hunne overtuiging versterkt, dat in het belang van de zedelijke vorming der leerlingen een onafgebroken, daadwerkelijk toezigt ook bij nacht een eerste vereischte is.

Het bleek thans, dat hierin door de docenten moeijelijk naar behooren kon worden voorzien, waarom het Collegie te rade werd voor de indienststelling van surveillanten, bij wege van proefneming, voor den tijd van één jaar een krediet van *f* 500. 's maands aan te vragen, hetwelk door de Regering werd ingewilligd. (1)

Het hierin reeds opgesloten denkbeeld om de onderwijzers te ontheffen van de verpligting om ook buiten de schooluren aan de opvoedingstaak deel te nemen, werd in al zijn omvang door Curatoren nader in overweging genomen en daarbij tevens de vraag behandeld, of de bij het besluit van 22 September 1859 no. 3 vastgestelde organisatie, wilde men het Gymnasium aan zijne bestemming zien beantwoorden, onveranderd kon blijven.

(1) Besluit 26 Junij 1861 no. 5.

De slotsom dezer overwegingen was in 't kort:

dat de opdragt van het werk der opvoeding ook buiten de schooluren aan het onderwijzend personeel, althans op eene inrigting van eene zekere getalsterkte, veelvuldige bezwaren in heeft;

dat men toch op dusdanige inrigting de zoo wenschelijke eenheid in het vak van opvoeding, waar zoo velen daaraan hebben deel te nemen, onmogelijk bereiken kan;

dat het daarom, ook na raadpleging van het verleden der jeugdige inrigting, verkieslijk zou zijn den werkkring der docenten tot het eigenlijk onderwijs te bepalen, en aan de inrigting eenige, met zorg te kiezen mannen te verbinden, die buiten de schooluren met de leerlingen even als de vader met zijne kinderen op en neder gaande, en in de moeijelijke taak der opvoeding, waarop het juist buiten die uren aankomt, het hoofd der inrigting ter zijde staande, in diens geest om der eenheid wille geheel zouden moeten werkzaam zijn.

Afgescheiden van deze meer radicale wijziging, bleek ook aan Curatoren de wenschelijkheid eener réorganisatie van het Pro-Gijmnasium, dat aan de inrigting verbonden was geworden ten gevolge van de ongelijke, dikwijls onvoldoende opleiding der toegelaten leerlingen.

Men zag zich namelijk te leur gesteld in zijne verwachting, dat slechts weinigen van hen, die den tot opneming in het eigenlijk Gymnasium vereischten leeftijd van 12 jaren bereikt hadden, van het Gymnasiáal onderwijs zouden behooren te worden uitgesloten.

Het tegendeel was waar, daar van de 65 in- en externes boven de 12 jaren niet minder dan 36 jongelieden bij het Pro-Gymnasium waren ingedeeld.

Deze abnormale toestand, welks bestendiging van lieverlede de inrigting in haar wezen en levensbeginselen zoude aantasten, was hoofdzakelijk te wijten aan de groote achterlijkheid van het meerendeel der pupillen in de noodige kennis der Nederlandsche taal.

Het is te hopen en wel te verwachten, dat in dit opzigt in het lager onderwijs van lieverlede verbetering komen zal,

waardoor het Pro-Gymnasium in gelijke mate in omvang en beteekenis zal kunnen afnemen. Inmiddels echter was het zaak alles aan te wenden, opdat dit laatste in werkelijkheid eene volkomene voorbereiding voor het Gymnasiale onderwijs worden zou.

Hiertoe achtten Curatoren noodig eene totale afscheiding van het onderwijs aan het Pro-Gymnasium van dat aan het Gymnasium, en de uitsluitende opdragt van het onderwijs aan het Pro-Gymnasium aan Nederlanders van geboorte.

Overeenkomstig de omtrent dit een en ander in het breede gedane voordragt, bepaalde de Regering onder nadere goedkeuring des Konings:

A. dat, bij afscheiding der opvoeding van het onderwijs op het Gymnasium *Willem III.* het personeel dier inrigting zal zijn te zamengesteld als volgt:

1e.	Een Directeur op	*f* 600.
2e.	Een Conrector op	» 400.
3e.	Een Praeceptor op	» 300.
4e.	Een docent in de Wis en Natuurkunde op	» 400.
5e.	Een tweede idem idem	» 250.
6e.	Drie onderwijzers voor het Hollandsch, Fransch, Duitsch, Engelsch, de letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde en andere wetenschappelijke vakken ieder à *f* 250 's maands	» 750.
7e.	Onderwijzers in het teekenen, de Gymnastiek, het Maleisch en Javaansch te zamen	» 300.
8e.	Twee Nederlandsche onderwijzers voor het Pro-Gymnasium, ieder à *f* 250 's maands	» 500.
9e.	Drie opvoeders ieder *f* 300	» 900.
10e.	Een administrateur	» 200.
11e.	surveillanten	» 250.
12e.	Een geneesheer op eene toelage van	» 100.
	te zamen	*f* 4,950.

of *f 59,400* 's jaars.

B. dat de onder no. 1, 9, 10 en 11, genoemde personen voor zich en hun wettig gezin zullen genieten kostelooze

geneeskundige behandeling en vrije woning in het Gymnasium, en dat aan de onder no. 2, 3, 4, 5, 6 en 8 genoemde docenten, behalve vrije geneeskundige behandeling zullen worden toegekend de ondervolgende indemniteiten voor huishuur, als:

voor no. 2, 3 en 4 ieder *f* 150 's maands of te zamen *f* 450.
voor no. 5, 6 en 8 ieder *f* 110 's maands of te zamen » 660.

te zamen *f* 1110

's maands of *f 13320.* 's jaars.

C. dat de onder no. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 en 9 genoemde personen na verloop van het eerste vijftal jaren na de aanvaarding hunner betrekking zullen genieten eene tractements verhooging respectievelijk van *f 200. f 100. f 75. f 100. f 50. f 50. f 50.* en *f 50* 's maands, en dat zij na verloop van een tweede vijftal jaren nogmaals eene tractements-verhooging tot hetzelfde bedrag zullen bekomen.

D. dat het bepaalde bij art. 1 E van het besluit van 22 September 1859 no. 3 ook van toepassing zal zijn op de personen onder no. 8 en 9 hiervoren genoemd, zullende zij mitsdien ten aanzien van het weduwen en weezenfonds en van de burgelijke pensioenen en ten aanzien van de wachtgelden verloven, enz. geheel en al gelijk zijn aan gewone ambtenaren. (1)

Van de vijf nieuwe betrekkingen- als drie van opvoeder en twee van onderwijzer aan het Pro-Gymnasium- was bij het einde van het jaar nog slechts eene der beide laatste vervuld, door de benoeming namelijk tot docent in de Nederlandsche taal van den Heer *N. Pol*, Gouvernements onderwijzer voor de dienst in *Nederlandsch-Indië*. (2)

Voor de tweede onderwijzersbetrekking werd, even als voor de drie éducatorsplaatsen, eene oproeping van candida-

(1) Besluit 21 October 1861 no. 2.
(2) Besluit 17 September 1861 no. 3.

ten in de dagbladen opgenomen, welke in den aanvang van het volgend jaar tot den gewenschten uitslag leidde.

Blijkens het vorig verslag was een voorstel van Curatoren tot benoeming van een teekenmeester, aan wien tevens het onderrigt in het zwemmen en de gijmnastiek zou kunnen worden opgedragen, bij het eind van het jaar 1860 bij de Regering nog in behandeling.

In de eerste dagen van het volgend jaar ontving het Collegie mededeeling der redenen, welke de Regering bezwaar deden maken overeenkomstig deze voordragt, welke tot vermeerdering van het vast personeel leiden moest, eene beschikking te nemen. (1)

Intusschen gedoogde de behoefte aan onderwijs in het teekenen en de gijmnastiek niet langer eenig uitstel, en werd hiermede belast op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 200 de bij de militaire opname vroeger gedetacheerde onder-officier *F. Schliep*, die voor bovenbedoelde vaste betrekking van onderwijzer in de schoone kunsten, welke bij de Regering overwegende bedenkingen ontmoet had, aanvankelijk was voorgedragen.

Deze bezoldiging van *f* 200 's maands werd gevonden uit het crediet van *f* 300 's maands, bij art. 1 lett. A no. 7 van de besluiten van 22 September 1859 no. 3, en 21 October 1861 no. 2 voor verschillende doeleinden toegestaan; ze werd tot *f* 240 's maands opgevoerd, toen Curatoren, in afwachting van eene beschikking op hun voorstel tot ontheffing der docenten van de opvoedingstaak buiten de schooluren, en van de daarmede verband houdende indienststelling van educatoren, den Heer *Schliep* ook in het belang der opvoeding hadden werkzaam gesteld.

De betrekking van eersten docent in de Wis- en Natuurkunde bleef het gansche jaar onvervuld. Het Collegie van Curatoren ontving echter de mededeeling, dat de Minister van Koloniën, op voordragt der Corresponderende Commissie in *Nederland*, den Heer *N. J. Hoorweg*, doctor in de Wis- en Natuurkunde, voor eene

(1) Missive Gouvernements Secretaris van 3 Januarij 1861 no. 13.

zoodanige plaatsing ter beschikking van de Indische Regering gesteld had. (1)

Eerst in den aanvang van het volgend jaar kwam de Heer *Hoorweg* hier te lande aan.

Een voorstel van Curatoren, dat de strekking had om te bepalen, dat de zonen van den Rector Directeur, de verdere docenten en den administrateur van het Gymnasium *Willem III* bij die inrigting zonder betaling van schoolgelden als externe-leerlingen konden worden opgenomen, na overigens aan de vereischten van het admissie-examen voldaan en den leeftijd van tien jaren bereikt te hebben, werd door de Regering aan de beslissing des Konings onderworpen, (2) welke niet lang zich wachten liet, daar nog in den loop van het jaar krachtens Koninklijke magtiging in dien zin eene beschikking werd genomen. (3)

Ter vervanging van den Heer *W. M. Smit*, die *Batavia* met der woon verliet, werd *Dr. P. L. Onnen* als gemeesheer aan het Gymnasium verbonden.

De Instructie voor den Rector Directeur en het Reglement voor de docenten werden in den aanvang van het jaar vastgesteld.

Leerlingen.

Het gedrag der leerlingen, wier aantal bij het eind des eersten Cursus op den 15den Julij 1861, niet minder dan 83 bedroeg, waarvan 64 internes en 19 externes, liet over het algemeen weinig te wenschen over.

De door eenigen gepleegde vergrijpen aan de zedelijkheid, welke in de maand Mei van dit jaar aan het licht kwamen, werden terstond ten strengste onderzocht, met dit gevolg, dat de twee hoofdschuldigen van het Gymnasium verwijderd, en de overigen tot den aanvang der vacantie in eene klasse van discipline opgenomen werden.

---

(1) Besluit 11 September 1861 no. 6.
(2) Besluit 7 Mei 1861 no. 4.
(3) Besluit 8 October 1861 no. 10.

Deze krachtdadige maatregelen hadden het gewenscht gevolg, daar sedert dit tijdstip de goede orde en de tucht op het Gymnasium ook in dit opzigt niet de minste stoornis hebben ondervonden.

Wat de vorderingen der leerlingen betreft, kan men, hunne vroegere opleiding in aanmerking genomen, de in dit eerste jaar verkregen resultaten gunstig noemen.

Zij zouden dit nog in veel ruimere mate geweest zijn, zoo de leerlingen beter onderlegd op het Gymnasium gekomen waren, een gebrek waarop reeds hier boven gewezen is en dat tot de boven besproken organisatie van het Pro-Gymnasium aanleiding gegeven heeft.

Om hierin voor 't vervolg eenigermate te gemoet te komen, werden de Sub-Commissies van Onderwijs door tusschenkomst der Hoofd-Commissie uitgenoodigd, om bij afneming van het admissie-examen zich streng te houden aan art. 4 van het Reglement, gelijk dit nader van Collegies wege was omschreven geworden.

Bij het einde van den eersten cursus waren de leerlingen in 5 klassen verdeeld, als:

Eerste afdeeling		5	leerlingen,
tweede »	hoogste klasse	14	»
» »	laagste »	12	»
Pro-gymnasium	hoogste »	18	»
» »	middelste »	17	»
» »	laagste »	17	»
	te zamen	83	leerlingen.

Behalve de aan alle klassen gemeenschappelijke vakken van Hollandsch, Fransch, Wiskunde, Geschiedenis, Aardrijkskunde, Teekenen, Dansen en Gijmnastiek, ontving de eerste afdeeling ook onderwijs in het Latijn, de tweede afdeeling in het Engelsch en de hoogste van deze bovendien in het Hoogduitsch.

De verdeeling der leervakken onder de docenten was gedurende het grootste deel van den Cursus als volgt:

de Heer *Dr. J. Meuleman* Geschiedenis en Aardrijkskunde.
» *Dr. L. W. G. de Roo* Latijn en Hollandsch.

de Heer *W. Schwertzel* Wiskunde in de hoogere klassen.
» *C. C. Homburg* Hollandsch.
» *A. N. Clavier* Fransch.
» *G. Th. Gezelschap* Engelsch en in de laagste klassen Fransch.
» *G. A. Fuhrmann* Hoogduitsch en in de laagste klassen Wiskunde.

Eene definitieve lesverdeeling en regeling der klassen was bij het eind van het jaar nog in behandeling, daar Curatoren, alvorens een en ander voor goed vast te stellen, het korps docenten wenschten voltallig te zien.

Op den 15den Julij, den laatsten dag van den Cursus, had het bij het Reglement voorgeschreven, jaarlijksch openbaar examen plaats.

Na afloop hiervan werden aan de jongelieden, die de meeste blijken van gemaakte vorderingen gegeven hadden, zoomede aan die internes, welke door hun uitmuntend gedrag zich hadden onderscheiden, prijzen en getuigschriften uitgereikt, terwijl hun tevens werd medegedeeld, of zij met den aanvang van den nieuwen Cursus al dan niet in eene hoogere klasse zouden overgaan.

Bij het einde van het jaar was de getalsterkte der leerlingen 67 internes en 18 externes, of 3 internes en 2 externes minder, dan in afwachting der voltooijing van het nieuwe hoofdgebouw als maximum was vastgesteld.

De gezondheidstoestand der leerlingen liet in dit jaar niets te wenschen over.

Met goedvinden van Curatoren werden door den Rector-Directeur de noodig gekeurde Algemeene Bepalingen voor de leerlingen uitgevaardigd.

Opvoeding en Onderwijs.

Uit het vorenstaande zal genoegzaam zijn gebleken, dat zoowel de opvoeding als het onderwijs de bijzondere zorg van Curatoren en speciaal van de daarvoor uit hun midden aangewezen Commissie bij voortduring bleef uitmaken.

Die Commissie was bij het eind van het jaar zamengesteld uit de Heeren *Jhr Mr. F. Junius van Hemert*, *Mr. W. Rappard*, *Mr. T. H. der Kinderen* en *Mr. H. Klein*.

Het belangrijkste, wat op dit gebied is voorgevallen, heeft hierboven vooral onder de rubriek: *Personeel* reeds eene plaats gevonden.

Hier verdient alleen nog vermelding, dat het godsdienstig onderwijs gegeven wordt door de Heeren predikanten van *Davelaar* en *Brumund* en voor de Katholieke leerlingen door den Heer Pastoor *van der Grinten*.

Ook maken Curatoren te dezer plaats gaarne met erkentelijkheid gewag van de door de Regering verleende magtiging om ten behoeve van het Gymnasium het aan den Heer *P. Harting* toebehoord hebbende natuurkundig kabinet aan te koopen, waardoor de Inrigting in het bezit is geraakt van eene zeer schoone, hier te lande slechts zeldzaam voorkomende verzameling van physische instrumenten, welke bij het onderwijs in de Natuurkunde zeer te stade komen zal. (1)

Gebouwen.

Gelijk in het vorig verslag is bekend gesteld, werd de oprigting van het Hoofdgebouw bij uitbesteding gegund aan de Heeren *E. Chaulan, Deeleman & Co.*

Dit belangrijk werk was bij het eind van het jaar nog niet voltooid.

Op voorstel van de Bouw-Commissie, zamengesteld uit de Heeren *T. Ament, N. H. W. Stumphius Whitton, J. W. C. Diepenheim en H. de Bruijn*, magtigden Curatoren den aannemer om, met afwijking in zoo verre van het gearresteerd project, op de verdieping geene wachtkamers af te schieten, den trap in de vestibule aan te brengen overeenkomstig eene teekening van den Heer *de Bruijn*, en eenen trap te maken in de achtergalerij van het gebouw.

Op deze autorisatie werd de goedkeuring der Regering ontvangen. (2)

Ook werd goedgekeurd de door Curatoren op genoemde aannemers verstrekte magtiging om aan de keukens van het Gymnasium de noodige verbeteringen te bewerkstelligen. (3)

---

(1) Besluit 7 October 1861 no. 3.

(2) Besluit 25 Junij 1861 no. 3.

(3) Besluit 9 Augustus 1861 no. 25.

Ten gevolge van de ontheffing der onderwijzers van de verpligting tot deelname aan de opvoeding buiten de schooluren, verviel voor dezen de noodzakelijkheid om in de onmiddelijke nabijheid der leerlingen te wonen, zoodat dan ook op het erf van het Gymnasium voor den Conrector en Heeren Docenten geene woningen behoeven te worden opgerigt.

De drie opvoeders daarentegen dienen aldaar gevestigd te zijn, en zal men mitsdien voor hen de noodige woningen aanbouwen.

Huishouding en Financien.

De met deze aangelegenheden belaste Commissie was zamengesteld uit de Heeren *T. Ament*, *G. F. de Bruijn Kops*, *G. Suermondt* en *W. van Ommeren*.

Speciaal was het de Heer *Suermondt*, die, ook als thesaurier der inrigting, dit deel van haar beheer ter harte nam.

De administrateur *R. F. Alberts*, die goed bleef voldoen zag zich in 't genot gesteld eener huishuur-indemniteit van *f* 75. 's maands, in afwachting dat de voor hem bestemde woning, thans provisioneel door den Directeur betrokken, beschikbaar zou zijn gekomen. (1)

De indienststelling van surveillanten, waarover hierboven gesproken is, kwam feitelijk neder op eene uitbreiding van het getal suppoosten, hetwelk organiek op tien gebragt werd, waaronder eene Europesche vrouwelijke bediende, aan wie het opzigt over den wasch, enz. werd toevertrouwd.

Het salaris der twee suppoosten, die het best voldeden, werd gebragt van *f* 50, op *f* 75 's maands.

Eerst na herhaalde verwisseling, en velerlei moeijelijkheden slaagde men er in, om onder de gepasporteerde militairen voor deze betrekking geschikte personen te vinden.

Tot het doen der noodige voorschotten, waarin men, zoo voor den aankoop van boeken en kleederen, als voor de bestelling van provisiën, voordurend vervallen moest, werd op voorstel van het Collegie, onder nadere en nog in dit jaar verkregene goedkeuring des Konings, aan het Gymnasium

(1) Besluit 27 Junij 1861 no. 24.

een kleeder,- boeken- en magazijn fonds verbonden, tot welk einde eene som van *f* 10,000 beschikbaar werd gesteld. (1)

Ook werd op 's Collegies voordragt de beschikking ontvangen over een nieuw krediet van *f* 20,000 ten behoeve der eerste inrigting van het Gymnasium, waarop in den loop van dit jaar slechts de helft werd aangevraagd.

De omstandigheid, dat het geldelijk beheer der inrigting door den Curator-Thesaurier, die zich daarmede in den eersten tijd belast had, voor een groot deel aan den Rector-Directeur werd overgedragen, gaf Curatoren aanleiding aan de beslissing der Regering de vraag te onderwerpen of er ook termen waren om den Directeur te dien aanzien van Gouvernementswege van bepaalde voorschriften te voorzien.

Hierop werd hun te kennen gegeven, dat aan het Collegie werd overgelaten om, behoudens zijne verantwoordelijkheid, het administratief en geldelijk beheer der inrigting zoodanig te regelen en ter zake zoodanige voorschriften te geven, als hetzelve zou noodig achten. (2)

In de maand Mei 1861 werden aan de Algemeene Rekenkamer ter verificatie aangeboden, de kas verantwoording, de verantwoording van de voor eerste inrigting toegestane fondsen van het kleeding,- boeken- en magazijn- fonds, die der huishoudelijke uitgaven en die van het materieel, alle loopende van de oprigting van het Gymnasium af tot onder ultimo 1860.

In een voorstel van Curatoren, strekkende om de periodieke uitzendingen van provisiën, enz. ten behoeve van het Gymnasium *Willem III* en aan hun adres, vrij van regten te mogen doen invoeren, als zijnde Gouvernements eigendom, is door de Regering niet kunnen worden getreden. (3)

Het Collegie van Curatoren is aan 't einde zijner taak.

Het verheugt er zich in, ten slotte er op te mogen wijzen, dat de veelvuldige moeijelijkheden, welke men in het afgeloopen jaar had te doorworstelen en die hierboven zonder

(1) Besluit 10 Februarij 1861 no. 12 en 8 October 1861 no. 41.
(2) Besluit 19 Junij 1861 no. 7.
(3) Besluit 6 Junij 1861 no. 67

schroom zijn blootgelegd, thans geheel zijn overwonnen, zonder dat zich nieuwe bezwaren in den boezem der inrigting hebben voorgedaan.

Met ongeschokt vertrouwen wordt dan ook de toekomst der Koninklijke instelling te gemoet gezien, daar ze inderdaad worden kan, wat zij volgens hare bestemming wezen moet: eene weldaad voor de Europesche Maatschappij in deze gewesten.

Het Collegie van Curatoren van het Gymnasium *Willem III.*

De Voorzitter,

AMENT.

Ter ordonnantie van hetzelve:

De Secretaris,

LEVYSSOHN NORMAN.

NAMEN DER RESIDENTIËN.	NAMEN DER PLAATSEN, WAAR DE SCHOOL GEVESTIGD IS.	Aantal leerlingen onder ult. December 1860.	Aantal leerlingen onder ult. December 1861.	Ouderdom der leerlingen in jaren.	Maandelijksche subsidie van het Gouvernement aan tractement aan eenen onderwijzer.	Maandelijksche subsidie van het Gouvernement aan schoolbehoeften.	Ontvangen aan schoolgelden.	Uitgaven van de schoolgelden.	Batig saldo onder ultimo December 1860.	Batig saldo onder ultimo December 1861.	Nadeelig saldo onder ultimo December 1861.	AANMERKINGEN.
KRAWANG.	Poerwakarta .	29	25	8—18	*f* 20	*d* 100 *f* 8	*d* 40	*f* 353 —	*f* 605 02	*f* 2828 50	*f* 2576 48	*f*—
PREANGER REGENTSCHAPPEN.	Tjiandjoer . .	*a* 24	*a* 33	7—24	30	— —	—	129 55	280 20	376 46	225 81	—
	Bandong . . .	*a* 46	*a* 130	idem	—	— —	—	828 25	610 71	170 22	387 76	—
	Soemedang . .	*a* 47	*a* 50	idem	25	— —	—	396 75	388 —	51 32	60 07	—
	Garoet . . .	*a* 26	*a* 22	idem	—	— —	—	111 —	138 22	87 50	60 28	—
	Manoendjaja .	*a* 27	*a* 29	idem	—	— —	—	123 20	135 45	15 25	3 —	—
CHERIBON.	Cheribon . . .	52	54	10—19	30	— —	—	335 13	148 —	875 87	1063 —	—
TAGAL.	Tagal	31	36	8—19	30	— 10	—	370 50	213 04	1209 —	1366 46	—
	Pamalang . .	33	37	8—17	30	— —	—	521 50	377 46	1903 27	2017 31	—
	Brebes . . .	38	33	idem	—	— —	—	504 —	325 84	1882 15	2060 31	—
PEKALONGAN.	Pekalongan . .	17	22	12—20	30	— 3	33	38 —	— —	51 21	89 21	—
SAMARANG.	Samarang . .	*b* 47	*b* 34	7—17	30	— —	—	268 75	188 —	1004 82	1085 57	—
	Salatiga . . .	17	24	8—16	30	— —	—	165 —	15 55	128 71	278 16	—
JAPARA.	Pati	28	28	10—20	30	— 6	—	105 69	— —	181 59	287 19	—
	Japara . . .	40	44	12—23	35	— 5	—	170 60	— —	325 54	496 14	—
REMBANG.	Rembang . .	20	14	16—27	30	— 6	—	33 55	64 70	914 83	883 64	—
	Toeban . . .	66	61	10—20	30	— —	—	687 —	581 44	685 52	791 08	—
	Blora	39	32	10—22	30	— —	—	263 50	204 —	440 65	500 15	—
	Bodjonegoro . .	62	67	12—21	35	— —	—	275 46	139 68	484 22	620 —	—
SOERABAJA.	Soerabaja . .	123	54	12—16	30	— —	—	*c* 631 38	*c* 396 94	*c* 54 65	*c* 289 09	—
MADURA.	Pemakassan . .	54	45	10—28	30	— —	—	350 50	122 77	308 25	535 98	—
PASOEROEAN.	Pasoeroean . .	70	51	7—15	35	— —	—	420 25	441 75	305 65	284 15	—
		37	*d* 52	10—18	30	— —	—	240 —	55	[illegible]	[illegible]	—
	Malang . . .	56	48	11—23	30	— —	—	[illegible]	423 93	532 93	444 —	—
PEZOEKI.	Bezoeki . . .	35	39	10—16	25	— 10	—	307 22	165 —	329 19	471 41	—
AGELEN.	Poerworedjo . .	123	137	10—25	30	— —	—	649 48	332 41	1010 17	1327 24	—
	Ambal . . .	68	54	10—20	10	— —	—	497 50	496 60	12 99	13 89	—
	Keboemen . .	68	76	14—24	—	— —	—	687 60	621 60	127 60	193 60	—
ANJOEMAS.	Banjoemas . .	74	39	7—20	*e* 30	— —	—	133 —	320 20	194 30	7 10	—
	Poerbolingo . .	52	57	8—18	30	— 10	—	454 75	276 73	692 72	870 74	—
BANJOEWANGI.	Banjoewangi .	26	33	9—15	30	— 6	66	338 —	— —	318 —	656 —	—
KADOE.	Magelang . .	*f* 32	*f* 39	12—18	*h*	— 3	33	470 75	576 93	*g* —	*g* —	—
	Temangoeng .	19	17	10—17	25	— —	—	328 75	78 —	*g* —	*g* —	—
MADIOEN.	Madioen . . .	64	55	12—18	30	— —	—	417 62	*i* 103 36	682 81	997 07	—
	Magetan . . .	27	29	6—21	—	— —	—	214 75	215 14	3 89	3 50	—
	Ponorogo . . .	45	34	12—31	30	— —	—	292 74	110 98	194 01	375 77	—
	Ngawi . . .	41	41	10—19	30	— —	—	329 50	*j* 199 —	451 45	581 95	—
	Poerwodadi . .	—	45	11—17	—	— —	—	226 25	311 79	— —	— —	85.54
PATJITAN.	Patjitan . . .	14	16	10—25	25	— —	—	226 50	— —	1312 60	1539 10	—
KEDIRI.	Kediri . . .	59	41	11—20	—	— —	—	610 —	600 —	307 56	317 56	—
	Toeloeng-Agoeng	54	45	idem	—	— —	—	644 —	639 78	685 84	690 06	—
	Berbek . . .	35	42	idem	—	— —	—	508 —	682 34	243 11	68 77	—
	Blitar	31	39	idem	—	— —	—	456 —	540 50	153 86	69 36	—
PADANGSCHE BENEDEN-LANDEN.	Padang . . .	111	135	6—12	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Painan . . .	24	33	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Plangi . . .	33	34	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Troesan . . .	41	54	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Asam-Koembang	32	20	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Babang-Kapas .	40	38	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Indrapoera . .	—	12	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Priaman . . .	82	57	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Ajer Bangin . .	31	32	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Taloe	25	23	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	[illegible]	8	21	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
PADANGSCHE BOVENLANDEN.	Loeboe Sikaping	37	32	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Panti	4	4	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Poelo Tello . .	22	16	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Fort de Kock .	24	26	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Paja Komba .	57	56	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Fort v. d. Capellen	30	24	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Solok	50	56	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
TAPANOELI.	Penjaboengan .	20	9	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Kotta Nopan .	23	19	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Moeara Sipong .	19	8	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Pekanten . . .	8	9	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Oetarim Baroe .	27	25	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Sipirok . . .	27	19	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Waringin . .	21	27	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Baros	20	20	idem	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
BENKOELEN.	Tallo	33	38	8—16	20	— 5	—	— —	— —	— —	— —	—
	Manna . . .	—	31	idem	20	— 5	—	— —	— —	— —	— —	—
	Kroé	—	25	idem	20	— 5	—	— —	— —	— —	— —	—
	Moko-Moko . .	50	45	7—14	20	— 5	—	— —	— —	— —	— —	—
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.	Telok-Betong .	—	35	7—18	30	— 20	—	— —	— —	— —	— —	—
BANKA.	Muntok . . .	37	*k* 53	8—20	50	— *l* 8	33	— —	— —	— —	— —	—
CELEBES.	Makasser . . .	22	20	5—15	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—
	Maros	14	20	10—16	—	— —	—	— —	— —	— —	— —	—

Ingevolge circulaire van den directeur van financien, van 3 Mei 1860 no. 4300, terug ontvangen uit 's lands kas *f* 2693.50, van welk bedrag geene melding is gemaakt in het verslag van 1860. In het begin van het jaar is er uit de fondsen van de school een doelmatig schoollocaal opgerigt.

Te *Tjiandjoer* is een begin gemaakt met de oprigting van een geheel nieuw schoolgebouw, dat ongeveer 50 leerlingen zal kunnen bevatten.

Te *Bandong* heeft de aanzienlijke vermeerdering in het aantal leerlingen eene verandering en vergrooting van het schoolgebouw noodzakelijk gemaakt. De onderwijzer te *Soemedang* geniet boven zijn tractement eene toelage uit het schoolfonds, ten bedrage van *f* 10 's maands. De onderwijzers te *Bandong*, *Garoet* en *Manoendjaja* krijgen ieder, behalve eene geldelijke bijdrage van het land, die ongeveer *f* 8 's maands voor elke school heeft bedragen, eene toelage uit het schoolfonds, ten bedrage van *f* 18 's maands; terwijl de beide onderwijzers te *Bandong* bovendien elk *f* 6 's maands en 5 tjaings padi (ter waarde van *f* 50) 's jaars van den regent aldaar krijgen,

a. Gemiddeld aantal leerlingen in de maand.

De onderwijzer geniet eene bezoldiging uit het schoolfonds, ten bedrage van *f* 12 's maands.

b. Aantal leerlingen op 1 April 1861 en 1862. Na het examen zijn aan de meest gevorderden en oppassenden prijzen uitgedeeld.

Onder ultimo December genoten 4 leerlingen gratis onderwijs.
» » » » 19 » » »
» » » » 20 » » »

De onderwijzer geniet boven zijn tractement nog eene toelage, ten bedrage van *f* 80 's jaar uit het schoolfonds.

c. Met ultimo November 1861 zijn de boeken afgesloten. De onderwijzer geniet $\frac{1}{10}$ van de schoolgelden.

Negen leerlingen hebben gratis onderwijs ontvangen.

De onderwijzer geniet boven zijn tractement nog eene toelage uit het schoolfonds, ten bedrage van *f* 15 's maands.

d. Deze vermeerdering is toe te schrijven aan de inrekking der districtsschool te *Kotta Bangil*.

Na het examen zijn er aan de meest gevorderden en oppassenden prijzen uitgedeeld.

De onderwijzer ontvangt bovendien eene bezoldiging uit het schoolfonds, ten bedrage van *f* 25 's maands.

De onderwijzer ontvangt eene bezoldiging uit het schoolfonds, ten bedrage van *f* 25 's maands.

Deze school is gedurende een groot gedeelte van het jaar ten gevolge van de overstrooming gesloten geweest; onder ultimo December waren al de leerlingen nog niet teruggekeerd.

e. Sedert 1 Junij 1861.

Sedert 1 Junij 1861 is aan den onderwijzer eene vijfjarige tractements-verhooging toegelegd, ten bedrage van *f* 5.

f. Gemiddeld aantal leerlingen.

g. De saldo's in de schoolkassen aanwezig zullen bij een volgend verslag worden opgegeven.

h. De onderwijzer geniet eene bezoldiging, ten bedrage van *f* 30, uit het schoolfonds.

i. Daaronder is begrepen het voorschot aan de school te *Magetan* verleend.

De onderwijzer ontvangt eene bezoldiging uit het schoolfonds, ten bedrage van *f* 20 's maands.

j. Daaronder is begrepen het voorschot, ten bedrage van *f* 100, aan de school te *Poerwodadi* verleend.

Deze school is opengesteld in Mei 1861.

Na het examen zijn er aan de meest oppassenden en gevorderden prijzen uitgedeeld.
Idem.
Idem.
Idem.

De leerlingen behooren, op enkele uitzondering na, tot de oorspronkelijke bewoners. Dezen genieten allen gratis onderwijs; terwijl de kinderen van vreemde oosterlingen te *Padang* *f* 0.33½ en te *Priaman* *f* 0.50 's maands betalen, welk geld wordt gebezigd tot den aankoop van schoolbehoeften. De jaarlijksche gouvernements subsidiën bedragen voor de school te *Padang* *f* 1440 en voor de scholen te *Tapanoeli* *f* 1014, van welke laatste som *f* 696 in 's lands kas gebleven is. De school te *Indrapoera* is in Augustus 1861 opgerigt.

De leerlingen genieten gratis onderwijs.
Deze school is in Maart 1861 geopend. } Een overzigt der inkomsten en uitgaven zal eerst
» » » » Mei 1861 » } in een volgend verslag medegedeeld kunnen worden.

Deze school is in September 1861 geopend. De leerlingen worden gratis onderwezen.

k. Daaronder waren 27 inlandsche en 26 Chinesche kinderen, die allen gratis onderwezen worden.

l. Het gouvernement verleent bovendien eene som van *f* 100 's jaars tot onderhoud van het schoolgebouw.

De jaarlijksche gouvernements subsidiën bedragen voor de school te *Makasser* *f* 700 en voor die te *Maros* *f* 500. Van de eerstgenoemde som is *f* 147.76 en van de laatstgenoemde *f* 85 onbeschikt gebleven.

VERZAMELINGSTAAT opgave van den Inland in de natenoemen Residentiën verstrekte en verkochte schoolboeken, enz. over het jaar 1861.

Nummers.	OMSCHRIJVING DER BOEKEN.	Tijdstip wanneer de verstrekking heeft plaats gehad.	NAMEN DER RESIDENTIEN.																										Aanmerkingen.
			Batavia.	Banjoewangi.	Soerabaja.	Banjoemas.	Samarang.	Tagal.	Pati.	Kediri.	Magelang.	Rembang.	Sumanap.	Sumatra's Westkust.	Bagelen.	Djokjokarta.	Lampongsche districten.	Siak (Bengkali).	Preanger Regentschap.	Pekalongan.	Menado.	Bandjermasin.	Indramajoe.	Makasser.	Ngawi.	Soerakarta.	Afgeschreven.	Totaal.	
1	Ardjoeno Wiwoho	1861.	—	1	2	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	
2	Arabische 1001 nachtvertellingen (Jav. vertaling, eel) van Winter		2	—	1	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	
3	Idem Idem (2e deel)		2	—	1	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	
4	Aardrijkskundig overzigt van het eiland Celebes		6	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	
5	Broto IJoedo, Romo en Ardjoeno Sosro (Jav.)		2	1	2	1	1	—	2	2	15	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	36	
6	Brieven in het Javaansch, door F. Roorda		—	1	3	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	
7	Dharmo Wasitho		16	30	1	30	2	30	—	2	54	21	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	226	
8	Exodus (het boek) in het Tobasch vertaald, door H. N. van der Tuuk		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22	
9	Javaansche vertaling van 58 fabelen		7	20	1	40	2	22	—	2	54	10	—	—	30	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	189	
10	Dietrich C., Soerat hikajat hikajat jang baik lagipoen bergoena di batja oleh anak anak (Rom. kar.)		21	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	51	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	95	
11	Evangelie van Lucas (in het Tobasch vertaald)		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26	
12	Gonggrijp J. R. P. F., Maleisch theoretisch practisch rekenboek (Rom. karakter.)		8	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31	
13	Idem, Bagei bagei hikajat dholo kala (Rom. karakter)		11	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34	
14	Holle K. F., Handleiding voor de teelt van zoetwatervisch, in de Soendasche taal (Jav. karakter)		1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	500	—	—	—	—	—	—	—	—	501	
15	Landbouwkundig vraagboekje, door dr. Fremberg		2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	7	
16	Kaart van de hoofdplaats Soerakarta		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	66	66	
17	Leesboek in Ngoko (Javaansch) § *a*		1	—	—	—	25	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	46	
18	Idem » Kromo (idem) § *b*		1	—	—	—	25	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	46	
19	Lees- en spelboekje (Maleisch), door C. F. Winter sr., § *c*		274	—	100	—	25	5	—	100	—	—	—	20	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	531	
20	Idem (Javaansch), » idem § *d*		5	—	100	—	25	10	—	—	—	—	—	—	30	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	180	
21	Leesboekje (Maleisch), I stukje		43	—	—	55	50	36	—	100	54	80	40	75	60	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	596	
22	Idem (idem), II »		43	—	2	55	50	36	—	100	54	80	40	75	60	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	598	
23	Leesboekjes, door Gonggrijp		83	20	—	7	6	18	—	—	36	3	—	10	—	1	—	—	—	—	25	2	—	—	—	—	—	211	
24	Leesboekje (Soendaasch), Jav. karakter		3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	4	
25	Matthes Makassaarsche Crestomatie enz.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	—	—	—	19	
26	Martens J. L., Babrapa perkara enz.		12	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	51	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	86	
27	Makassaarsch Hollandsch woordenboek enz.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	12	
28	Netscher E., Ilmoe boemi, enz.		12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	
29	Paladjaran hadat, enz.		36	—	1	40	—	40	—	—	54	60	—	100	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	331	
30	Ophuijzen J. A. W., Kitab tjonto (Rom. karakter)		15	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	250	—	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	288	
31	Idem, Kitab menarangkan (idem)		8	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	250	—	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	281	
32	idem, Idem (Arab. karakter)		1	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	250	—	—	10	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	276	
33	Idem, Kitab tjonto (idem.		1	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	250	—	—	10	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	276	
34	Idem, Kitab oendang oendang (Rom. karakter)		8	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	250	—	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	281	
35	Idem, idem (Arab. karakter)		2	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	250	—	—	10	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	277	
36	Idem, Kitab oendang oendang (Rom. karakter)		8	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	250	—	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	281	
37	Idem, idem (Arab. karakter)		1	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	250	—	—	10	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	276	
38	Radja Pirangan		2	3	1	1	1	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	
39	Romo, Jav. tekst		—	1	2	4	1	2	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	
40	Rekenboekje in 't Javaansch, door Wilkens		—	—	1	80	—	20	—	—	—	44	40	—	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	215	
41	Idem » » Soendaasch, » idem		30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	30	
42	Idem » » Maleisch, » Netscher		20	10	—	22	50	10	—	—	54	—	—	55	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	221	
43	Radhen Bagoes Moedjarat, 57 fabelen		48	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	72	
44	Idem, meetkunde		1	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22	
45	Jav. spraakkunst, 2 deelen		—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	3	
46	Spraakkunst (Makassaarsche)		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	8	
47	Tjeritera dari satoe anak lakie lakie		24	—	—	40	—	40	—	—	54	60	—	100	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	321	
48	Wiwoho Djarwo		1	1	1	2	1	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	10	
49	Wretta Sentjaija		—	3	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	
50	Javaansch woordenboek		2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	4	
51	Woordenboek (Nederlandsch Maleisch), van Roorda		1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
52	Zamenspraken (Jav.)		2	—	1	4	1	8	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20	
53	Idem, idem (1e deel)		2	—	2	—	2	5	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	13	
54	Idem, idem (2e deel)		2	—	2	—	2	5	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	13	
55	Verzameling, 2e van zedelijke verhalen, Jav. vertalingen		19	10	2	35	2	19	—	—	36	15	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	139	
56	Wettelijke bepalingen (Jav. vertaling), in linnen band		1	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	
57	Idem (idem), ingenaaid		1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
58	Idem (Mal. vertaling), idem		3	—	2	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	
59	Wetten (Jav.), de Nawala Predata, enz.		4	3	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	13	

ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIË.